

Ocenjivanje položaja žena

Uputstvo za pisanje
izveštaja prema Konvenciji o eliminaciji
svih oblika diskriminacije žena

Sekretarijat Komonvelta
Sekretarijat Me! unarodne akcije za ženska prava
Sektor za unapre! enje žena, Odeljenje za ekonomske i društvene odnose, UN

Dopunjeno i prevedeno od strane Kancelarije Visokog komesara za ljudska prava
Misije u Srbiji i Crnoj Gori

Ujedinjene nacije, 2003.

Naslov originala: Assessing the Status of Women
A Guide to Reporting Under the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination
Against Women

Copyright United Nations 1999
All rights reserved
UN, New York, NY 10017, USA
Fax: (212) 963-3463
Home page: <http://www.un.org/womenwatch/daw>
E-mail: daw@un.org

Reprint: Commonwealth Secretariat 2000
International Women's Rights Action Watch
Division for the Advancement of Women
Department of Economic and Social Affairs

Prevod sa engleskog:

Vesna Kostić: Uvod i Komentari članova Konvencije
Milica Borja: Aneksi A, B, C, D, F, G, H i Odabrani zaključni komentari Komiteta
Kongresni servisni centar - poglavlje E

Lektor: Štefica Serdar Sabolić

Priprema i tehničko uređenje: Agencija BBN Congress Management, e-mail: bbn@bbn.co.yu

Štampa: Štamparija Vule

Tiraž: 100

SADRŽAJ

Uvod		1
Komentari članova Konvencije		10
Član 1. Definicija diskriminacije žena		10
Član 2. Obaveze da se eliminiše diskriminacija		11
Član 3. Razvoj i emancipacija žena		13
Član 4. Ubrzanje ravnopravnosti muškaraca i žena		14
Član 5. Uloge polova i stereotipi		15
Član 6. Eksploatacija žena		17
Član 7. Politički i javni život		19
Član 8. Zastupljenost i učestvovanje na međunarodnom nivou		21
Član 9. Državljanstvo		22
Član 10. Obrazovanje		23
Član 11. Zapošljavanje		26
Član 12. Jednak pristup zdravstvenoj zaštiti		30
Član 13. Socijalne i ekonomske beneficije		33
Član 14. Žene na selu		34
Član 15. Jednakost pred zakonom i u građanskim pitanjima		37
Član 16. Ravnopravnost u braku i zakonu o porodici		39
Aneks A	Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena iz 1979.	43
Aneks B	Konsolidovane smernice za inicijalni deo izveštaja države članice	51
Aneksi C i D	Komitet za eliminaciju diskriminacije žena Uputstvo za izveštavanje	52
Aneks E	Opšte preporuke 1-24. usvojene od strane Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena	56
Opšta preporuka br. 1	Izveštaji država članica	56
Opšta preporuka br. 2	Priprema izveštaja država članica	56
Opšta preporuka br. 3	Značaj izveštaja	56
Opšta preporuka br. 4	Rezerve	57
Opšta preporuka br. 5	Specijalne privremene mere	57
Opšta preporuka br. 6	Efikasni nacionalni mehanizmi i publicitet	57

Opšta preporuka br. 7	Izvori	57
Opšta preporuka br. 8	Primena člana 8. Konvencije	58
Opšta preporuka br. 9	Statistički podaci o položaju žena	58
Opšta preporuka br. 10	Deseta godišnjica usvajanja Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena	58
Opšta preporuka br. 11	Tehnička savetodavna pomoć kod obaveza Izveštavanja	59
Opšta preporuka br. 12	Nasilje nad ženama	59
Opšta preporuka br. 13	Jednaka naknada za rad iste vrednosti	59
Opšta preporuka br. 14	Obrezivanje žena	60
Opšta preporuka br. 15	Izbegavanje diskriminacije žena u nacionalnim strategijama za kontrolu i zaštitu od stečenog sindroma gubitka imuniteta (SIDA)	60
Opšta preporuka br. 16	Žene - besplatni radnici u seoskim i gradskim porodičnim preduzećima	61
Opšta preporuka br. 17	Određivanje mere i količine neplaćenog rada žena u domaćinstvu i njegovog priznavanja u bruto nacionalnom proizvodu	61
Opšta preporuka br. 18	Žene invalidi	62
Opšta preporuka br. 19	Nasilje nad ženama	62
Opšta preporuka br. 20	Rezerve u odnosu na Konvenciju	66
Opšta preporuka br. 21	Jednakost u braku i rodbinskim vezama	66
Opšta preporuka br. 22	Dopune člana 20. Konvencije	73
Opšta preporuka br. 23	Politički i javni život žena	73
Opšta preporuka br. 24	Pristup zdravstvenoj zaštiti	81
Aneks F	Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama	87
Aneks G	Izjava o rezervama na Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena koju je isvojio Komitet za eliminaciju diskriminacije žena	91
Aneks H	Opcioni protokol uz Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena	95
Aneks I	Procedure za izradu zaključnih komentara od strane Komiteta tokom 19. zasedanja 1998. godine	99
Odabrani zaključni komentari Komiteta		101

UVOD

Ovaj priručnik ima za cilj da posluži kao okvir za praćenje primene Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (Konvencija). Njen glavni cilj je da pomogne pojedincima i organizacijama za prava žena, ljudska prava i drugim grupama i nevladinim organizacijama (NVO) da procene položaj žena i odrede u kojoj se meri Konvencija primenjuje u zemljama koje su ratifikovale ili prihvatile Konvenciju.

Ovaj Priručnik se bazira na premisi da nezavisne grupe i organizacije igraju ključnu ulogu u praćenju implementacije Konvencije. U onim zemljama u kojima se Konvenciji pristupilo ili je ona ratifikovana, ove grupe mogu da pomognu vladi da priprema periodične izveštaje Komitetu za eliminaciju diskriminacije žena (CEDAW) što se traži članom 18. Konvencije. One mogu da komentarišu ili da kritikuju zvanični izveštaj ili mogu da pripreme nezavisan „izveštaj u senci” o primeni Konvencije. One mogu da prate razmatranje izveštaja na Komitetu za eliminaciju svih vrsta diskriminacije žena, koji je organ za praćenje primene Konvencije. One mogu da, u razgovorima sa vladom, unapređuju efikasnu primenu Konvencije praćenjem sporazuma i naročito zaključnih odredaba CEDAW.

U zemljama koje nisu potpisnice ove konvencije, nezavisne organizacije ipak mogu da koriste Konvenciju kao okvir da unaprede prava žena kako se to traži njenim uslovima. Oni mogu da podstiču vladu da potpiše Konvenciju i prate dostignuća vlade u svetlu odredbi Konvencije.

Ovaj Priručnik pruža smernice za praćenje primene Konvencije i za izveštavanje. On obezbeđuje komentare o članovima Konvencije i postavlja niz pitanja na koja treba odgovoriti u proceni pravnog i stvarnog statusa žena kada se izveštava po Konvenciji. Komentari i pitanja uzimaju u obzir tumačenja CEDAW o značenju obaveza koje se prihvataju po Konvenciji, onako kako je to sadržano u opštim preporukama.

Ovaj Priručnik je rezultat saradnje između Sekretarijata Komonvelta i Međunarodne akcione grupe za prava žena i ažuriran je od strane Jedinice za prava žena Odeljenja za

unapređenje prava žena Ujedinjenih nacija. Uključene organizacije su se oslanjale na iskustvo i ekspertizu stručnjaka za prava žena i aktivista iz svih regiona i pravnih sistema, kao i zemalja koje su članice Konvencije i onih koje to nisu.

Istorijat Konvencije

Usvajanje Konvencije od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija na dan 18. decembra 1979. predstavljalo je kulmi-naciju decenijskih napora na među-narodnom nivou da se zaštite i unaprede prava žena širom sveta. Do ovoga je došlo na osnovu inicijativa koje su preduzete u Komisiji Ujedinjenih nacija za status žena. U sistemu Ujedinjenih nacija ovo telo je osnovano 1947. da se bavi razmatranjem i unapređenjem preporuka za razvoj politike u cilje poboljšanja položaja žena.

U periodu od deset godina između 1949. i 1959. godine ova Komisija je pripremila niz sporazuma, uključujući i Konvenciju o političkim pravima žena i Konvenciju o nacionalnosti udatih žena, koje su štitele i unapređivale prava žena u oblastima u kojima je Komisija smatrala da su ova prava posebno ugrožena. Godine 1965. Komisija je počela da radi na onome što je 1967. postalo Deklaracija o eliminaciji diskriminacije žena. Deklaracija je u samo jednom pravnom instrumentu navela međunarodne standarde koji su artikulisali jednaka prava muškaraca i žena.

Budući da ova deklaracija nije ugovor, iako ona ima i moralnu i političku snagu, ona nije bila obavezujući dokument za države. Godine 1972. Komisija za status žena razmatrala je mogućnost da se pripremi ugovor koji bi ovoj deklaraciji dao snagu obaveze. Pripremu takvog ugovora podstakao je Svetski akcioni plan koji je usvojen 1975. godine na Svetskoj konferenciji Međunarodne godine žena Ujedinjenih nacija, kojim se poziva na „Konvenciju o eliminaciji diskriminacije žena, s efikasnim procedurama za primenu iste”. Ovaj rad je podržala i Generalna skupština koja je period 1976. do 1985. godine proglasila Decenijom

Ujedinjenih nacija posvećenom ženama, i od Komisije je tražila da okonča rad do 1976. tako da Konvencija bude gotova na vreme za Konferenciju o dostignućima dekade žena na polovini perioda, t.j. 1980. godine.

Generalna skupština je 1979. usvojila Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena. U rezoluciji kojom se Konvencija usvaja, Generalna skupština je izrazila nadu da će ona stupiti na snagu veoma brzo i tražila je od generalnog sekretara da tekst Konvencije prikaže na Konferenciji o dostignućima Decenije žena na polovini perioda, koja je održana u Kopenhagenu.

Ovu Konvenciju potpisale su šezdeset četiri zemlje, a dve države su podnele svoje instrumente ratifikacije na specijalnoj svečanosti na Konferenciji u Kopenhagenu. Na dan 3. septembra 1981. trideset dana pošto je dvadeseta zemlja ratifikovala ovaj dokument, Konvencija je stupila na snagu i time označila kulminaciju napora Ujedinjenih nacija da se u formi kodeksa razviju sveobuhvatni međunarodni pravni standardi za žene.

Od 25. novembra 2002. godine 170 zemalja, odnosno više od dve trećine zemalja članica Ujedinjenih nacija - su generalnom sekretaru podnele instrumente za ratifikovanje ili pristupanje, a još šest zemalja su potpisnice Konvencije.

Šta ova Konvencija sadrži

Ova Konvencija u suštini sadrži međunarodnu povelju o pravima žena. U preambuli podseća da eliminacija diskriminacije žena i unapređenje jednakosti žena i muškaraca predstavljaju centralne principe Ujedinjenih nacija i predstavljaju obavezu po Povelji Ujedinjenih nacija i drugim instrumentima. Međutim, ističući da progresivna diskriminacija žena nastavlja da postoji, ukazuje se na to da postojeći međunarodni mehanizmi za zaštitu ljudskih prava nisu bili dovoljni da garantuju zaštitu ljudskih prava žena. Nastavlja se tvrdnjom da diskriminacija žena krši principe jednakosti prava i poštovanja ljudskog dostojanstva, što predstavlja prepreku učestvovanju žena pod jednakim uslovima koje imaju i muškarci u političkom, društvenom, ekonomskom i kulturnom životu njihovih zemalja i time se koči prosperitet društva i porodice. U preambuli se još kaže da pun i potpuni razvoj zemlje, dobrobit sveta i uzrok mira iziskuje maksimalno učestvovanje žena, pod jednakim uslovima pod kojima učestvuju i muškarci u svim oblastima.

Posle preambule sledi trideset operativnih članova koji obavezuju države, koje su te uslove ratifikovale ili im pristupile (države potpisnice), na potpuno određene odgovornosti. Iako ovaj ugovor iziskuje progresivnu, a ne neposrednu primenu brojnih odredbi, ratifikacija pokazuje neprecizirano ali potpuno pozitivno opredeljenje na sveobuhvatnu zabranu diskriminacije žena i njenu eliminaciju.

Član 1. Konvencije definiše diskriminaciju žena. Ovim članom se obuhvata svaka razlika, isključivanje ili ograničenje na bazi pola, kojim se sprečava jednako ostvarivanje ili uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda u svim sferama života žena, nezavisno od njihovog bračnog stanja, na istim osnovama na kojima to čine i muškarci.

Konvencija traži od država potpisnica da eliminišu diskriminaciju u ostvarivanju i uživanju svih građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Značajno je reći i da obaveze ovih država da eliminišu diskriminaciju idu dalje od javnog života i uključuju diskriminaciju u privatnom životu i jedinstveno, u samoj porodici. Šesnaest materijalnih članova Konvencije identifikuju specifične oblasti diskriminacije koje su od posebnog značaja za žene i uspostavljaju načine da se u ovim oblastima eliminiše diskriminacija. Član 23. kaže da Konvencija neće da utiče na nacionalne ili međunarodne odredbe za koje se smatra da će pomagati postizanje ravnopravnosti muškaraca i žena, dok član 24. obavezuje države potpisnice da usvoje na državnom nivou sve mere koje su neophodne da se potpuno postignu prava koja se priznaju u Konvenciji.

U prvom delu Konvencije (članovi 1-6.) države potpisnice su saglasne da preuzmu sve neophodne mere da dovedu do emancipacije žena. One imaju oblik pravnih, administrativnih i drugih mera koje uključuju privremene specijalne mere pozitivnog delovanja, izmene socijalnih i kulturnih modela ponašanja i suzbijanje trgovine ženama i eksploataciju prostitucije žena. U drugom delu (članovi 7-9.) države preduzimaju obavezu da štite prava žena u političkom i javnom životu. Oni su saglasni da ženama daju pravo glasa i pravo da budu birane na osnovu ravnopravnosti sa muškarcima, da učestvuju u vladi kao zvaničnici i oni koji donose političke odluke, kao i da na međunarodnom nivou zastupaju i predstavljaju svoju zemlju. One su saglasne da ženama daju jednaka prava na državljanstvo i jednaka prava kada se radi o državljanstvu njihove dece. U trećem delu (članovi 10-

14.) vlade se obavezuju da će na različite načine eliminirati diskriminaciju u obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvu, socijalnom i kulturnom životu. U jednoj važnoj i jedinstvenoj odredbi, države potpisnice se obavezuju i da će uzeti u obzir i posebne probleme sa kojima se suočavaju žene na selu, da će eliminirati diskriminaciju protiv njih i da će učestvovati u razvoju sela i imati koristi od ovog razvoja na istoj osnovi kao i muškarci. Završne materijalne odredbe nalaze se u četvrtom delu u kome su države potpisnice saglasne da ženama garantuju ravnopravnost sa muškarcima pred zakonom, u ostvarivanju zakonskih prava i u zakonu o braku i porodici.

Rezerve

Članom 28. Konvencije odobrava se ratifikacija sa rezervom, što predstavlja formalnu izjavu da država ne prihvata kao obavezu određene delove ugovora. Član 28.(2) isključuje rezerve koje bi bile nespojive sa ciljem i svrhom same Konvencije. Države su se opredelile za čitav niz formalnih rezervi u odnosu na Konvenciju, možda više nego na bilo koji drugi veći ugovor o ljudskim pravima. Neke od ovih rezervi su u suštini proceduralne vrste ili se odnose na pitanja koja nisu bila osnovna za predmet i svrhu ove Konvencije. Znatno broj su materijalne prirode, a neke deluju kao da nisu spojive sa ciljem i namerom Konvencije, jer ugrožavaju uživanje zakonom garantovanih prava žena u svim oblastima života. Najproblematičnije rezerve su one koje se odnose na član 2. gde su sadržane osnovne odredbe Konvencije, dok se druge odnose na oblasti koje su neophodne za eliminaciju diskriminacije žena, kao što su zakon o porodici, zakonska prava i državljanstvo.

Osim člana 29. koji definiše upućivanje na Međunarodni sud pravde kada se radi o sporovima između država potpisnica o tumačenju Konvencije, sama Konvencije ne uključuje proces odbacivanja nespojivih rezervi. Do sada se nijedna država nije pozvala na član 29. da postavi pitanje validnosti ma koje od rezervi. Zapravo, član 29. sam po sebi predstavlja predmet rezervi mnogih država. Ipak, broj i obim rezervi na ovu Konvenciju predstavljao je pitanje oko koga postoji neslaganje država potpisnica i mnoge su protestovale zbog rezervi drugih država na bazi principa nespojivosti.

CEDAW je uvek smatrao pitanje rezervi ozbiljnim i naglašavao svoju zabrinutost u Op-

štim preporukama 4. i 20. kao i svojim doprinosima na brojnim konferencijama Ujedinjenih nacija. On podstiče države potpisnice, ako već moraju da ostanu rezervisane po pitanju nekih članova, da ih formulišu najuže i najpreciznije moguće da bi se sprečila pojava nespojivosti sa predmetom i svrhom Konvencije, kao i da se sve rezerve, koje se razmatraju, sagledavaju u svetlu njihovog povlačenja. CEDAW redovno dovodi u pitanje postojanje rezervi od strane država kada one podnose svoje izveštaje. Na svom trinaestom zasedanju godine 1994. Komitet je dopunio svoje smernice za izveštavanje za inicijalne i naredne izveštaje, tako što se od država koje su ostale rezervisane traži da se posebno posvete pitanju svojih rezervi. Od generalnog sekretara se tražilo da onim zemljama koje su izrazile veće rezerve na Konvenciju uputi specijalno pismo u kome se izražava zabrinutost CEDAW i da se savetuje da se pošalju savetodavne službe Ujedinjenih nacija tim zemljama da ih posavetuju o tome kako da povuku svoje rezerve. Tekuće smernice za izveštavanje koje je izdao CEDAW pozivaju države potpisnice da objasne i opravdaju nastavak, odnosno zadržavanje ma koje od rezervi (Aneks C).

Materijalne rezerve na Konvenciju udaraju na samu univerzalnu prirodu standarda ljudskih prava, a posebno onih koja se odnose na žene. Oni predstavljaju ozbiljni izazov integritetu konvencije i realizaciji njenih ciljeva. Međutim, čak i zemlje koje imaju rezerve podležu, po ratifikaciji, sistemu za praćenje Konvencije, pa je i njihov učinak na unapređenju ravnopravnosti žena podložan preispitivanju. CEDAW će nastaviti da budno prati pitanja u kontekstu rezervi i čak će možda preuzeti pristup Konvencije o ljudskim pravima, tela koje je osnovano da prati primenu Međunarodne konvencije o građanskim i političkim pravima, koje je u svom opštem komentaru br. 24 izrazilo da ovaj Komitet ima pravo da odluči da li su rezerve spojive sa Konvencijom. Treba primetiti da je, kao deo svog doprinosa pedesetoj godišnjici Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, CEDAW usvojio izjavu o rezervama na Konvenciju u kojoj, između ostalog, definiše ulogu ovog Komiteta u tom kontekstu (Aneks G).

Obaveza izveštavanja

Uz obavezu da se primenjuje Konvencija na nacionalnom nivou, države potpisnice, takođe, preuzimaju obavezu da podnose izveštaje o merama koje su

usvojile da bi Konvencija zaživela, kao i o teškoćama na koje nailaze u primeni ovih odredbi. Ovi izveštaji se podnose generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija koji ih šalje Komitetu za eliminaciju diskriminacije žena (CEDAW) na razmatranje. Ova obaveza se iznosi u članu 18. koji obavezuje države potpisnice da podnose izveštaje o zakonodavnim, pravosudnim i administrativnim merama koje su usvojili da bi Konvenciju realizovale, kao i preprekama na koje su možda naišle, u roku od godine dana od ratifikacije ili pristupanja. Od tada, države potpisnice moraju da podnose periodične izveštaje svake četiri godine ili kad god to Komitet zatraži.

Sve do oktobra 1999. godine obaveza izveštavanja bila je jedini mehanizam primene Konvencije. Na dan 6. oktobra 1999. godine Generalna skupština je usvojila Opcioni protokol o Konvenciji za eliminaciju svih vrsta diskriminacije žena ne pozivajući se na glavni Komitet. I Svetska konferencija o ljudskim pravima (Beč, 1993.) i Četvrta svetska konferencija o ženama (Peking, 1995.) pozvale su na uvođenje prava na žalbu po Konvenciji.

Ovaj protokol sadrži dve procedure: proceduru komunikacije kojom se omogućava pojedinačnim ženama, ili grupama žena, da podnesu tužbu Komitetu za eliminaciju diskriminacije žena zbog kršenja prava, koja su zaštićena po Konvenciji. Komitet je međunarodno telo sastavljeno od 23 nezavisna stručnjaka. Ovaj protokol utvrđuje uslove pod kojima bi jedno individualno saopštenje, podneto Komitetu, bilo uzeto u razmatranje. Ovde spada i to da pravni lekovi, koji postoje u zemlji, moraju biti iscrpljeni. Ovaj protokol, takođe, dovodi i do procedure ispitivanja kojom se Komitetu omogućava da započne istragu u situacijama težih ili sistematskih kršenja prava žena. U svakom ovakvom slučaju, države moraju biti potpisnice Protokola. Ovaj protokol uključuje i odredbu kojom se omogućava da, po ratifikaciji, ili pristupanju izjave da ne prihvataju istražni postupak. Protokol izričito kaže da se na njegove uslove ne mogu stavljati rezerve. Opcioni protokol je otvoren za potpisivanje 10. decembra 1999. (Aneks H). Do 25. novembra 2002. Opcioni protokol su ratifikovale ili mu pristupile 44 države.

CEDAW

Komitet za eliminaciju diskriminacije žena koji razmatra izveštaje zemalja učesnica, osnovan je po članu 17. Konvencije. Njega čini 23 stručnjaka koji su

izabrani tajnim glasanjem sa liste lica „visokih moralnih standarda i kompetentnosti na polju na koje se odnosi Konvencija”, a koja su nominovana od strane država potpisnica. Kod izbora članova koji se biraju na mandat od četiri godine, vodi se računa i o ujednačenoj geografskoj distribuciji i zastupljenosti različitih oblika civilizacije i osnovnih pravnih sistema. Iako se članovi Komiteta nominuju od strane njihovih vlada, a biraju ih države potpisnice, oni su tu ipak u ličnom svojstvu kao nezavisni stručnjaci, a ne kao delegati ili predstavnici svojih zemalja. Za razliku od nadzornih odbora koji su osnovani po drugim paktovima i konvencijama Ujedinjenih nacija, koji se sastoje od uglavnom pravnika muškog pola, CEDAW ima, uz jedan izuzetak, u celini žensko članstvo iz različitih delatnosti ljudskog života.

Konvencija definiše i glavnu ulogu Komiteta u razmatranju izveštaja zemalja učesnica. Konvencija, takođe, daje Komitetu pravo da daje sugestije i opšte preporuke na osnovu razmatranja izveštaja i informacija koje su primljene od strane država potpisnica. Ove sugestije su usmerene na organe Ujedinjenih nacija, dok se opšte preporuke upućuju državama potpisnicama i obično se razmatra stav Komiteta o obavezama koje su preuzete po Konvenciji. Do danas, Komitet je formulisao 24 opštih preporuka. Po Konvenciji, Komitet može da pozove specijalizovane agencije Ujedinjenih nacija, koje imaju pravo da budu predstavljene tokom zasedanja, da podnose svoje izveštaje na razmatranje. Iako Komitet pozdravlja i izveštaje nevladinih organizacija, Konvencija ne sadrži izričite odredbe koje bi se ticale doprinosa nevladinih organizacija (NVO).

Član 20. Konvencije kaže da će se Komitet sastajati normalno, tokom perioda od najviše dve nedelje godišnje, da razmatra izveštaje koje su podnele države potpisnice u skladu sa članom 18. Budući da Komitet mora da razmatra sve veći broj izveštaja, Generalna skupština je razvila praksu kojom se Komitetu garantuje duže vreme za zasedanje. Godine 1995. po prvi put je jedna država potpisnica Komitetu dala dodatnu nedelju dana za zasedanje u njoj prestonici. Ograničenje trajanja sastanaka CEDAW navedena u članu 20. brinulo je Komitet već neko vreme. Na četrnaestom zasedanju godine 1995. Komitet je (u Opštoj preporuci 22.) skrenuo pažnju na činjenicu da on predstavlja jedino ugovorno telo čije trajanje sastanaka je ograničeno Konvencijom, kao i da je to trajanje sastanaka kraće od

vremena koje na raspolaganju imaju sva ostala ugovorna tela koja se tiču ljudskih prava. CEDAW je primetio da je ograničeno trajanje sastanaka postalo ozbiljna prepreka radu i sugerisao da na sastanku maja 1995. godine države potpisnice preporuče reviziju člana 20. i omoguće da se sastanci odigravaju jednom godišnje, ali da traju onoliko, koliko je to neophodno, da se funkcije obave efikasno, kako to traži Konvencija. CEDAW je takođe preporučio da dok se Konvencija ne izmeni, Komitet dobije odobrenje od strane Generalne skupštine da se izuzetno 1996. godine sastane na dva zasedanja u trajanju od tri nedelje, kojima će prethoditi zasedanja radnih grupa.

Na tom sastanku države potpisnice su se saglasile da član 20.⁽¹⁾ zamene novim članom koji kaže da će se CEDAW normalno sastajati jednom godišnje, ali da će trajanje tih sastanaka biti određeno na sastanku država potpisnica, a po odobrenju Generalne skupštine. Ovaj amandman će stupiti na snagu pošto ga razmatra Generalna skupština i pošto ga dvotrećinskom većinom usvoje zemlje učesnice. Do kraja 1996. godine manje od 10 država potpisnica je prihvatilo ovaj amandman. Na Pedest šestom zasedanju 1996. godine u rezoluciji 51/66, Generalna skupština je usvojila dodatno vreme za sastanak za ovaj Komitet i dopustila da se, sa postojećim resursima i za privremeni period, odigravaju dva tronedeljna zasedanja, gde će svakom prethoditi nedelju dana zasedanja radne grupe. U skladu sa tim, Komitet se sastaje dva puta godišnje od 1997. Od 1. marta 2000. dvadeset tri države potpisnice su prihvatile ovaj amandman.

CEDAW se obično sastaje u januaru i junu ili julu. Do 1993. godine kada je Sekretarijat preseljen iz Beča u Njujork, sastanci su se odigravali naizmenično u Beču i Njujorku. Sada se zasedanja održavaju u Njujorku.

Od 1991. radna grupa od pet članova Komiteta sastaje se pre svakog zasedanja, da se pripremi lista pitanja i problema koja će se unapred poslati onim državama koje podnose svoj drugi i svaki naredni izveštaj. Od dvadesetog zasedanja Komiteta januara 1999. ova radna grupa, koja radi pred zasedanje, sada se sastaje i neposredno nakon zasedanja na kome Komitet razmatra izveštaje. Spisak pitanja i problema koje priprema radna grupa pre zasedanja šalje se državama potpisnicama koje podnose svoje izveštaje. Kada se kompletiraju, odgovori na spisak pitanja i problema, prevode se i šalju članovima Komiteta pre zasedanja na kome će se oni razmatrati. Komitet je takođe osnovao dve stalne radne

grupe koje se sastaju tokom redovnih zasedanja. Radna grupa I razmatra i predlaže mere za ubrzanje rada CEDAW, a Radna grupa II priprema sugestije i opšte preporuke koje treba da razmatra Komitet u punom sastavu.

Poslovnik koji je usvojio CEDAW kaže da se sastanci Komiteta obično održavaju javno i da kvorum čini 12 članova. Prisustvo dve trećine članova je neophodno za donošenje svake formalne odluke. Države potpisnice razmatraju izveštaje na javnim sastancima u prisustvu predstavnika zemlje koja izveštava, od njih se očekuje da odgovore na pitanja koja se odnose na izveštaj koji je podnela njihova zemlja. Od 1. marta 2000. CEDAW je razmatrao 104 inicijalna izveštaja, 72 druga izveštaja, 45 trećih, i 13 četvrtih periodičnih izveštaja. Primljeno je i pet izveštaja koji su bili vanredni, iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Ruande, Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) i Demokratske Republike Kongo.

Cilj izveštavanja

Obaveza izveštavanja po Konvenciji pomaže državama potpisnicama da ispunjavaju svoje obaveze i omogućava Komitetu da procenjuje u kojoj meri su ispunjene obaveze. Izveštavanje nije samo proceduralno pitanje. Kako je to naglasio Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava u svom Opštem komentaru 1. (1989.), izveštavanje ima sedam ciljeva:

- ◆ Da se postigne sveobuhvatni pregled nacionalnog zakonodavstva, administrativnih pravila i procedura i praksi;
- ◆ Da se obezbedi da države potpisnice redovno prate aktuelnu situaciju vezano za svaku pojedinu odredbu Konvencije, tako da budu svesni do koje mere različita garantovana prava mogu da uživaju sve žene;
- ◆ Da se državama potpisnicama obezbedi osnova za razradu jasno definisanih i planiranih politika, koje uključuju prioritete u skladu sa odredbama Konvencije;
- ◆ Da se odobri da javnost kontroliše vladinu politiku i da podstakne uključivanje različitih sektora društva u formulisanje i preispitivanje ovih politika;
- ◆ Da se obezbedi osnova, koja će da služi kao standard, u odnosu na koji će države potpisnice i Komitet moći da procenjuju u kojoj meri su napredovali ka ostvarivanju obaveza utvrđenih Konvencijom;

- ◆ Da se omogući samim državama potpisnicama da razviju bolje razumevanje problema i nedostataka na koje su naišli u progresivnoj realizaciji ciljeva Konvencije;
- ◆ Da se omogući Komitetu i državama potpisnicama u celini, razmena informacija, razvoj boljeg razumevanja zajedničkih problema sa kojima se susreću države, kao i potpunije uvažavanje tipova mera koje bi se mogle preduzeti da se unapredi efikasno ostvarivanje obaveza po Konvenciji. Ovim se Komitetu omogućuje da identifikuje najpogodnije mere kojima međunarodna zajednica može da pomogne državama potpisnicama.

Izveštavanje nije samo puka formalna vežba, pa stoga treba da posluži kao dinamička snaga za promenu u samoj državi potpisnici. Priprema izveštaja treba da obezbedi mogućnost za preispitivanje domaćih zakona, politike i prakse da bi se odredilo u kojoj meri su ispunjeni standardi Konvencije. Njime se omogućava praćenje, procena i evaluacija strategija koje su primenjene da se unaprede ideali Konvencije i da se pruži mogućnost za tačnu procenu problema koji koče primenu Konvencije. Snaga i slabosti se podnose na uvid javnosti, dok razmatranje izveštaja od strane CEDAW pruža forum za diskusiju sa potpuno nezavisnim telom, čiji je zadatak da pruži konstruktivnu pomoć tako da države mogu da ispune svoje ugovorne obaveze.

Priprema izveštaja

CEDAW je usvojio smernice za oblik i sadržaj inicijalnih i periodičnih izveštaja da se pomogne državama potpisnicama u pripremi izveštaja i da se obezbedi da ti izveštaji budu podneti na način kojim se omogućava da i CEDAW i države potpisnice dobiju potpunu sliku o primeni Konvencije.

Smernice za inicijalne izveštaje prvi put su date 1983. godine, a revidirane su 1995. i 1996. Revidirane smernice traže da se inicijalni izveštaj sastoji od dva dela.

Prvi deo izveštaja, koji treba da ima za cilj da pruži „sliku zemlje ispisanu rečima”, gde se daje jasan opis zemlje u svim njenim aspektima, treba da se priprema u skladu sa konsolidovanim smernicama koje su dala sva ugovorna tela još 1991. godine. Ove smernice, uključene u Aneksu B, konsolidovane su tako da se rasterete države potpisnice više ugovora koji iziskuju izveštavanje. Oni traže pripremu „osnovnog dokumenta” koji se podnosi

Centru za ljudska prava Ujedinjenih nacija u Ženevi, koji će ovaj dokument podeliti svim komitetima kada se razmatra izveštaj zemlje o kojoj je reč. Ovaj „osnovni dokument” treba da sadrži opšte informacije o zemlji i narodu u državi, njenoj opštoj političkoj strukturi, opštem zakonskom okviru u kome se štite ljudska prava, kao i opis napora koji se preduzimaju da se unapredi svest javnosti i relevantnih vlasti o pravima sadržanim u različitim instrumentima za zaštitu ljudskih prava.

Smernice za Drugi deo inicijalnih izveštaja, koji su dati u Aneksu C, iziskuje da države obezbede specifične informacije u odnosu na svaku od odredbi Konvencije, pre svega:

- a) Ustavne, zakonske i administrativne odredbe ili druge mere koje su na snazi,
- b) Razvoj koji se odigrao kao i programi i institucije koji su osnovani otkako je Konvencija stupila na snagu,
- c) Sve druge tekuće informacije o napredovanju i ispunjavanju svakog od prava,
- d) Položaj *de facto*, za razliku od položaja *de jure*,
- e) Sva ograničenja, pa čak i ona privremene prirode, koja nameće zakon, praksa ili tradicija ili koja se nameću na bilo koji drugi način na ostvarenje svakog od prava.

U smernicama, CEDAW preporučuje da se izveštaji ne ograničavaju samo na prosti spisak zakonskih instrumenata koji su usvojeni poslednjih godina, već da treba uključiti i informacije koje govore kako se ti zakonski instrumenti odražavaju na ekonomsku, političku i društvenu stvarnost i opštu situaciju koja vlada u zemlji. Od država potpisnica se traži i da obezbede, u meri u kojoj je to moguće, sve podatke razvrstane po polovima u svim oblastima koje su pokrivene Konvencijom, kao i opšte preporuke CEDAW.

Ove smernice kažu da države potpisnice treba da podnesu kopije osnovnih zakonskih, pravosudnih, administrativnih i drugih tekstova na koje se pozivaju u svojim izveštajima, tako da budu na raspolaganju i Komitetu. Ako neki tekst nije citiran, niti priložen uz izveštaj, u izveštaju treba da bude dovoljno informacija da se on razume i bez pozivanja na sam tekst.

Smernice očekuju da izveštaj otkrije i prepreke ravnopravnom učešću žena sa muškarcima u političkom, socijalnom, ekonomskom i kulturnom životu njihovih zemalja i da daje informacije o vrsti i učestalosti nepoštovanja principa jednakih prava.

Specifične smernice za izveštavanje o rezervama na Konvenciju dodate su 1995:

- a) Svaka država potpisnica, koja je iznela stvarne rezerve, treba da uključi i informacije o tim rezervama u svakom od svojih periodičnih izveštaja;
- b) Država potpisnica treba da naglasi zašto smatra da je takva rezerva neophodna; da li su neke rezerve države potpisnice na obaveze koje se tiču istih prava iznetih u drugim konvencijama u skladu sa rezervama na ovu Konvenciju; kao i precizno dejstvo ovih rezervi u smislu nacionalnog zakona i politike. Treba da se naglase planovi koje država ima za ograničavanje dejstva tih rezervi i na kraju, da ih u celini povuče i, kad god je to moguće, navede i planirani period u kome namerava da ih povuče;
- c) Države potpisnice, koje su iznele opšte rezerve koje se ne odnose na specifične članove Konvencije ili rezerve na članove 2. i 3. treba da učine poseban napor da izveštavaju o dejstvima i tumačenju tih rezervi.

Na petnaestom zasedanju godine 1996. odnosno prvom zasedanju Komiteta posle Četvrte svetske konferencije o ženama, koja je održana u Pekingu septembra 1995. Komitet je preispitao svoje smernice u odnosu na oblik i sadržaj inicijalnog i periodičnih izveštaja. One su dodatno preispitane na šesnaestom zasedanju 1997. godine. Komitet je pozvao zemlje učesnice da uzmu u obzir 12 kritičnih oblasti iznetih u trećem poglavlju platforme za akciju koja je usvojena na Četvrtoj svetskoj konferenciji o ženama u pripremi svojih izveštaja ili da to urade u dodatnom usmenom i/ili pisanom materijalu koji se podnosi vezano za izveštaje koji su već podneti. Komitet je, takođe, u novim smernicama primetio da se 12 kritičnih oblasti nalazi u članovima Konvencije, pa je, samim tim, obuhvaćeno i mandatom Komiteta.

Nove smernice za drugi i sve naredne izveštaje, koji se nalaze u Prilogu, govore da ovi izveštaji treba da se fokusiraju na razvoj koji se odigrao od trenutka razmatranja prethodnog izveštaja podnetog CEDAW. Prethodni izveštaj i njegovo razmatranje od strane CEDAW treba da uključi i da se odnosi na druge mere, koje su usvojene od prethodnog izveštaja, treba da uključi detalje stvarnog progressa koji je učinjen na unapređenju i eliminaciji diskriminacije žena, sve promene u statusu i ravnopravnosti žena od prethodnog

izveštaja, sve preostale prepreke za ravnopravno učestvovanje žena sa muškarcima u političkom, socijalnom, ekonomskom i kulturnom životu zemlje, kao i pitanja koja postavlja CEDAW koja nisu mogla biti rešavana u trenutku kada je razmatran prethodni izveštaj.

U nekim slučajevima države potpisnice Konvencije kasne sa predajom svojih izveštaja. Komitet je podstakao zemlje učesnice, koje se nalaze u takvom položaju, da podnose izveštaj u kome kombinuju više od jednog izveštaja koji se od njih očekuju. Na primer, država potpisnica čiji inicijalni izveštaj je možda razmatran od strane CEDAW dve godine pošto je podnet, može da odluči da kombinuje i konsoliduje svoj drugi i treći izveštaj umesto da podnosi posebne periodične izveštaje.

Opšte preporuke i izveštavanje

Značajan broj od dvadeset četiri opšte preporuke CEDAW bavi se pitanjima koja se odnose na specifične članove koji su prepoznati kao problematični tokom razmatranja izveštaja. Veliki broj iznosi pitanja koja CEDAW želi da vidi opisana u svojim izveštajima i mnogi navode da primena Konvencije traži da države potpisnice uvedu strategije koje preporuke detaljno opisuju. Opšte preporuke, koje su usvojene tokom prvih deset godina Komiteta, bile su kratke i skromne. Na desetom zasedanju 1991. godine, CEDAW je odlučio da usvoji opšte preporuke o specifičnim odredbama Konvencije i odnosu između članova Konvencije i onoga što CEDAW naziva „suštinskim pitanjima”. Po ovoj odluci, Komitet je izneo četiri detaljne i sveobuhvatne preporuke koje državama potpisnicama nude jasne smernice za primenu Konvencije u posebnim situacijama. Opšta preporuka 19. koja se odnosi na nasilje nad ženama zasnovano na njihovom polu, usvojena je od strane Komiteta 1992. godine. Opšta preporuka 21. koja je data 1994. odnosi se na ravnopravnost u bračnim i porodičnim odnosima. Opšta preporuka 23. koju je Komitet usvojio na svom šesnaestom zasedanju 1997. godine, odnosi se na žene u javnom životu i opšta preporuka 24. koja je usvojena na dvadesetom zasedanju januara 1999. odnosi se na član 12. - žene i zdravlje.

Na sedamnaestom zasedanju 1997. Komitet je usvojio novi pristup formulisanju opštih preporuka koje omogućavaju da se iskoristi stručnost članova i da se iskoristi doprinos sistema Ujedinjenih nacija i nevladinih organizacija (NVO). Ovaj proces se sastoji od tri faze.

Prva, opšta diskusija i razmena gledišta o predmetu na koji se odnosi opšta preporuka odvija se na otvorenom sastanku Komiteta. Specijalizovane agencije i druga tela Ujedinjenih nacija, kao i nevladine organizacije se podstiču da učestvuju u ovoj diskusiji, kao i da podnose neformalne materijale za rad. Drugo, jedan član Komiteta i sekretarijat prikupljaju rezultate zasedanja u inicijalni nacrt. O ovom nacrtu na sledećem zasedanju diskutuje radna grupa Komiteta, koji može da pozove stručna lica i NVO da učestvuju u diskusiji. Piše se revidirani nacrt i distribuira svim stručnjacima pre sledećeg zasedanja, koji onda razmatraju taj nacrt sa ciljem da ga potom usvoje. Opšte preporuke CEDAW su uključene u Aneks E.

Nasilje nad ženama zasnovano na polu

S izuzetkom člana 6. koji se odnosi na trgovinu ženama i eksploataciju prostitucije, nasilje nad ženama zasnovano na polu ne obrađuje se ovom Konvencijom kao poseban problem. Komitet je, međutim, zaključio da nasilje predstavlja oblik polne diskriminacije i da je suprotno principima Konvencije. Opšta preporuka 12. traži da države potpisnice uključe informacije koje se odnose na sve oblike i okolnosti nasilja nad ženama u izveštajima, a Opšta preporuka 14. koja se specifično odnosi na obrezivanje žena, daje sugestije i preporuke koje su usmerene na iskorenjivanje ove pojave.

Opšta preporuka 19. koja predstavlja prvu „ključnu” opštu preporuku CEDAW, jasno definiše nasilje nad ženama zasnovano na polu, bilo da ga vrši državni službenik ili privatno lice, u javnom ili privatnom životu, kao polnu diskriminaciju i kršenje međunarodno garantovanih ljudskih prava. Definisanjem nasilja nad ženama zasnovanog na polu, izvršen je uticaj i na druge međunarodne napore da se ova vrsta nasilja iskoreni. Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama, koja je usvojena na Generalnoj skupštini decembra 1993. oslikava rad komiteta u ovoj oblasti i prepoznaje ključni značaj delotvorne primene Konvencije za eliminaciju nasilja nad ženama. Ova deklaracija, koja razrađuje mere koje država i međunarodne agencije treba da preduzmu da se obezbedi eliminacija svih oblika nasilja nad ženama, javno ili privatno, nalazi se u Aneksu F.

Podnošenje izveštaja CEDAW

Odnos koji CEDAW teži da uspostavi sa vladama, kada se radi o izveštajima smatra se „konstruktivnim dijalogom” tokom koga informacije, iskustva, ideje i sugestije bivaju razmenjivani u zajedničkom naporu da se primeni Konvencija u zemlji koja podnosi izveštaj. Razmatranje izveštaja, prema tome, ima za cilj da doprinese postizanju ravnopravnosti žena u zemljama koje izveštavaju, kako *de jure*, tako i *de facto*.

Kada država potpisnica podnese inicijalni izveštaj, predsedavajući Komiteta predstavlja predstavnika zemlje koji o izveštaju govori dvadesetak minuta. Ovom prilikom mogu da se iznesu informacije koje nisu sadržane u izveštaju ili rezultati koji su postignuti otkako je izveštaj podnet generalnom sekretaru. Često, postoji vremenski razmak između datuma kada je izveštaj podnet i kada ga razmatra CEDAW. U tom slučaju, država se podstiče da priloži pisani dodatak originalnom izveštaju i da u svom usmenom izlaganju navede najvažnija dostignuća u periodu od podnošenja pismenog izveštaja.

Nakon izlaganja vladinog izveštaja, članovi CEDAW daju opšte opaske i komentare na izveštaj. Ako je država potpisnica uključila rezerve na Konvenciju, Komitet obično prva pitanja postavlja vezano za njih. Vrlo često, ovde će se doći do opštih pitanja koja se odnose na pripremu samog izveštaja i publicitet koji je dat Konvenciji od strane zemlje koja je izveštaj pripremila. U ovoj fazi, CEDAW će tražiti informacije o ulozi NVO u pripremi izveštaja, da li su Konvencija i obaveze po njoj šire poznate u javnosti i da li je prevedena na neki od lokalnih jezika. CEDAW će obično želeći da zna da li su ljudi na lokalnom nivou upoznati sa sadržajem izveštaja, kao i da li je izveštaj sam po sebi šire dostupan i da li je preveden na neki od lokalnih jezika.

Pre prelaska na razmatranje izveštaja od člana do člana, postavljanje pitanja o primeni različitih članova i razjašnjavanja i dodatnih informacija, Komitet će često postavljati opšta pitanja o pitanjima postavljenim u preambuli. Uloga žena u uspostavljanju i izgradnji mira je jedno od glavnih pitanja koja se obrađuju u ovoj fazi.

Na kraju ovog procesa, predstavnik države, koja podnosi izveštaj, može da odluči da odmah odgovori na neko od postavljenih pitanja. Obično se razmatranje izveštaja prekida, pa predstavnik države na pitanja koja postavlja CEDAW, odgovara nekoliko dana kasnije.

U ovog fazi, članovi komiteta mogu da postavljaju druga pitanja ili da ukažu na to da su neki odgovori nedovoljno obrađeni, pa da ih treba obraditi primereno u sledećem izveštaju zemlje. Komitet ima pravo da traži da zemlja, koja podnosi izveštaj, pošalje Sekretarijatu dodatne informacije, ali veoma retko koristi ovo pravo.

Na trinaestom zasjedanju 1994. Komitet je uveo praksu, koja je uobičajena u drugim ugovornim telima, da priprema zaključne komentare o izveštajima država potpisnica. Pre svakog zasjedanja, predsedavajući imenuje jednog člana Komiteta da napiše zaključne komentare o pojedinim izveštajima. Izvestilac za zemlju tesno saraduje sa ovim glavnim izvišćem za Komitet. Izvestilac za zemlju daje i uvodnu analizu izveštaja na zatvorenom sastanku Komiteta pre nego što ga iznese država potpisnica. Nacrt komentara koji pokrivaju najveći deo važnih pitanja o kojima je diskutovano u konstruktivnom dijalogu i koji naglašava i pozitivne i problematične tačke vezane za ravnopravnost žena koje su otkrivene ispitivanjem izveštaja, usvaja komitet u punom sastavu na zatvorenom sastanku. Kada se usvoji, zaključni komentari predstavljaju kolektivno gledište Komiteta o situaciji u zemlji koja je izveštaj podnela i to se šalje zemlji učesnici i objavljuje. Oni predstavljaju važan osnov za vladu kada treba da preoblikuje svoju buduću nacionalnu politiku i važni su za NVO koje igraju ulogu kontrolora. Procedure za usvajanje zaključnih komentara koje je usvojio Komitet na devetnaestom zasjedanju 1998. kao i primeri zaključnih komentara dati su u Aneksu I.

Procedure za razmatranje drugog i svih narednih izveštaja prate drugačiji model od onoga koji je usvojen za inicijalni izveštaj. Radna grupa CEDAW, pre zasjedanja, priprema listu pitanja i problema koji se unapred šalju zemlji koja izveštava. Odgovori zemalja učesnica prevode se i šalju Komitetu pre razmatranja samog izveštaja. Međutim, članovima CEDAW se ne zabranjuje da postavljaju dodatna pitanja tokom ovog izlaganja. Koristi se isti proces formulisanja zaključnih komentara.

Informacije koje CEDAW ima pri razmatranju izveštaja

Razmatranje izveštaja od strane država zasniva se, prvenstveno, na informacijama koje zemlje uključe u svoj izveštaj i znanju koje poseduju pojedini članovi CEDAW. Informacije sve više

obezbeđuju i specijalizovane agencije i fondovi Ujedinjenih nacija, od kojih mnogi sada aktivno saraduju sa Komitetom. CEDAW takođe može da iskoristi informacije, koje su generalno na raspolaganju u sistemu Ujedinjenih nacija, i da sa sve većim integrisanjem svoga rada sa radom drugih ugovornih tela, može da koristi informacije koje dobijaju ta tela u okviru svojih obaveza i odgovornosti. Nekoliko odluka koje su usvojene od strane Komiteta odnose se na specijalizovane agencije i druga tela Ujedinjenih nacija (odluke 18/I i 18/II usvojene na osamnaestom zasjedanju Komiteta 1998. godine). Ova tela se pozivaju da radnoj grupi pruže informacije specifične za zemlju, pre zasjedanja o državama potpisnicama, čiji se izveštaji razmatraju pred grupom. Oni se, takođe, pozivaju da se obrate Komitetu u celini na zatvorenom sastanku o onim državama potpisnicama čiji se inicijalni izveštaji nalaze pred Komitetom.

CEDAW dobija informacije i od međunarodnih i nacionalnih NVO. Neke NVO, posebno Međunarodna akciona grupa za prava žena, Međunarodna liga za ljudska prava, Međunarodna grupa za zakon o ljudskim pravima i Amnesty Internašnal su obezbeđivali informacije za članove CEDAW, dok nacionalne NVO iz brojnih zemalja Komitetu direktno šalju alternativne izveštaje. Komitet je usvojio nekoliko odluka koje se tiču učestvovanja NVO u njegovom radu. U odluci 18/I, koja je usvojena na osamnaestoj sednici januara 1998. odlučeno je da predstavnici nacionalnih i internacionalnih NVO budu pozvani da obezbede informacije za pojedine zemlje radnoj grupi pre zasjedanja Komiteta i to za one zemlje čije izveštaje grupa razmatra. U odluci 20/I, koja je usvojena na dvadesetom zasjedanju januara 1999. Komitet je odlučio da predstavnici nacionalnih i internacionalnih NVO treba da se pozovu da daju informacije specifične za zemlju čiji se izveštaj nalazi pred Komitetom na neformalnom sastanku radne grupe u celini.

CEDAW ne samo da pozdravlja informacije koje NVO daju o zemljama, već ohrabruje i učestvovanje NVO u pripremi izveštaja. CEDAW veruje da učestvovanje NVO nudi priliku da se razmene mišljenja ljudi iz vlade i naroda, pa da se time vladi daje mogućnost da lakše prepozna problematične oblasti i prepreke implementaciji Konvencije. Države, koje izveštavaju, su navikle da očekuju pitanja od članova Komiteta o tome da li su grupe žena ili NVO u celini bile konsultovane ili uključene u pripremu izveštaja i na koji način izveštaj oslikava doprinos ovih grupa.

Član 1.

Definicija diskriminacije žena

U svrhe ove Konvencije, izraz „diskriminacija žena” označava svaku razliku, isključivanje ili ograničenje na bazi pola, koja deluju ili imaju cilj da smanje ili obezvrede ženama priznavanje, uživanje ili ostvarenje ljudskih prava i osnovnih sloboda u političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, građanskom i svakom drugom polju, nezavisno od njihovog bračnog stanja.

Komentar

Član 1. daje definiciju diskriminacije žena koja se odnosi na sve odredbe Konvencije. Za razliku od ostalih ugovora, kao što je Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, kao i Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, koji se pozivaju na diskriminaciju ili razliku na bazi pola, član 1 utvrđuje da se Konvencija bavi diskriminacijom žena, pa se potom diskriminacija sveobuhvatno objašnjava.

Konvencija definiše praksu diskriminacije i uključuje diferencijaciju bilo izdvanjem, isključivanjem ili ograničavanjem, na bazi pola, koje ima za cilj ili utiče na sprečavanje ili otežavanje ostvarenje ljudskih prava ženama, bilo da su udate ili ne, u istoj meri u kojoj to imaju i muškarci. Ovo uključuje namernu i nenamernu diskriminaciju i obuhvata različiti tretman, kao i tretman koji utiče različito i nepovoljno na žene u poređenju sa muškarcima. Član 1. jasno govori da Konvencija ima za cilj da eliminiše diskriminaciju u svim sferama javnog života, koji uključuje političke, ekonomske, društvene i građanske aspekte. U svetlu činjenice da je diskriminacija žena možda najukorenjenija u privatnoj sferi, ovde je uključena i diskriminacija „na svakom drugom planu” čime se obuhvata i diferencijacija u privatnom i porodičnom životu. U Opštoj preporuci 19. Komitet je zaključio da nasilje na bazi pola - nasilje usmereno protiv žene zato što je žena ili koje neproporcionalno pogađa žene, kada ga primenjuje javna vlast ili ma koje lice, organizacija ili preduzeće, potpada pod definiciju člana 1.

Odgovornost i primena: pitanja koja treba postaviti

1. Da li ustav, ako postoji, uključuje garancije ravnopravnosti žena sa muškarcima u zaštiti i uživanju ljudskih prava? Da li se zabranjuje diskriminacija žena na bazi pola i bračnog stanja? Ako je to slučaj, da li se primenjuje u praksi? Ako ne, šta je učinjeno da se ustav unapredi? Da li postoje prepreke takvom unapređenju? Ako postoje, koje su?
2. Da li postoje zakoni ili politički stavovi koji definišu diskriminaciju žena? Šta oni kažu? Da li u svoju definiciju uključuju svako činj enje koje izaziva, ili ima za posledicu, različiti tretman žena u poređenju s muškarcima? Da li uključuju zakone, praksu ili politiku (zakonodavnu, administrativnu, običajnu ili tradicionalnu) koja slabi ili negira priznavanje žena i njihovo uživanje ili ostvarivanje građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih ili ma kojih drugih prava?
3. Da li je zakonska definicija diskriminacije dovoljno široka, odnosno da li se dovoljno široko tumači da bude usaglašena sa onim što sadrži Konvencija? Da li ova definicija pokriva i praksu koja, iako nema za cilj da bude diskriminatorna, ipak diskriminiše na način koji nije ni razuman, niti opravdan?
4. Da li zakonska definicija diskriminacije žena obuhvata privatne institucije i pojedince? Da li zakonska definicija diskriminacije uključuje i diskriminaciju žena u privatnoj i porodičnoj sferi?
5. Da li zakonska definicija diskriminacije uključuje nasilje nad ženama zasnovano na polu?

Član 2.

Obaveze da se eliminiše diskriminacija

Države potpisnice osuđuju diskriminaciju žena u svim oblicima i saglasne su da svim primere-nim sredstvima i bez odlaganja, vode politiku eliminacije diskriminacije žena i u tom cilju preduzi-maju:

- a) Da se princip ravnopravnosti muškaraca i žena unese u njihove nacionalne ustave ili druge odgovarajuće zakonske instrumente, ako još u njih nije ugrađen i da obezbede, zakonskim i drugim odgovarajućim sredstvima, praktično ostvarivanje ovog principa;*
- b) Da se usvoje sve zakonske i druge mere, uključujući sankcije, tamo gde je to primereno, kojima se zabranjuje svaka diskriminacija žena;*
- c) Da se uspostavi zakonska zaštita prava žena na bazi ravnopravnosti sa muškarcima, i da se obezbedi preko nadležnih nacionalnih sudova i drugih javnih institucija delotvorna zaštita žena od svakog čina diskriminacije.*
- d) Da se uzdržava od svakog činjenja ili prakse diskriminacije žena i da se obezbedi da javne vlasti i institucije postupaju u skladu sa ovom obavezom;*
- e) Da se preduzimaju sve odgovarajuće mere da se eliminiše diskriminacija žena od strane ma kog lica, organizacije ili preduzeća;*
- f) Da se preduzimaju sve odgovarajuće mere, uključujući i zakonodavne, da se izmene ili ukinu postojeći zakoni, propisi, običaji i prakse koji sadrže diskriminaciju žena;*
- g) Da se povuku sve nacionalne kaznene odredbe koje sadrže diskriminaciju žena.*

Komentar

Član 2. obavezuje države potpisnice da osude diskriminaciju žena i eliminišu je ustavnim, zakonskim i drugim odgovarajućim sredstvima. Obaveze država potpisnica da eliminišu diskriminaciju žena po članu 2. šire se i na javne vlasti i institucije, privatna lica, organizacije i preduzeća. Države potpisnice imaju obavezu da obezbede da se javna i privatna lica, kao i pojedinci, uzdržavaju od diskriminacije žena i da je eliminišu. Osnovni zahtev člana 2. jeste da princip ravnopravnosti žena i muškaraca mora biti uključen u ustav ili drugi odgovarajući zakonski akt. Države moraju da eliminišu i zakonske osnove za diskriminaciju, tako što će korigovati postojeće građansko, krivično i radno pravo. Obaveze nametnute članom 2. protežu se dalje od reforme zakona i iziskuju da države potpisnice obezbede praktičnu realizaciju principa ravnopravnosti žena kroz zakonska i ostala odgovarajuća sredstva.

Odgovornost i primena: pitanja koja treba postaviti

1. Da li postoji politika ili praksa vlada i drugih javnih institucija koje vrše diskriminaciju žena? Da li postoje zakoni ili administrativna ili druga praksa koje diskriminiraju žene? Da li se mogu identifikovati oblasti u kojima se diskriminiraju žene u praksi? Koje mere se koriste za identifikaciju takvih oblasti? U kojoj meri politike ili prakse vlade i drugih javnih institucija potiru ili slabe priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava od strane žena? Da li su te politike i prakse u procesu povlačenja ili izmene?
2. U onim zemljama u kojima ustav ne uključuje garanciju nediskriminacije u vreme ratifikovanja Konvencije, da li je ustav izmenjen i dopunjen da uključi i takve garancije? Ako nije, da li je započet proces izmene i uključivanja dopune takvih garancija?
3. Da li je država usvojila ili izmenila/dopunila zakone koji se bave diskriminacijom u određenim oblastima opisanim u materijalnim članovima Konvencije (koji se odnose na

obrazovanje, zdravstvo, zapošljavanje, itd.)?

4. Da li su doneti zakoni, propisi ili politike koji regulišu ponašanje zvaničnih institucija, javnih vlasti i državnih službenika prema ženama? Da li se takvi zakoni odnose i na privatna lica, organizacije ili preduzeća?
5. Da li je država preduzela bilo kakva ispitivanja diskriminatorskih uticaja svojih zakona?
6. Da li je tražila da se obezbedi da zakoni i politike kojima se diskriminacija zabranjuje budu efikasno primenjivani preko pravosudnog sistema ili drugih sudova?
7. Da li je razvijena posebna pravna pomoć ili mogućnost žalbe koja žene upućuje da traže svoja prava? Ako jesu, koliko su efikasni? Koliko slučajeva diskriminacije je izneto pred sudove ili druga tela u poslednje četiri godine? Kakve su presude donete?
8. Da li je uspostavljen neki specijalni mehanizam, kao što je komisija ili ombudsman, za unapređenje i zaštitu prava žena? Da li je uspostavljen specijalni mehanizam za nadzor primene Konvencije? Ako jeste, kako on funkcioniše i sa kakvim rezultatima?
9. Da li je država pokušala da zakonskim ili drugim programima utiče na promenu običaja i prakse koji za posledicu imaju diskriminaciju žena ili takvu diskriminaciju podstiču? Pre svega, da li je država pokušala da se zakonskim i drugim merama bori protiv nasilja nad ženama bazirano na polu?
10. Da li postoje sankcije ili kazne kao što su novčane globe ili gubitak ugovora sa vladom, koje bi se izricale zbog diskriminacije žena? Ako postoje, kakve su? Da li se primenjuju?
11. Koje mere, ako ih uopšte ima, su usvojene da bi se unapredio i poboljšao položaj žena i da bi se ženama garantovale osnovne slobode i jednaka prava?
12. Da li je država pokušala da zakonskim i drugim programima utiče na promenu običaja i prakse koji za posledicu imaju diskriminaciju žena ili takvu diskriminaciju podstiču?
13. Koje su praktične prepreke koje sprečavaju da žene postignu svoj puni razvoj, osnovne slobode i jednaka prava?

Član 3.

Razvoj i emancipacija žena

Države potpisnice će na svim poljima, posebno političkom, socijalnom, ekonomskom i kulturnom planu, preduzimati sve odgovarajuće mere uključujući zakonodavne, da se obezbedi puni razvoj i emancipacija žena da bi im se garantovalo puno ostvarenje i uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda na bazi ravnopravnosti sa muškarcima.

Komentar

Ovim članom države potpisnice se obavezuju da će preduzeti sve odgovarajuće mere, uključujući i zakonske, na svim poljima i na takav način da se primeni politika realizovana po članu 2. Konvencije. Ove obaveze imaju za cilj da se ženama garantuju osnovna ljudska prava i osnovne slobode na bazi ravnopravnosti sa muškarcima, kao i da se obezbedi njihov puni razvoj i emancipacija.

Odgovornost i primena: pitanja koja treba postaviti

1. Da li postojeći zakoni, praksa i administrativna politika obezbeđuju puni razvoj i emancipaciju žena? Da li žene imaju kao i muškarci jednak pristup u zakonskim i političkim procesima, društvenim službama, zdravstvenoj i medicinskoj zaštiti, obrazovanju, programima za razvoj pismenosti, zapošljavanju, vlasništvu imovine, kao i službama socijalne pomoći?
2. Da li je ostvarenje i uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda žena, na bazi ravnopravnosti sa muškarcima, garantovano po ustavu ili drugim relevantnim zakonima? Koje su praktične prepreke koje žene sprečavaju da postignu svoj puni razvoj i koriste svoja ljudska prava i osnovne slobode na bazi ravnopravnosti sa muškarcima?
3. Koje mere su preduzete da se dovede do punog razvoja i emancipacije žena, kao i da im se garantuje korišćenje i uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda?
4. Da li je donet ma koji zakon, ili je preduzeta neka politička mera, koja utiče na status žena u smislu političkog učestvovanja kao i učešća u socijalnom, ekonomskom i kulturnom životu? Da li su žene efikasno učestvovala u formulisanju takvih zakona i politika? Da li se ti zakoni i politike primenjuju na zadovoljstvo žena?

Član 4.

Ubrzanje ravnopravnosti muškaraca i žena

Usvajanje privremenih mera, od strane država potpisnica, koje imaju za cilj da se ubrza de facto ravnopravnost muškaraca i žena neće se smatrati diskriminacijom, kako je ona definisana ovom Konvencijom, ali ni na koji način neće podrazumevati, kao posledicu, održavanje nejednakih ili odvojenih standarda; ove mere će se ukinuti kada se postigne cilj ravnopravnosti u mogućnostima i tretmanima.

Usvajanje specijalnih mera, od strane država potpisnica, uključujući i mere koje su sadržane u ovoj Konvenciji, koje imaju za cilj zaštitu materinstva, neće se smatrati diskriminatorским.

Komentar

Prepoznajući da čak i kada žene uživaju ravnopravnost po zakonu, to ne znači nužno da dostižu položaj ravnopravnosti i u stvarnosti, član 4. dozvoljava državama da primenjuju specijalne mere pozitivnog delovanja sve dotle dok postoji nejednakost. Ove specijalne mere, koje su članom 4. definisane kao nediskriminatorске, dozvoljene su jer *de facto* ubrzavaju postizanje ravnopravnosti žena. One su opravdane na bazi činjenice da je formalna ravnopravnost nedovoljna da se savlada nejednakost žena u praksi. Uz to, specijalne mere koje se koriste za zaštitu interesa koji su specifični za žene, uključujući materinstvo, definišu se kao nediskriminatorске.

Na svom sedmom zasedanju 1998. CEDAW je, iako je naglašeno da je učinjen značajan napredak u garantovanju ravnopravnosti žena po zakonu, naglasio potrebu da se preduzmu koraci da se unapredi njihova ravnopravnost *de facto*. U opštoj preporuci 5. koja je usvojena na tom zasedanju, Komitet je podstakao države potpisnice da više koriste privremene mere kao što je pozitivno delovanje, preferencijalni tretman ili sistem kvota da se unapredi uključivanje žena u obrazovanje, privredu, politiku i zapošljavanje. U opštoj preporuci 8, koja je takođe usvojena na sedmom zasedanju, CEDAW je predložio da države potpisnice koriste privremene specijalne mere pozitivnog delovanja da obezbede da žene imaju jednake mogućnosti da svoje vlade predstavljaju na međunarodnom planu.

Odgovornost i primena: pitanja koja treba postaviti

1. Da li postoji zvanična politika koja je usmerena na to da se ubrza *de facto* ravnopravnost žena? Ako postoji, koje mere su preduzete da se primeni ovakva politika? Da li su doneti neki zakoni za primenu takve politike?
2. Koje su pozitivne ili privremene specijalne mere, bilo u obliku pozitivnog delovanja ili na drugi način, usvojene da se postigne ravnopravnost muškaraca i žena? Koje su to nejednakost, koje te mere imaju nameru da uklone? Da li postoje neke specijalne mere za zaštitu trudnoće, materinstva, zdravlja i bezbednosti žena na radnom mestu? Ako postoje, koje su to mere? Da li su efikasne?
3. Kako se te specijalne mere primenjuju i sprovode? Kakva su njihova dejstva? Da li se njihovo dejstvo prati?
4. Da li se specijalne mere i po zakonu smatraju nediskriminatorским?
5. Koji mehanizmi primene su uspostavljeni? Kako oni funkcionišu?

Član 5.

Uloge polova i stereotipi

Države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće mere:

- a) *Da izmene socijalne i kulturne modele ponašanja muškaraca i žena sa ciljem da se postigne eliminacija predrasuda i običajnih i drugih praksi, koje se zasnivaju na ideji inferiornosti ili superiornosti ma kog od polova ili na stereotipnim ulogama muškaraca i žena;*
- b) *Da se obezbedi da porodično obrazovanje uključi odgovarajuće razumevanje materinstva kao društvene funkcije i prepoznavanje zajedničke odgovornosti muškaraca i žena u odgajanju i vaspitanju dece, gde se podrazumeva da je interes dece osnovni cilj u svim slučajevima.*

Komentar

Član 5. Konvencije priznaje da, uprkos napora da se postigne zakonska i *de facto* ravnopravnost žena, prava emancipacija ka ravnopravnosti iziskuje suštinske socijalne i kulturne promene. Član 5.(a) traži da se države bave socijalnim i kulturnim modelima koji dovode do diskriminacije i stereotipnim ulogama muškaraca i žena. On se bavi interpersonalnim odnosima između muškaraca i žena i teži da se eliminiše praksa koja se zasniva na ideji superiornosti ili inferiornosti jednog pola, u odnosu na drugi i stereotipa zasnovanih na polovima. Prepoznajući da su stereotipi zasnovani na polovima najprisutniji u porodičnom životu, paragraf (b) poziva države da obezbede da porodično vaspitanje naglasi značaj materinstva kao društvene funkcije i da naglasi zajedničku odgovornost muškaraca i žena za odgajanje i vaspitanje dece.

Na svom šestom zasedanju 1987. godine CEDAW je formulisao Opštu preporuku 3. koja se odnosi na član 5. Tu se kaže da je razmatranje izveštaja pokazalo da zbog socio-kulturnih faktora, stereotipna predstava o ženi nastavlja da postoji. Ovim se podržava diskriminacija zasnovana na polu i sprečava primena člana 5. CEDAW od svih država potpisnica traži da usvoje programe obrazovanja i javnog informisanja koji će pomoći da se predrasude eliminišu i da se ukloni postojeća praksa koja sprečava punu primenu principa socijalne ravnopravnosti žena.

Ostale preporuke Komiteta odnosile su se na član 5. Na primer, u Opštoj preporuci 1. CEDAW primećuje da, u kontekstu člana 5. „tradicionalni stavovi po kojima se žene smatraju podređenima ili da imaju stereotipne ulo-

ge podržavaju široko rasprostranjenu praksu koja uključuje nasilje i prinudu, gde spadaju i nasilje i zlostavljanje u porodici, prisilno stupanje u brak, smrt zbog miraza, napadi kiselinom, obrezivanje žena. Ovakve predrasude i praksa mogu da opravdaju nasilje zasnovano na polu kao način starateljstva ili kontrole žena.”

Odgovornost i primena: pitanja koja treba postaviti

1. Koja kulturna ili tradicionalna praksa, ili način života, ako postoje, sprečavaju emancipaciju žena u društvu?
2. Koje mere su preduzete da se promene socijalni i kulturni modeli koji dovode do stvaranja stereotipa ili nametanja ideje o inferiornosti žena?
3. Da li religija ili običaji nameću praksu ili verovanja koji sprečavaju poboljšanje položaja žena? Ako je odgovor potvrđan, o čemu se tačno radi?
4. Kakve se uloge očekuju da muškarci i žene igraju u društvu i u porodici?
5. Da li su stereotipna poimanja muškaraca i žena zastupljena i u školskim udžbenicima ili u medijima?
6. Kakvi se naponi čine da se eliminiše stereotipno poimanje muškaraca i žena? Kakve prepreke stoje na putu eliminacije ovih stereotipa?
7. Ko se, po zakonu ili običajima, smatra „glavom porodice“?
8. Da li postoje neke vrste poslova koji se smatraju „muškim poslovima“ odnosno „ženskim poslovima“? Koji procenat žena i muškaraca obavlja ove poslove?

9. Koji poslovi su zabranjeni za žene, bilo po zakonu, bilo po običajima?
10. Da li se od devojčica i dečaka očekuje da kod kuće ili u školi obavljaju drugačije poslove?
11. Ko je odgovoran za brigu o deci? Da li su muškarci i žene jednako odgovorni za brigu o deci? U slučajevima razvoda, kome se po pravilu daje starateljstvo nad decom i zbog čega?
12. Da li postoji ma kakva odredba za obrazovanje iz porodičnog života u zemlji? Ako postoji, kako glasi?
13. Kako planovi i programi u obrazovnim institucijama oslikavaju ovaj član Konvencije?
14. Da li muževi imaju pravo da kažnjavaju svoje žene? Koji zakon daje takvo pravo? Da li se primenjuju sankcije protiv muškaraca ako oni kažnjavaju svoje žene?
15. Kako muškarci i žene gledaju na nasilno ponašanje između supružnika? Da li postoje javne kampanje da se podigne svest o nasilju nad ženama kao problemu? Ako postoje, da li njima pokušava da se promeni i stav muškaraca?
16. Da li postoje programi javnog informisanja u cilju da se žene obrazuju i upute u svoja prava? Ako postoje, u kojoj meri mediji doprinose takvim programima?
17. Da li se u obrazovanju koriste materijali o tome kako da se reše konflikti između muškaraca i žena na nenasilan način?
18. Tamo gde je miraz ili kupovina mlade neophodan uslov za punovažan brak kao pitanje običaja ili tradicije, koliko je slučajeva nasilja, vezano za plaćanje braka zabeleženo? Ako postoje zakoni, da li oni predviđaju sankcije protiv obe strane (odnosno onih koji traže da se brak plati i onih koji za brak plaćaju)?
19. Kakve mere i koraci se preduzimaju da se podigne nivo svesti i nivo informisanosti pripadnika policije o pitanjima nasilja nad ženama, posebno u kući?
20. Da li postoji mesto na koje žene mogu da odu kada se suočavaju sa nasiljem u porodici? Da li postoje posebne policijske jedinice koje se bave nasiljem u porodici?
21. Da li postoji postupak koji se bavi nasilnim i seksualno uvredljivim filmovima i časopisima?
22. Kako policija tretira žrtve seksualnog nasilja?
23. Da li postoje posebne procedure koje se koriste u slučajevima seksualne zloupotrebe dece?

Član 6.

Eksploatacija žena

Države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće mere, uključujući zakonodavstvo, da se spreče sve vrste trgovine ženama i eksploatacija prostitucije žena.

Komentar

Ovaj član se odnosi na trgovinu ženama i eksploataciju prostitucije, ali ne traži da se kazne žene koje se odluče na prostituciju. Istorijski, međunarodno pravo se bavilo eksploatacijom prostitucije korišćenjem nekoliko međunarodnih instrumenata koji su se ticali trgovine ljudima i ropstvom. Ovde spadaju Konvencija o ropstvu iz 1926. godine sa izmenama i dopunama sadržanim u Protokolu o izmenama i dopunama Konvencije o ropstvu iz 1953. kao i Dodatna Konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i institucija i prakse sličnih ropstvu iz 1956. kao i Konvencija o ukidanju prinudnog rada iz 1957. godine. Specifični standardi, koji se odnose na prostituciju, usvojeni su 1949. godine u Konvenciji o sprečavanju trgovine ljudima i eksploatacije prostitucije drugih, kojom se zabranjuje nabavljanje i podsticanje drugih ljudi na prostituciju, eksploatacija prostitucije drugih ljudi, a zabranjuje se i držanje javnih kuća. Član 6. Konvencije o eliminaciji svih vrsta diskriminacije žena ide korak dalje od postojećih međunarodnih propisa o seksualnoj eksploataciji, jer se od država traži, ne samo da donesu i primenjuju odgovarajuće zakone, već i da se bave korenitim uzrocima kako trgovine ljudima, tako i eksploatacije prostitucije.

U Opštoj preporuci 19. CEDAW skreće pažnju na činjenicu da uz utvrđene oblike trgovine, postoje i novi oblici seksualne eksploatacije, uključujući i seksualni turizam, regrutovanje kućne posluge iz zemalja u razvoju da rade u razvijenim zemljama i organizacija brakova između žena iz zemalja u razvoju za strane državljanke. Član 6. obavezuje države da se suprotstave ovim pojavama, kao i utvrđenim oblicima eksploatacije.

Odgovornost i primena: pitanja koja treba postaviti

1. Da li zemlja ima zakone za sprečavanje trgovine ženama i devojčicama? Ako ima, da li se oni efikasno primenjuju? Kakve su sankcije za takvu trgovinu?
2. Da li je prostitucija legalizovana? Ako nije, da li su i prostitutka i njen klijent na udaru zakona? U praksi, da li postoji prostitucija? Sa kakvim kaznama se suočava prostitutka? Sa kakvim kaznama se suočava klijent prostitutke? Da li postoje specijalni zakoni koji se odnose na klijente prostitutke? Ako postoje, da li se primenjuju? Da li prostitutke imaju dozvolu za rad ili podležu ma kakvoj vrsti propisa? Da li postoje bilo kakvi zakoni kojima se reguliše pitanje prostitucije dece?
3. Ako je prostitucija legalizovana, da li postoje sankcije u cilju zaštite prostitutke od eksploatacije?
4. Kakav je preovlađujući stav društva prema prostituciji?
5. Da li se zakon, koji se odnosi na nasilje nad ženama, uključujući i silovanje, jednako odnosi na žene koje se prostitušu? Da li se jednako primenjuje u praksi?
6. Kakvi su zakoni o trgovini ženama i eksploataciji prostitucije?
7. Da li se prate modeli imigracije i emigracije? Sasvim specifično, da li postoji uveden sistem kojim se prati da li se imigranti i emigranti prevashodno bave seksualnom industrijom?
8. Da li postoje uvedeni zakoni i politika kojim se žene i devojke štite od agencija za zapošljavanje koje se prevashodno bave trgovinom ljudima? Da li postoje utvrđeni zakoni i politika koji se odnose na agencije za bračno posredovanje, posebno one koje se bave posredovanjem u sklapanju brakova sa stranim državljanima?

9. Da li je protivno zakonu da seksualne usluge žena prodaje treće lice?
10. Da li postoje prepreke eliminaciji eksploatacije prostitucije i trgovine ženama? Ako postoje, koje su?
11. Da li u zemlji postoje zakoni kojima se kažnjavaju državljani koji eksploatišu žene i devojčice izvan zemlje kao, na primer, zakoni koji se odnose na seksualni turizam? Ako postoje, opišite primenu i dejstvo takvih zakona.

Član 7.

Politički i javni život

Države potpisnice će preduzimati sve odgovarajuće mere da se eliminiše diskriminacija žena u političkom i javnom životu zemlje i, posebno, obezbediće da žene pod jednakim uslovima kao i muškarci imaju pravo da:

- a) glasaju na svim izborima i javnim referendumima i da imaju pravo da budu birane u sva javna izborna tela;*
- b) da učestvuju u formulisanju vladine politike i njenoj primeni i da budu imenovane na javne funkcije i da vrše sve javne funkcije na svim nivoima vlasti;*
- c) da učestvuju u nevladinim organizacijama i udruženjima koji se bave javnim i političkim životom zemlje.*

Komentar

Članom 7.(a) reafirmiše se pravo glasa za žene na svim izborima i njihovo pravo da budu birane za izborne organe, pravo koje je već ugrađeno u druge međunarodne instrumente uključujući Konvenciju o političkim pravima žena iz 1953. godine, kao i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. Uz prava koja su navedena u prethodnim instrumentima, ovaj član eksplicitno naglašava pravo žena da glasaju na javnim referendumima.

Član 7.(b) predstavlja postojeće standarde u međunarodnom pravu. Međutim, time što navodi da će države potpisnice „obezbediti” pravo učestvovanja, vlade se obavezuju da će stvoriti uslove da se učestvovanje žena olakša. Ova obaveza može da se ispuni, na primer, tako što će se žene staviti na liste vladinih kandidata, pozitivnim delovanjem i kvotama, kao i eliminacijom polnih ograničenja za određene funkcije.

Član 7.(c) sadrži samo pozivanje na Konvenciju o nevladinim organizacijama (NVO). Njime se utvrđuje pravo žena da učestvuju u NVO i udruženjima koja se bave javnim i političkim životom zemlje i obavezuju države da obezbede to pravo na osnovama ravnopravnosti sa muškarcima. Opšta preporuka 23. o ženama i javnom životu, koju je usvojio Komitet i njegovo sedamnaesto zasedanje, pružaju dodatne detalje o materijalima koje treba uključiti u izveštavanje po ovom članu.

Odgovornost i primena: pitanja koja treba postaviti

1. Da li žene imaju pravo da glasaju na svim izborima pod jednakim uslovima kao i muškarci? Ako imaju, koji procenat žena glasa, a koji procenat muškaraca? Da li pravo glasa zavisi od imovinskog stanja ili pismenosti? Ako zavisi, da li takvi zahtevi oduzimaju ženama pravo glasa ili imaju veći uticaj na sposobnost žena da glasaju u odnosu na muškarce?
2. Koji procenat članova političkih partija su žene? Kakva je priroda učestvovanja ovih žena u radu političkih partija? Koje mere su usvojene od strane političkih partija da se poveća članstvo žena? Koji procenat žena su kandidati za izborne organe uprave, na lokalnom ili državnom nivou? Koji je procenat izabраниh žena u odnosu na muškarce?
3. Da li žene imaju pravo da budu birane kao kandidati za izborne funkcije pod istim uslovima kao i muškarci? Koje mere su usvojene od strane političkih partija da se poveća procenat žena koje se kandiduju? Ako takve mere postoje, koje javne funkcije trenutno obavljaju žene? Ovde uključite i funkcije koje su izborne i one koje se dobijaju imenovanjem. Da li su nosioci takvih funkcija predstavnici žena? U kom procentu javnih funkcija se nalaze žene?
4. Da li postoje faktori koji sprečavaju učestvovanje žena u politici? Ako postoje, koji su i da li se na njih reaguje i na koji način? Koje prepreke postoje koje žene sprečavaju da se kandiduju za funkcije u političkim

strankama ili strukturama komiteta? Na primer, finansije, briga o deci, nedostatak samopouzdanja ili opšti stavovi?

5. Koji procenat žena učestvuje na izborima i javnim referendumima?
6. Koje mere se preduzimaju da se obezbedi da žene učestvuju u oblikovanju i primeni razvojnih planova na svim nivoima?
7. Koje potporne službe postoje u zemlji koje bi omogućile ženama da učestvuju u javnom životu?
8. Da li žene učestvuju u radu sindikata? Da li postoje faktori koji utiču na njihovo učestvovanje u ovom sektoru? Da li su uvedene mere da se njihovo učestvovanje podstakne?
9. Da li protiv žena postoji diskriminacija ili su one izložene kršenju ljudskih prava zbog svojih političkih aktivnosti kao članice organizacija žena? Da li su žene, koje su politički zatvorenici ili pritvorenici, izložene seksualnom zlostavljanju? Ako jesu, molimo da iznesete detalje.
10. U kojoj meri su organizacije žena aktivno uključene u donošenje političkih odluka? Da li postoje mere kojima se obezbeđuje takva uključenost?

Član 8.

Zatupljenost i učestvovanje na međunarodnom nivou

*Države potpisnice će preduzeti odgovarajuće mere da obezbede da žene, pod jednakim uslovi-
ma kao i muškarci, bez ikakve diskriminacije, dobiju priliku da predstavljaju svoje vlade na među-
narodnom nivou i da učestvuju u radu međunarodnih organizacija.*

Komentar

Kao odjek na član 8. Povelje Ujedinjenih nacija, član 8. Konvencije traži da države potpisnice preduzmu mere da se obezbedi da žene imaju jednake mogućnosti, kao i muškarci, da zastupaju svoje vlade na međunarodnom nivou, kao i da na bazi jednakih mogućnosti učestvuju u radu međunarodnih organizacija.

U svetlu činjenice da je do ostvarivanja jednake zastupljenosti žena na međunarodnom nivou još jako daleko, Komitet za eliminaciju diskriminacije žena u Opštoj preporuci 8. kaže da države potpisnice treba da preduzmu privremene specijalne mere koje su predviđene članom 4. da bi postigle ovaj cilj. Opšta preporuka 23. takođe, daje detaljnije smernice o informacijama koje treba uključiti u izveštavanje po ovom članu.

Odgovornost i primena: pitanja koja treba postaviti

1. Da li žene imaju pravo i mogućnost da zastupaju vladu na međunarodnom nivou i da učestvuju u radu međunarodnih organizacija pod ravnopravnim uslovima sa muškarcima?
2. Koji procenat ambasadora su žene? Koji procenat drugih predstavnika stranih vlada ili međunarodnih organizacija su žene? Gde su oni sa službom? Da li postoje slučajevi da je ženama, zbog pola, uskraćena mogućnost da predstavljaju svoju zemlju ili da učestvuju u radu međunarodnih organizacija? Molimo da opišete svoj slučaj.
3. Koji procenat žena je zastupljen u službi spoljnih poslova i na kojim nivoima? Koji procenat stručnjaka, koji se šalju na međunarodne sastanke, su žene i koje su oblasti njihove stručnosti?
4. Koji procenat ljudi iz zemlje, koji radi u međunarodnim organizacijama, su žene i u kojim oblastima rade? Da li postoje jednake mogućnosti za žene da budu predstavnice svoje zemlje i učesnice u radu međunarodnih organizacija?
5. Da li postoje programi koji podstiču žene da se uključe u spoljne poslove ili da konkurišu na poslove u međunarodnoj administraciji?

Član 9.

Državljanstvo

Države potpisnice će ženama garantovati jednaka prava kao i muškarcima da steknu, promene ili zadrže svoje državljanstvo. One će obezbediti da se, posebno, ni udajom za stranca niti promenom državljanstva muža tokom trajanja braka, ne menja automatski i državljanstvo žene, niti da se ona ostavlja bez državljanstva, niti da joj se nameće državljanstvo muža.

Države potpisnice garantuju ženama jednaka prava, kao i muškarcima, vezano za državljanstvo njihove dece.

Komentar

Član 15. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima garantuje svakome pravo na državljanstvo. Član 9. ove Konvencije garantuje ženama jednaka prava kao i muškarcima da steknu, promene ili zadrže svoje državljanstvo, a garantuje im i jednaka prava kada se radi o državljanstvu njihove dece. Član 9. bi trebalo čitati zajedno sa članovima 15. i 16. ove Konvencije koji se bave ravnopravnošću žena pred zakonom i u porodici. Kako CEDAW naglašava u Opštoj preporuci 21. državljanstvo je ključno za potpuno učestvovanje u društvu. Državljanstvo žene može da utiče na njeno pravo glasa ili kandidovanje za javnu funkciju; može da utiče na njen izbor prebivališta i dostupnost javnih službi i beneficija. U slučaju udatih žena, domaći zakon o državljanstvu može da nametne ženi državljanstvo muža, ili da dovede do toga da ona izgubi svoje državljanstvo udajom za stranca. Član 9. ojačava standarde razrađene u Konvenciji o državljanstvu udatih žena koju je usvojila Generalna skupština 1957. godine. U skladu sa uslovima Konvencije, ni brak, ni raskid braka, niti promena državljanstva muža ne treba da automatski menjaju i državljanstvo žene.

Član 9. ne treba razumeti kao prisilu da žena zadrži svoje državljanstvo, niti da, na bilo koji način, bude stavljena u lošu poziciju ako želi da svoje državljanstvo promeni.

Član 9. traži da se ženama daju jednaka prava, kao i muškarcima, kada se radi o državljanstvu njihove dece. Prema tome, zakon o državljanstvu po kome deca automatski stiču državljanstvo svojih očeva, ali ne i majki, suprotni su ovom članu. Uz to, član 7. Konvencije o pravima deteta (1989.) traži da dete ima pravo da stiče državljanstvo.

Odgovornost i primena: pitanja koja treba postaviti

1. Da li žene, udate ili neudate, imaju jednaka prava, kao i muškarci, da stiču, menjaju ili zadržavaju svoje državljanstvo? Koji socijalni, kulturni ili ekonomski faktori utiču na pravo žene da koristi ova prava?
2. Da li udaja za stranca ili ako muž promeni državljanstvo, utiče na državljanstvo žene na bilo koji način?
3. Da li je državljanstvo lica određeno rođenjem, državljanstvom roditelja, brakom ili kombinacijom ovih faktora? Ako se državljanstvo određuje državljanstvom roditelja, da li državljanstvo majke ima istu težinu kao i državljanstvo oca?
4. Da li muškarci i žene imaju ista prava u vezi sa sticanjem boravišnog i radnog statusa za svoga supružnika (muža ili ženu) u situacijama kada je jedan supružnik stranac (ima drugo državljanstvo)? Kako se određuje državljanstvo deteta? Da li maloletna deca imaju sopstvene pasoše? Ako nemaju, da li maloletno dete može da putuje sa pasošem majke ili samo sa očevim? Da li je potreba saglasnost oca da se deca upišu u majčin pasoš? Da li je potrebna saglasnost roditelja maloletne dece da deca napuste zemlju? Ako jeste, čija saglasnost je potrebna i u kojim okolnostima?
5. Da li žena može da dobije pasoš i da putuje bez dozvole svoga muža ili muškog staratelja?

Član 10.

Obrazovanje

Države potpisnice će preduzimati odgovarajuće mere da eliminišu diskriminaciju žena da bi im obezbedile ravnopravnost sa muškarcima na polju obrazovanja i posebno da obezbede, na bazi ravnopravnosti muškaraca i žena:

- a) iste uslove za karijeru i profesionalno usmeravanje, za upis na studije i sticanje diploma u obrazovnom sistemu svih nivoa u seoskim kao i gradskim sredinama; ova jednakost treba da se obezbedi u predškolskom, opštem, tehničkom, profesionalno i višem tehničkom obrazovanju, kao i u svim vrstama obuke za zanimanja;*
- b) Pristup istim nastavnim planovima i programima, istim ispitima, nastavnom osoblju sa kvalifikacijama istog standarda i istim školama i opremi istog kvaliteta;*
- c) Eliminaciju svih stereotipnih poimanja uloga muškaraca i žena na svim nivoima i u svim oblicima obrazovanja, tako što će se podsticati zajedničko obrazovanje muškaraca i žena i sve vrste obrazovanja koje će pomoći da se dostigne ovaj cilj, i pre svega, revizija udžbenika i školskih programa i adaptacija nastavnih metoda;*
- d) Iste mogućnosti da se koriste stipendije i druge vrste plaćenog školovanja;*
- e) Iste mogućnosti za pristup programima kontinuiranog obrazovanja, uključujući i programe funkcionalne pismenosti, posebno one koji imaju za cilj da smanje, najranije moguće, svaku razliku u obrazovanju koja postoji između muškaraca i žena;*
- f) Smanjenje stope studentkinja koje prekidaju studije i organizacija programa za devojke i žene koje su prerano prekinule školovanje;*
- g) Iste mogućnosti da se aktivno učestvuje u sportu i fizičkom obrazovanju;*
- h) Pristup specifičnim obrazovnim informacijama da se pomogne da se obezbedi zdravlje i dobrobit porodica, uključujući i informacije i savete za planiranje porodice.*

Komentar

Ovaj član traži od vlada da preduzmu sve odgovarajuće mere da se eliminiše diskriminacija žena u obrazovanju. Ovim se ponavljaju prava koja garantuje Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Posebno, s osvrtom na obrazovanje žena, član 10. ove Konvencije insistira da se preduzmu sve neophodne mere da se obezbede jednaka prava ženama i devojka na polju obrazovanja i da im se omogući da učestvuju u životu svojih država.

Da bi se obezbedila ravnopravnost muškaraca i žena u pitanjima obrazovanja, član 10.(a) traži da se obezbede isti uslovi za muškarce i žene, kada se radi o karijeri i profesionalnom usmeravanju, kao i upis na studije i sticanje kvalifikacija ili diploma u obrazovnim institucijama kako u seoskim, tako i u gradskim sredinama. Ravnopravnost žena će se

obezbediti specifično u predškolskom, opštem, tehničkom, profesionalnom i višem tehničkom obrazovanju, i u svim vrstama obuke za zanimanja. Član 10.(b) garantuje ženama isti pristup nastavnim planovima i programima, ispitima, školama, tehničkom osoblju istih kvalifikacija i opremi istog kvaliteta.

Član 10.(c) ima za cilj da se eliminišu stereotipni koncepti uloga žena i muškaraca na svim nivoima i u svim oblicima obrazovanja. Konvencija podstiče zajedničko obrazovanje muškaraca i žena i sve vrste obrazovanja koje će pomoći da se dostigne ovaj cilj, i pre svega, revizija udžbenika i školskih programa i adaptacija nastavnih metoda kojima će se podstaci eliminacija stereotipa o ulozi polova. Da bi se eliminisali stereotipi o ulozi polova možda će biti neophodno da se ponovo postavi pitanje neproporcionalnosti između muškaraca i žena koji rade u obrazovnim institucijama.

Član 10.(d) garantuje ženama i devojkama iste mogućnosti kao i muškarcima i dečacima kada se radi o stipendijama i plaćanju školarine. Član 10.(e) obavezuje države potpisnice da obezbede da žene imaju iste mogućnosti da učestvuju u kontinuiranoj edukaciji, uključujući i programe opismenjavanja. Pristup kontinuiranoj edukaciji je važan da se postavi pitanje neproporcionalnosti između muškaraca i žena, posebno u oblasti novih tehnologija. Žene, koje su u nepovoljnom položaju, posebno imigrantkinje, koje su često izolovane, imaju posebne potrebe za obrazovanjem odraslih kako bi im se pomoglo da se poboljša kvalitet njihovog života s obzirom na dvostruko opterećenje koje nose u kući i na plaćenom poslu.

Budući da devojčice prekidaju školovanje češće nego dečaci, vlade treba, po članu 10.(f) da rade na tome da se smanji procenat devojčica, koje prekidaju školovanje i da se obezbede obrazovni programi za devojke i žene koje su prekinule školovanje pre završetka. Posebno, treba obratiti pažnju na zadovoljavanje potreba mladih trudnih učenica/studentkinja i mladih majki kojima treba omogućiti da završe obrazovanje. Treba započeti programe da se ove žene podstaknu da po prvi put uđu ili da se vrate na tržište rada.

Žene i devojke često imaju nejednake mogućnosti da se bave sportovima i da učestvuju u fizičkom obrazovanju, i manje resursa im je na raspolaganju za unapređenje ovih aktivnosti. Član 10.(g) ima za cilj da se ova tendencija zaustavi, dok član 10.(h) daje ženama i devojkama pravo da se obrazuju na temu zdravlja i porodičnog života. U odredbi koja je jedinstvena za ovu Konvenciju, njima se daje pravo dobijanja informacija i saveta koji se odnose na planiranje porodice i omogućuje im se da odluče o broju dece koju će imati, kao i o razmaku između njih. Odredbe o dobijanju takvih informacija će omogućiti devojčicama da jednako učestvuju u pitanjima vezanim za porodični život.

Odgovornost i primena: pitanja koja treba postaviti

1. Da li su preduzete zakonske i druge mere da se obezbedi jednak pristup obrazovanju za muškarce i žene? Da li je ravnopravan pristup obrazovanju sproveden u praksi?
2. Da li dečaci i devojčice mogu da uče iste predmete u osnovnoj i srednjoj školi i u institucijama višeg obrazovanja? Ako mogu, da li su devojčice svesne mogućnosti

koje su im na raspolaganju? Ako jesu, da li koriste te mogućnosti? Ako ne, zbog čega?

3. Koji procenat diplomaca na osnovnom, srednjoškolskom i univerzitetskom nivou su ženskog pola? Kakvi su ti procenti u odnosu na procenat muškaraca i žena u zemlji u celini, po odgovarajućim starosnim grupama?
4. Koja je ukupna stopa pismenosti žena i muškaraca? U starosnoj grupi od 15 - 24. godine? U grupi od 25 - 44. godine? U grupi starijoj od 45 godina?
5. U školama koje nisu mešovitog tipa (zajedničko obrazovanje devojčica i dečaka), da li su nastavni planovi i programi, ispiti, nastavno osoblje, školske zgrade i oprema istog kvaliteta za dečake i devojčice? Ako nisu, opišite razlike. Na primer, uporedite odnose broja nastavnike i učenika, predmete koji se uče, troškove po glavi učenika/studenta za oba pola pojedinačno.
6. Ako obrazovni sistem usmerava studente u različite grane ili „smerove” studija, da li su u tim smerovima jednako zastupljeni devojčice i dečaci? Da li se devojčice podstiču da se upišu na tradicionalno „muške” grane studija? Na koji način?
7. Koji procenat žena diplomira na medicinskim granama? Inženjerskim? Pravnim? Prirodnim naukama? Poljoprivrednim? Kako se ti procenti porede sa procentima muškaraca i žena u zemlji?
8. Kakve stipendije i oblici plaćenih školarina postoje? Da li su te stipendije i oblici plaćenih školarina dostupni ravnopravno i muškarcima i ženama?
9. Da li su neke stipendije i oblici plaćenih školarina dostupni samo ženama ili samo muškarcima? Koji se procenat svih postojećih stipendija, nagrada i plaćenih školarina daje ženama na osnovnom, srednjoškolskom i višem obrazovnom nivou?
10. Koliko žena dospeva u užu izbor za takve stipendije u odnosu na muškarce?
11. Koji procenat učenika u obrazovnim programima za opismenjavanje odraslih su žene? Koliki su komparativni brojevi žena i muškaraca koji se upisuju na te programe? Da li postoje prepreke upisivanju žena? Ako postoje, koje su? Da li postoji neka posebna grupa žena, na primer, iz migracije ili lokalno stanovništvo, koje su posebno pogođene takvim preprekama?

12. Da li postoje zakoni i politike kojima se pokušava da se devojčice zadrže u školi do završetka školovanja? Molimo da ih opišete.
13. Koji obrazovni programi su na raspolaganju devojčicama i ženama koje su napustile školu pre završetka školovanja? Kakve su kvalifikacije i iskustvo nastavnika u takvim programima? Da li takve programe koriste više muškarci ili žene?
14. Koja je stopa prekida školovanja za žene na svim nivoima obrazovanja? Koji su glavni razlozi zbog kojih devojčice ili žene prekidaju školovanje? Da li postoje statistički podaci koji pokazuju procenat studentkinja/učenica koje prekidaju školovanje? Da li se ovi statistički podaci vode uporedo za oba pola?
15. Koji procenat nastavnika u osnovnim školama su žene? Na nivou srednjih škola? Na univerzitetskom nivou? Uporediti koja zvanja imaju žene na svakom od ovih nivoa.
16. Koji procenat direktora škola i šefova odeljenja/katedri su žene? Koji procenat univerzitetskih profesora i šefova katedri su žene? Priložite profil nastavnog osoblja po polovima za obrazovni sektor na osnovnoškolskom, srednješkolskom i univerzitetskom nivou.
17. Da li žene imaju jednak pristup obrazovanju iz porodičnog života, uključujući i planiranje porodice kao i muškarci? Da li je obrazovanje iz porodičnog života, uključujući i planiranje porodice uključeno u nastavni plan? Ako jeste, šta se predaje?
18. Da li devojčice imaju iste mogućnosti kao muškarci da učestvuju u sportovima i fizičkom obrazovanju kao muškarci? Da li postoje propisi kojima se zabranjuje devojčicama i ženama da učestvuju u sportovima i fizičkom obrazovanju? Da li postoje propisi vezani za odevanje koji sprečavaju da devojke i žene ravnopravno učestvuju u sportovima? Da li su sportski objekti jednako dostupni muškarcima i ženama, dečacima i devojčicama?
19. Da li polni stereotipi, kao što je opisivanje žena kao sekretarica, a ne kao direktora, postoje u programima, nastavnim planovima, udžbenicima, itd? Ako postoje, u kojoj meri? Da li su preduzete mere da se ovaj stereotip razbije?
20. Da li su preduzeta istraživanja da se ispita uspeh devojaka koje idu u mešovite škole (zajedno dečaci i devojčice) u poređenju sa onima koje idu u odvojene, ženske škole? Ako jeste, kakvi su rezultati tih istraživanja?
21. Da li postoji profesionalno usmeravanje koje upućuje devojčice na potpun spektar mogućnosti za zanimanje i karijeru? Da li postoje informacije o tim mogućnostima? Da li je potrebno da se devojčice posebno podstiču da bi iskoristile te mogućnosti? Da li one nailaze na prepreke ako se opredele da te mogućnosti iskoriste? Ako postoje, koje su? Da li su uvedene ma kakve mere da se te prepreke savladaju? Ako jesu, molimo vas da ih opišete.

Član 11.

Zapošljavanje

1. *Države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće mere da eliminišu diskriminaciju žena u oblasti zapošljavanja, da obezbede, na bazi ravnopravnosti muškaraca i žena, jednaka prava, pre svega:*
  - a) *Pravo na rad kao neotuđivo pravo svih ljudi;*
  - b) *Pravo na jednake uslove zapošljavanja, uključujući i primenu svih kriterijuma za selekciju u pitanjima zapošljavanja;*
  - c) *Pravo na slobodan izbor profesije i zaposlenja, pravo na unapređenje, siguran posao i sve beneficije i uslove službe i pravo da se obezbedi obuka za zanimanje i dokvalifikacija, uključujući pripravnčki staž (šegrtovanje), stručno usavršavanje na visokom nivou i ponovnu obuku;*
  - d) *Pravo na jednaku nadoknadu, uključujući i beneficije i jednaki tretman za rad jednake vrednosti, kao i ravnopravan tretman za procenu kvaliteta rada;*
  - e) *Pravo na socijalno osiguranje, posebno u slučajevima penzionisanja, nezaposlenosti, bolesti, invaliditeta, kao i starosti i drugih razloga sprečenosti za rad, kao i prava na plaćeno odsustvo;*
  - f) *Pravo na zaštitu zdravlja i bezbednost u radnim uslovima, uključujući i čuvanje reproduktivne funkcije.*
2. *Da bi se sprečila diskriminacija žena na bazi bračnog statusa i materinstva, i da bi se obezbedilo njihovo delotvorno pravo na rad, države potpisnice će preduzeti odgovarajuće mere:*
  - g) *Da zabrane, pod pretnjom sankcija, otpuštanje zbog trudnoće ili porodijskog odsustva i diskriminacije kod otpuštanja na bazi bračnog stanja;*
  - h) *Da uvedu porodijsko odsustvo sa platom i odgovarajućim socijalnim beneficijama bez gubitka prethodnog zaposlenja, statusa ili socijalnih beneficija;*
  - i) *Da se podstakne obezbeđivanje neophodnih potpornih socijalnih službi da se omogući roditeljima da kombinuju porodične obaveze sa obavezama na radnom mestu i učestvovanjem u javnom životu, pre svega promovisanjem uspostavljanja i razvoja mreže ustanova za čuvanje dece,*
  - j) *Da se obezbedi specijalna zaštita žena tokom trudnoće u vrstama posla koji bi za njih bio štetan.*
3. *Zaštitno zakonodavstvo koje se odnosi na pitanja obuhvaćena ovim članom biće preispitano periodično u svetlu naučnih i tehnoloških saznanja i biće revidirano, obustavljeno ili produženo, zavisno od potreba.*

Komentar

Obavezujući vlade da preduzme sve odgovarajuće mere da se eliminiše diskriminacija žena u zapošljavanju, član 11. garantuje ženama ista prava u zapošljavanju, iste mogućnosti, izbor i beneficije koje imaju muškarci. Ovim se obavezuju države da učine svaki napor da uklone direktnu i indirektnu diskriminaciju žena. Pod indirektnom diskriminacijom podrazumevaju se suptilne i manje očigledne mere koje negativno utiču na žene više nego

na muškarce. U primere spadaju irelevantni zahtevi koji se odnose na visinu, težinu, godine starosti, ili drugi zahtevi koji predstavljaju prepreke u mogućnostima zapošljavanja za žene.

Spajanjem standarda iznetih u instrumentima Ujedinjenih nacija, kao i onih koji su usaglašeni sa Međunarodnom organizacijom rada (MOR), član 11. afirmiše postojanje prava na rad u međunarodnom pravu i razrađuje sveobuhvatni skup obaveza za države potpisnice da bi se obezbedilo puno i efikasno

uživanje tih prava od strane žena. Države potpisnice moraju da garantuju ženama ista prava i mogućnosti zapošljavanja kao i muškarcima, i tako što će povući diskriminatorske zakone o zapošljavanju i takvu praksu, i što će devojkama i ženama obezbediti iste de *facto* mogućnosti, kao i muškarcima, tako što će se obezbediti da su stručno i obrazovno pripremljene za široki spektar mogućih zanimanja. Kod regrutovanja radne snage, moraju se koristiti isti kriterijumi zapošljavanja za muškarce i žene.

Ženama se garantuje slobodan izbor zanimanja i zapošljavanja i njih ne treba ograničavati na rad koji je tradicionalno namenjen ženama. One moraju imati ista prava u unapređenjima, sigurnosti posla, svim beneficijama i uslovima službe, obuci i dokvalifikaciji. Ženama se garantuje pravo na jednaku zaradu i sve ostale beneficije vezane za rad. One moraju biti isto plaćene za isti rad. Uz jednak tretman za rad jednake vrednosti, što je predmet Opšte preporuke 13. CEDAW, njima se mora obezbediti i ravnopravan tretman u vrednovanju kvaliteta rada. One moraju da uživaju pravo na socijalnu zaštitu kada su nezaposlene, kada se penzionišu ili kada su nesposobne za rad. Ženama se garantuje pravo na plaćeno odsustvo i zdravo i bezbedno radno okruženje.

Specijalne odredbe zabranjuju svaku diskriminaciju na bazi bračnog stanja ili materinstva. Otpuštanje na bazi trudnoće ili porodijskog odsustva mora biti zabranjeno i podložno kazni, kao i svako diskriminatorsko otpuštanje na bazi bračnog stanja. Države moraju i da uvedu mere, uključujući i plaćeno i neplaćeno porodijsko odsustvo bez gubitka radnog statusa ili beneficija, da bi se omogućilo roditeljima da kombinuju porodični život sa radom, a posebno sa javnim životom. Ovde se države posebno podstiču da razvijaju programe za zaštitu dece. Iako zabranjuje diskriminaciju na bazi reproduktivne funkcije žene, član 11. brani njeno pravo da tu funkciju štiti na radnom mestu, a isto tako obavezuje države potpisnice da obezbede specijalnu zaštitu za žene tokom trudnoće na radnim mestima koja su se pokazala štetnim za njih. Kako su se reproduktivna funkcija žene i trudnoća često navodili kao izgovor za diskriminatorsku praksu zapošljavanja, član 11.(3) obavezuje države potpisnice da redovno preispituju sve zaštitne zakone koji bi u ovom smislu mogli da se uvedu.

U formulisanju opštih preporuka, CEDAW je posvetio znatnu pažnju značenju člana 11.

U Opštoj preporuci 13. koja se odnosi na jednaku nadoknadu za rad jednake vrednosti, podstiču se države potpisnice da razmotre sistem vrednovanja posla nezavisno od pola, i kao i da princip jednake plate za rad jednake vrednosti unesu u kolektivne ugovore. U obe Opšte preporuke 16. i 17. CEDAW skreće pažnju na neproporcionalno visoko učestvovanje žena u neplaćenom neformalnom sektoru, uglavnom u porodici i u kontekstu sela. Prava garantovana članom 11. primenjuju se na formalno zaposlenje i, prema tome, ostavljaju takve žene nezaposlenim i ugroženim. I opet, u obe Opšte preporuke 12. i 19. CEDAW skreće pažnju na nasilje nad ženama na radnom mestu, uključujući seksualno uznemiravanje koje primenjuju muškarci kolege i nadređeni. Ove opšte preporuke ukazuju na to da eliminacija diskriminacije na radnom mestu uključuje obavezu da se eliminiše nasilje na radnom mestu uz pomoć odgovarajućih pravnih i praktičnih mera.

Odgovornost i primena: pitanja koja treba postaviti

1. Da li postoji razlika u evidenciji i načinu zapošljavanja između muškaraca i žena? Ako postoje, koje su?
2. Koje odredbe postoje u cilju eliminisanja diskriminacije žena kod zapošljavanja? Da li se te odredbe primenjuju? Kako?
3. Koje zakonske i druge mere su preduzete u cilju unapređenja ravnopravnosti kod uslova zapošljavanja za muškarce i žene?
4. Koji procenat ukupne plaćene radne snage su žene? Koji je procenat od ukupne plaćene radne snage žena u starosnoj grupi od 15 do 25 godina? U grupi od 25 do 44? I u grupi starijih od 45 godina?
5. Od žena koje su plaćena radna snaga, koji deo ne radi puno radno vreme? Koji procenat radi puno radno vreme? Koji procenat ukupno zaposlenih (i onih sa skraćanim i onih sa punim radnim vremenom) su žene?
6. Da li postoje industrije u kojima žene rade delove ili deo posla kod kuće? Da li postoje propisi kojima se ovakav rad reguliše? Da li i takve radnice imaju pravo na beneficije, na primer, bolovanje, plaćeni godišnji odmor? Koji je nivo plate za takav rad u poređenju sa drugim zaposlenjima?
7. Da li postoje profesije u kojima, po zakonu ili običajima, prevlađuju žene? Koje su to profesije? Da li postoje profesije u kojima,

- po zakonu ili običajima, preovlađuju muškarci? Koje su to profesije?
8. Da li vlada obezbeđuje da postoje mogućnosti za žene u zanimanjima koja tradicionalno nisu bila ženska?
  9. Da li se žene podstiču da se obučavaju za zanimanja u oblastima koja tradicionalno nisu bila ženska?
  10. Da li žene po zakonu imaju pravo da primaju jednaku platu za jednak rad ili na rad jednake vrednosti kao onaj koji obavljaju muškarci? Koji procenat plata muškaraca primaju žene? Koja su sredstva na raspolaganju da se dovede u pitanje diskriminacija u plati? Da li postoje prepreke kojima se koči primena zakona o jednakosti plata? Ako postoje, koji su? Ako postoje odredbe o jednakosti, kako se vrednuje kvalitet rada? Da li ovakvo vrednovanje dovodi do ravnopravnog tretmana?
  11. Koje beneficije vezane za rad stoje na raspolaganju radnicima uopšte? Da li žene primaju jednake beneficije kao što su godišnji odmor, bolovanje, obuka za posao, beneficije za starost i slučaj invaliditeta?
  12. Da li se rad koji žena obavlja kod kuće uračunava kao deo posla koji se obavlja od strane radne snage i uključuje u nacionalnu statistiku (na pr. bruto nacionalni proizvod)? Da li se neplaćeni rad u poljoprivredi računa kao deo bruto nacionalnog proizvoda zemlje? Da li se neplaćeni rad kod kuće i u poljoprivredi uračunava kao kriterijum za penziju i druge beneficije vezane za posao?
  13. Sa koliko godina muškarci moraju da idu u penziju, a sa koliko žene? Da li je uobičajeno dobrovoljno penzionisanje za muškarce i žene? Da li muškarci i žene daju iste doprinose za penziju?
  14. Ako država ima zakone o socijalnom osiguranju, da li su žene obuhvaćene takvim zakonom? Ako nisu, koje grupe su isključene i iz kog razloga? Da li žene koriste penziju svojih muževa i obrnuto?
  15. Da li trudnoća ugrožava sigurnost zaposlenja? Da li država ima odredbe da obezbedi da trudnice ili žene na porodijskom odsustvu ne mogu biti otpuštene? Ako je tako, koje kazne, ako postoje, su predviđene za otpuštanje u takvom slučaju? Koliko često se takve kazne izriču?
  16. Koje odredbe postoje za porodijsko odsustvo? Da li zemlja ima sistem u kome je porodijsko odsustvo plaćeno? Ako ima, ko to plaća i koliko je to efikasno? Da li se primenjuje? Kakve kazne postoje za kršenje? Da li su preduzeta ispitivanja da se utvrdi korišćenje i efikasnost?
  17. Da li postoje odredbe kojima se reguliše roditeljsko odsustvo? Ako postoji, koji procenat muškaraca ga koristi? Ako odredba o roditeljskom odsustvu postoji, kako korišćenje roditeljskog odsustva utiče na beneficije na radu, mogućnost unapređenja i položaj?
  18. Da li zakon ili policija zabranjuju otpuštanje žena zbog korišćenja porodijskog odsustva ili bračnog stanja?
  19. Da li u zemlji postoje odredbe za plaćeno odsustvo i da li je takvo odsustvo jednako dostupno i muškarcima i ženama?
  20. Da li postoje odredbe za fleksibilne modele rada, kao što su podela posla ili trajno zaposlenje sa skraćenim radnim vremenom kojima bi se omogućilo muškarcima i ženama da kombinuju zaposlenje sa porodičnim obavezama? Ako postoje, da li muškarci i žene ove prednosti koriste ravnomerno? Ako ne, ko koristi ove mogućnosti? Ako postoji mogućnost za fleksibilni rad, kakvo dejstvo rad na ovaj način ima na beneficije na radu, mogućnost unapređenja i položaj?
  21. Da li bračno stanje utiče na bezbednost zaposlenja?
  22. Koje zakone o zdravlju i bezbednosti zemlja ima? Da li postoje zakonske odredbe koje ženama garantuju posebnu zaštitu tokom trudnoće na vrstama posla za koje je pokazano da su štetni za trudnice? Kakva vrsta rada se smatra posebno štetnom?
  23. Da li postoje posebni oblici rada, na primer, noćni rad, podzemni rad, ili rad u rudnicima ili u nekim specijalnim industrijama u kojima se zabranjuje učestvovanje žena? Ako postoji, šta je osnova za ograničavanje učestvovanja žena? Kakvo dejstvo takva ograničenja imaju na ekonomske mogućnosti žena? Ako postoje odredbe u cilju zaštite zdravlja i bezbednosti žena na radu, da li su one podložne redovnom preispitivanju u svetlu naučnih i tehničkih dostignuća?
  24. Da li u zemlji postoji mreža ustanova za čuvanje dece? Ako postoji, da li ona zadovoljava postojeće potrebe? Koja vrsta nege i zaštite dece stoji na raspolaganju

zaposlenoj ženi? Da li vlada finansijski ili na drugi način podržava brigu o deci? Ako postoje službe za čuvanje dece, da li u njima radi propisno osposobljeno osoblje?

25. Da li postoje bilo kakve pravne mere kojima se reguliše osnivanje i rad takvih ustanova, tamo gde one postoje? Ako postoje, koje?
26. Koji procenat poslodavaca obezbeđuje zbrinjavanje dece? Koji procenat dece uzrasta 0 do 3 godine je obuhvaćen ovim programom? Uzrasta 3 do 6 godina?

27. Na koji način se zbrinjavaju školska deca kada je radni dan roditelja duži od vremena koje dete provodi u školi?

28. Da li zakon traži da se majkama dojiljama obezbedi pauza za dojenje dece? U praksi, da li se to ostvaruje? U praksi, da li žene koriste ovu mogućnost?

29. U kojoj meri je radna snaga obuhvaćena sindikalnim delovanjem? Koji procenat žena je u sindikatima, generalno? Koji procenat zaposlenih su članovi sindikata u oblastima tržišta rada u kojima pretežno rade žene?

30. Da li je zemlja uvela mere protiv seksualnog uznemiravanja i nasilja nad ženama na radnom mestu? Ako jeste, molimo da ih objasnite i da protumačite način na koji te mere deluju.

Član 12.

Jednak pristup zdravstvenoj zaštiti

1. *Države potpisnice će preduzeti odgovarajuće mere da se eliminiše diskriminacija žena u oblasti zdravstvene zaštite da bi se obezbedio, na bazi ravnopravnosti muškaraca i žena, pristup zdravstvenim uslugama, uključujući i one koje se odnose na planiranje porodice.*
2. *Ne isključujući odredbe paragrafa 1. ovog člana, države potpisnice će obezbediti ženama odgovarajuće usluge vezane za trudnoću, porođaj i postporođajni period, garantujući besplatne usluge tamo gde je to neophodno, kao i odgovarajuću ishranu tokom perioda trudnoće i dojenja.*

Komentar

Član 12. otkriva da neravnopravan položaj žena onemogućava njihov jednak pristup odgovarajućoj zdravstvenoj zaštiti. Prema tome, ovaj član obavezuje države potpisnice da se ženama pruži jednak pristup zdravstvenoj zaštiti kao i muškarcima. Od država potpisnica se traži da uklone sve zakonske i socijalne prepreke koje sprečavaju pristup zdravstvenoj zaštiti svim ženama, uključujući i one kojima je ovaj pristup sprečen razlozima kao što su invalidnost, nepismenost ili mesto stanovanja.

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima kao i Pakt o građanskim i političkim pravima snažno podržavaju osnovno pravo parovima da slobodno odlučuju koliko će dece imati i koliki će razmak biti između njih, ali tačka 12. Konvencije je prvi ugovor u ljudskim pravima koji posebno pominje pitanje pristupa službama za planiranje porodice. Države potpisnice moraju da obezbede da žene imaju pristupa službama za planiranje porodice na osnovu ravnopravnosti sa muškarcima. Pristup podrazumeva ne samo raspoloživost ovih službi, već i informacije i obrazovanje o takvim službama. Prema tome, države moraju da obezbede da informacije i obrazovanje o planiranju porodice budu na raspolaganju i muškarcima i ženama. Svi zakoni i politike kojima se ženama ograničava pristup planiranju porodice, kao što su oni koji traže saglasnost muža ili muškog srodnika, u suprotnosti su sa ovim članom, kao i praksa u zdravstvenom sektoru u kojoj je takva saglasnost potrebna.

Paragraf 2. člana 12. prepoznaje posebne potrebe žena za zdravstvenim uslugama tokom trudnoće, porođaja i postporođajnog perioda. Od država se traži da obezbede odgovarajuće zdravstvene službe, ako je neophod-

no i besplatne, kao i da obezbede da se trudnice i majke dojlje primereno hrane.

Obim i primena člana 12. predstavlja predmet brojnih opštih preporuka CEDAW, pre svega Opšte preporuke 24. koja sveobuhvatno analizira ovaj član. Opšta preporuka 14. poziva države potpisnice da iskorene praksu obrezivanja žena i to, između ostalog, strategijama zdravstvene politike koje se oslanjaju na ulogu tradicionalnih babica. U Opštoj preporuci 19. Komitet je napomenuo da nasilje zasnovano na polu dovodi zdravlje žene u opasnost i posebno opisuje tradicionalnu praksu koja je štetna po zdravlje žene, uključujući i ograničenja vezana za ishranu trudnica, želju za muškim detetom i obrezivanje žena kao oblike diskriminacije.

Diskriminacija žena u nacionalnim strategijama borbe protiv AIDS-a predmet je Opšte preporuke 15. Ovde CEDAW preporučuje državama potpisnicama da pojačaju napore na podizanju svesti javnosti o opasnostima od HIV i AIDSa, pre svega kod žena i dece. Od država se traži da obezbede da programi borbe protiv AIDSa dobiju posebno mesto i specijalnu pažnju kada se radi o pravima žena i dece, kao i da se uzme u obzir posebna ugroženost žena i podložnost HIV infekciji zbog njihove reproduktivne uloge i njihovog podređenog položaja. Od država se, takođe, traži da se obezbedi da žene aktivno učestvuju kao primarni zdravstveni radnici, kao i da preduzimaju mere da pojačaju svoju ulogu kao onih koji zdravstvenu zaštitu pružaju i koji prosvećuju na polju prevencije HIV infekcije.

Značaj člana 12. za jednakost polova i osnaživanje žena potvrđen je 1994. godine od strane Međunarodne konferencije o stanovištvu i razvoju u Programu delovanja gde je naglašen značaj reproduktivnih prava, polnog

i reproduktivnog zdravlja i planiranja porodice za dobrobit pojedinca, nacije i sveta u celini.

Odgovornost i primena: pitanja koja treba postaviti:

1. Koje mere su preduzete da se eliminiše diskriminacija žena na polju zdravstvene zaštite?
2. Da li žene imaju isti pristup zdravstvenim službama kao i muškarci?
3. Da li je medicinska nega žena tokom trudnoće i u postporođajnom periodu besplatna?
4. Da li države nastoje da obezbede odgovarajuću ishranu ženama tokom perioda trudnoće i dojenja? Ako je odgovor potvrđan, na koji način?
5. Koje zdravstvene usluge i osoblje su ženama na raspolaganju? Ovde se mogu uključiti bolnice, ambulante, zdravstvene stanice i drugi objekti kao i lekari, medicinske sestre, pomoćno zdravstveno osoblje, stručnjaci za planiranje porodice i patронаžna služba. Da li su posebne ustanove i posebno osoblje namenjeni zdravstvenim potrebama žena?
6. Koji su glavni uzroci mortaliteta i morbiditeta žena?
7. Koja je stopa mortaliteta na porođaju?
8. Koje su stope mortaliteta odojčadi posebno za dečake i za devojčice? Koji su glavni uzroci mortaliteta i morbiditeta odojčadi, kada se radi o devojčicama? Koji su glavni uzroci mortaliteta i morbiditeta odojčadi, kada se radi o dečacima?
9. Koje je prosečno očekivano trajanje života muškaraca, a koje žena?
10. Koje su okvirne stope nataliteta i stope smrtnosti muškaraca i žena?
11. Koji procenat žena uživa predporođajnu zaštitu?
12. Koji je prosečan broj živorođene dece po ženi?
13. Kolika je nezadovoljena potreba za kontracepcijom?
14. Koja je preovlađujuća kontracepcija, po metodama?
15. Koje zakonske i kulturne prepreke postoje da bi žena koristila zdravstvene usluge, uključujući i planiranje porodice?
16. Koliko žena radi u zdravstvenom sektoru? U kojim oblastima zdravstvenog sektora

one rade? Na kom nivou odgovornosti one rade?

17. Da li u zemlji postoje tradicionalni zdravstveni radnici? Ako postoje, šta oni rade? Koliko tradicionalnih zdravstvenih radnika su žene?
18. Da li je, bilo po zakonu ili po običajima, potrebno odobrenje muža da udata žena dobije zdravstvenu zaštitu uključujući i službe planiranja porodice?
19. Da li država ima ma kakvih zakona ili politika koje iziskuju korišćenje mera planiranja porodice? Ako ima, da li postoje posledice, kao što je novčano kažnjavanje, tamo gde se ovakvi zakoni ili politike ne poštuju?
20. Da li je pobačaj zakonom dozvoljen? Ako jeste, pod kojim uslovima? Da li troškove pobačaja pokriva nacionalno zdravstveno osiguranje ili socijalno osiguranje? Da li za siromašnu ženu pobačaj može da se obezbedi besplatno ili pod subvencionisanim uslovima? Ako je pobačaj zakonom dozvoljen, koliko je ova usluga dostupna u praksi?
21. Da li je dostupno prenatalno testiranje fetusa? Ako jeste, kolika je incidenca pobačaja po prenatalnom testiranju? Ako postoji incidenca pobačaja po prenatalnom testiranju, koji su glavni razlozi za takve pobačaje?
22. Da li država ima ma kakvih zakona ili politika koji iziskuju da se obavlja pobačaj? Ako postoje takvi zakoni i politike, da li se kod odlučivanja da li izvršiti pobačaj ili ne uzima u obzir i želja majke?
23. Ako pobačaj nije zakonom dozvoljen, da li se svejedno radi? Kakvi statistički podaci su na raspolaganju koji se odnose na smrtnost i/ili bolest vezane za pobačaj? Kakve odredbe postoje za zbrinjavanje i zaštitu žena kod kojih je izvršen manjkav pobačaj?
24. Da li postoji mogućnost dobrovoljne sterilizacije? Ako postoji, kolika je kod žena? A kolika kod muškaraca?
25. Da li država ima ma kakvih zakona ili politika koji bi iziskivali sterilizaciju? Kakve sankcije postoje ako neko ne poštuje ove zakone i politike?
26. Da li se upražnjava obrezivanje ili genitalno sakaćenje žena? Ako je odgovor potvrđan, pod kojim uslovima? Da li je to zakonom dozvoljeno?

27. Da li neke grupe u zemlji održavaju praksu (na primer ograničenja u ishrani trudnica) koja bi mogla biti štetna po zdravlje žene? Ako je odgovor potvrđan, koje su mere preduzete da se ovakva praksa iskoreni?
28. Koje mere su uvedene u zemlji da se poveća svest ljudi o opasnostima i dejstvu polno prenosivih bolesti, pre svih HIV/AIDS? Da li su neke od tih mera prvenstveno usmerene na žene i devojke?
29. Da li su uvedeni bilo kakvi programi za borbu protiv polno prenosivih bolesti, pre svih HIV/AIDS? Ako jesu, da li su neki od tih programa prvenstveno usmereni na žene i devojke? Da li neki od tih programa posebnu pažnju obraćaju na reproduktivnu ulogu žena i žensku podređenost kao faktore koji žene i devojke čine posebno ugroženim kada je reč o polno prenosivim bolestima, pre svih HIV/AIDS?
30. Koje mere su uvedene da se obezbedi učestvovanje žena kao zdravstvenih radnika u kontekstu HIV/AIDS?

Član 13.

Socijalne i ekonomske beneficije

Države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće mere da se eliminiše diskriminacija žena u drugim oblastima ekonomskog i socijalnog života da bi se obezbedila, na osnovama ravnopravnosti muškaraca i žena, jednaka prava, a pre svega:

- a) *Pravo na porodične beneficije;*
- b) *Pravo na bankarske pozajmice, hipoteke i druge oblike finansijskih kredita;*
- c) *Pravo da se učestvuje u rekreativnim aktivnostima, sportu i svim aspektima kulturnog života.*

Komentar

Članom 13. države se obavezuju da eliminišu diskriminaciju žena i obezbede da žene imaju ista prava da učestvuju u rekreativnom i kulturnom životu. Ovo iziskuje da države ne samo eliminišu diskriminaciju od strane vlade, već i da preduzmu odgovarajuće mere da se obezbedi da nijedan privatni učesnik, kao što je poslodavac ili finansijska institucija ne sprovodi diskriminaciju.

Žene moraju imati jednaka prava na beneficije koje pripadaju porodici. Ovakve beneficije mogu biti socijalne, ekonomske ili finansijske i mogu uključivati porodični dodatak, naknadu iz osiguranja, subvencije za stanovanje, zaštitu dece, kao i finansijske i poreske olakšice. One moraju imati ista prava na bankarske pozajmice, hipoteku i druge oblike kredita. Na žene se ne smeju primenjivati drugačiji standardi kredita, niti se od žena može tražiti da obezbede saglasnost muškog srodnika za uzimanje kredita.

Članom 13.(c) artikuliše se pravo žena na rekreativne aktivnosti, sport i kulturni život. Ovim se njima daje pravo na učestvovanje u sportu, rekreativnim i kulturnim aktivnostima i obavezuju se države da preduzimaju mere da žene stvarno imaju ravnopravan pristup ovim oblastima. Države moraju da preduzmu korake da uklone sve zakonske ili društvene prepreke koje utiču na učestvovanje žena u ovim oblastima. One moraju da obezbede i da princip jednakih mogućnosti bude prisutan u finansiranju, dodeli stipendija i drugim vrstama podrške.

Odgovornost i primena: pitanja koja treba postaviti:

1. Da li u državi postoji princip porodičnih beneficija? Ako postoji, šta one uključuju?

2. Ako postoje porodične beneficije, ko na njih ima pravo? Da li žene imaju pravo na takve porodične beneficije?
3. Da li udate žene, same po sebi, u svojstvu roditelja, imaju pristup porodičnim beneficijama kao što su: dečji dodatak, subvencije za stanovanje, dodela opštinskih stanova, zdravstveno osiguranje ili pokrivanje troškova, ili druge vrste subvencija ili dodataka koje obezbeđuje vlada? Da li neudate i udate žene imaju istu mogućnost korišćenja ovih beneficija?
4. Kako se ove različite beneficije plaćaju? Da li se plaćaju direktno ili preko sistema poreza kao poreski krediti ili odbici od poreza?
5. Ko u stvari prima ove beneficije? Na primer, ako je plaćanje direktno, da li se ono plaća onima koji pružaju primarnu zdravstvenu zaštitu ili porodičnoj jedinici?
6. Na koji način se ljudi kvalifikuju za bankarske pozajmice, hipotekarske i druge vrste finansijskih kredita? (i) od vlade) (ii) od privatnih institucija?
7. Da li ovi uslovi pogađaju na isti način muškarce i žene? Da li žene, posebno udate žene, imaju pristup bankarskim pozajmicama, hipotekarskim i drugim vrstama finansijskih kredita? Ako ne, koja su ograničenja? Da li je potrebna saglasnost njihovih muževa ili drugih muškaraca da bi one dobile kredit?
8. Da li postoji mehanizam preko koga bi žene koje smatraju da nisu pošteno tretirane mogle da ulože žalbu?
9. Kakve pravne, društvene, ekonomske ili kulturne prepreke sprečavaju žene da učestvuju u rekreativnim aktivnostima, sportovima ili ma kom drugom aspektu kulturnog života?

Član 14.

Žene na selu

1. *Države potpisnice će uzeti u obzir posebne probleme sa kojima se suočavaju žene na selu i značajnu ulogu koje one igraju u ekonomskom preživljavanju njihovih porodica, uključujući i njihov rad u neplaćenom sektoru privrede i preduzeće sve odgovarajuće mere da se obezbedi primena ovih odredbi Konvencije na žene u seoskim područjima.*
2. *Države potpisnice će preduzeti sve primerene mere da eliminišu diskriminaciju žena u seoskim područjima da bi se obezbedilo, na bazi ravnopravnosti muškaraca i žena, da učestvuju u razvoju sela i imaju koristi od razvoja sela i, pre svega, obezbediće takvim ženama prava:*
  - a) *da učestvuju u razradi i primeni planiranja razvoja na svim nivoima;*
  - b) *da imaju pristup odgovarajućim zdravstvenim ustanovama, uključujući informacije, savetovanje i službe planiranja porodice;*
  - c) *da direktno koriste programe socijalnog osiguranja i socijalnog staranja;*
  - d) *da dobijaju sve vrste obrazovanja i osposobljavanja, formalnog i neformalnog, uključujući i programe funkcionalne pismenosti, kao i, između ostalog, korišćenje svih službi u zajednici i proširenoj zajednici da bi se poboljšala njihova tehnička osposobljenost;*
  - e) *da se organizuju u grupe za samopomoć i zadrugе da bi obezbedile pristup ekonomskim mogućnostima zapošljavanjem ili samozapošljavanjem;*
  - f) *da učestvuju u svim aktivnostima u zajednici;*
  - g) *da imaju pristup poljoprivrednim kreditima i pozajmicama, tržišnim olakšicama, odgovarajućoj tehnologiji i jednakom tretmanu kod zemljišnih i poljoprivrednih reformi kao i u programima za preraspodelu zemljišta;*
  - h) *da uživaju odgovarajuće uslove života, posebno vezano za stanovanje, higijenske uslove, električnu struju i vodosnabdevanje, transport i komunikacije.*

Komentar

Žene na selu često igraju značajnu ulogu u ekonomskom preživljavanju svojih porodica i zajednica. Međutim, često žene na selu dobijaju malo ili nikakvo priznanje za taj svoj napor i često im se uskraćuje pristup rezultatima njihovog rada ili koristima od procesa razvoja. U članu 14. namera je da se ovo pitanje naglasi tako što će se države potpisnice obavezati da ono što Konvencija traži za ženu na selu, bude stvarno i pruženo, kao i da se eliminiše diskriminacija žena, i na taj način im se omogući da učestvuju u razvoju sela i imaju koristi od njega.

Član 14. obavezuje države da preduzmu mere da žene na selu učestvuju u planiranju razvoja i primeni ovih planova. Razvojni planovi treba da ispune očekivanja žena kao i njihove specijalne potrebe i zahteve. Ženama na selu treba obezbediti pristup odgovaraju-

ćim zdravstvenim službama i informacijama o planiranju porodice, savetovanju i uslugama, i one treba da direktno imaju koristi od programa socijalnog osiguranja i socijalne zaštite. Prava žena na selu na obrazovanje i osposobljavanje i, pre svega, na funkcionalnu pismenost, se ovde naglašavaju, zajedno sa njihovim pravima na jednak pristup ekonomskim mogućnostima preko zapošljavanja, samozapošljavanja, kredita i pozajmica, posebno onih vezanih za poljoprivredu. Njima se mora garantovati pristup tržišnim uslovima i tehnologiji, kao i ravnopravan tretman u zemljišnoj reformi i programima preseljavanja. Osim toga, ovim treba da se suprotstavimo izolaciji žena na selu od koje one često pate, pa se države obavezuju da tim ženama omoguće da uživaju u odgovarajućim uslovima života - stanovanju, higijeni, električnoj struji, vodosnabdevanju, transportu i komunikacijama.

Odgovornost i primena: pitanja koja treba postaviti:

1. Da li su žene na selu svesne svojih prava po Konvenciji? Koje mere se preduzimaju, ili su preduzimane da se žene na selu upoznaju sa svojim pravima?
2. U seoskim sredinama, da li se žene koje su udate, udovice, razvedene, neudate ili bez dece tretiraju na različite načine?
3. Koji procenat poljoprivrednih radova u seoskim oblastima obavljaju žene? Koji tip posla obično obavljaju žene na selu (uključujući kuvanje, čišćenje i pranje, donošenje vode, brigu o deci, iznošenje robe na pijacu, itd.)?
4. Da li žene na selu učestvuju u razvoju ekonomske i kulturne politike? Da li se njihov doprinos uzima u obzir kod izračunavanja bruto nacionalnog proizvoda?
5. Da li su žene sa sela zastupljene u vladi i u telima i komisijama koje se bave planiranjem razvoja? Ako jesu, koliko su zastupljene i kakav je njihov doprinos?
6. Koji specijalni programi, ako ih ima, su razvijeni za zadovoljavanje potreba žena na selu? Da li nacionalni budžet ostavlja po strani određeni iznos za programe koji će koristiti ženama na selu? Ako ostavlja, kakvi su to programi?
7. Da li postoji nacionalna politika koja se odnosi na pružanje usluga planiranja porodice za žene u seoskim sredinama? Ako postoji, u čemu se ogleda? U kojoj meri su programi za planiranje porodice osmišljeni tako da obuhvate i žene i muškarce u istoj meri?
8. Na koji način se dostupnost zdravstvenih usluga, uključujući i planiranje porodice u seoskim oblastima može uporediti sa dostupnošću ovih usluga na selu? Koje prepreke sprečavaju žene da u seoskim oblastima koriste službe za planiranje porodice ili savetodavne usluge?
9. Koje mere i uslovi za redovno praćenje se nalaze na raspolaganju ženama na selu da bi mogle da koriste bezbedne mere zaštite od trudnoće?
10. Kakav je odnos stopa mortaliteta žena na selu u poređenju sa ženama koje žive u gradovima? Kolika je stopa smrtnosti žena na porođaju? Koliko je očekivano trajanje života? Kakvo je njihovo stanje uhranjenosti? Koji procenat koristi predporođajnu zdravstvenu zaštitu? Službe planiranja porodice?
11. Kolika je stopa smrtnosti odojčadi na selu u poređenju sa gradskim oblastima?
12. Da li žene na selu imaju pristup programima socijalne zaštite? Da li su neki od njih posebno namenjeni ženama na selu? Koji su uslovi za dobijanje ove zaštite?
13. Da li obrazovanje i profesionalno osposobljavanje žena postoji i lokalno za žene na selu? Ako takvi programi obuke postoje, da li postoje statistički podaci koji bi pokazali koji procenat žena je njima obuhvaćen?
14. Koji procenat devojčica i žena na selu se upisuje u obrazovanje na osnovnom, srednjoškolskom i univerzitetskom nivou? Uporediti ove procenat sa odgovarajućim procentima za devojčice i žene koje žive u gradovima.
15. Koji procenat žena na selu starosti 15. do 24. godine je pismen? U grupi od 25. do 44. godine? Uporediti ove procenat sa odgovarajućim procentima za devojčice i žene koje žive u gradovima.
16. Da li postoje grupe za samopomoć ili zadruge za žene u seoskim oblastima? Da li država priznaje pravo ženama na selu da se organizuju u grupe za samopomoć i da učestvuju u zadrugama i drugim privrednim i razvojnim programima kao pojedinci? Ako ne priznaje, koje prepreke su na putu osnivanja ovakvih grupa?
17. Ako takve grupe postoje, da li se one organizuju da bi se ženama omogućilo da imaju ravnopravan pristup ekonomskim mogućnostima preko zapošljavanja i samozapošljavanja? Ako to nije cilj, kakva je njihova uloga?
18. Da li u zemlji postoje organizovane pijace? Ako postoje, da li one vode računa o potrebama žena sa sela? Da li žene mogu da koriste uslove koje pružaju pijace da prodaju svoju robu? Koji procenat ovih pijaca koriste žene?
19. Da li su proširene poljoprivredne službe osmišljene tako da direktno dopiru do žena? Koji procenat poljoprivrednih kredita i zajmova u seoskim oblastima se u stvari daje ženama?
20. Da li žene imaju pravo da budu vlasnice zemlje? Da li se njihovo vlasništvo nad zemljom izvodi od njihovih muževa ili očeva, ili braće ili ujaka/stričeva ili sestrića/bratanaca?

21. Da li je u zemlji preduzeta ikakva zemljišna, odnosno agrarna reforma? Ako jeste, kako to utiče na status žena kao vlasnika zemlje?
22. Koje posebne odredbe postoje da se obezbede odgovarajući životni uslovi za žene na selu?
23. Da li postoje posebne odredbe koje se odnose na stanovanje, higijenu, električnu struju, vodosnabdevanje koje bi u obzir uzimale potrebe žena na selu?
24. Da li postoje posebne odredbe koje se odnose na transport i komunikacije koje bi uzele u obzir potrebe žena na selu?
25. Kada se razmatra reforma sanitarnih uslova, električne struje, vodosnabdevanja, transporta i komunikacija, da li se u obzir uzimaju specijalne potrebe žena na selu? Da li su žene sa sela uključene u proces planiranja i donošenja odluka?
26. U kojim aktivnostima u zajednici učestvuju žene na selu? Da li postoji neka verska ili kulturna tradicija koja žene sprečava da učestvuju?

Član 15.

Jednakost pred zakonom i u građanskim pitanjima

1. *Države potpisnice će poštovati jednakost žena i muškaraca pred zakonom.*
2. *Države potpisnice će identično poštovati prava žena i muškaraca u građanskim pitanjima i pružiti im iste mogućnosti da ta prava koriste. Oni će, pre svega, ženama dati isto pravo da zaključuju ugovore i upravljaju imovinom i postupace prema njima na isti način u svim fazama postupka na sudovima i pred sudijama.*
3. *Države potpisnice su saglasne da će se svi ugovori i svi drugi privatni instrumenti ma koje vrste sa pravnim dejstvom, koji su usmereni na ograničavanje pravne sposobnosti žena, smatrati ništavnim i nevažećim.*
4. *Države potpisnice će muškarcima i ženama priznavati ista prava pred zakonom kada se radi o kretanju lica i slobodi izbora prebivališta i mesta stanovanja.*

Komentar

Član 15. zadužuje države potpisnice da obezbede ženama pravnu autonomiju tako što će im garantovati ravnopravnost sa muškarcima pred zakonom. Ženama se, takođe, garantuje i jednaka pravna sposobnost kao i muškarcima u građanskim pitanjima i iste mogućnosti da tu svoju sposobnost koriste. Posebno se naglašavaju oblasti pravne sposobnosti, uključujući i sposobnost vezanu za ugovore, imovinu i parnice u onim zemljama u kojima se ženama tradicionalno daje lošiji status nego muškarcima. Prema tome, svaki zakon koji ograničava sposobnost žene da zaključuje ugovore, ograničava njeno pravo da poseduje imovinu ili ograničava njenu sposobnost da zastupa sopstvene interese na sudu ili pred zakonom, mora se izmeniti ili odbaciti, a države potpisnice moraju preduzeti pozitivne korake da takvu praksu u budućnosti eliminišu.

Opšta preporuka 21. CEDAW, koja se odnosi na ravnopravnost u braku i porodičnim odnosima, tumači značaj prava koja se ženama garantuju članom 15. Ograničenja ugovorne sposobnosti žena, pristupa kreditima i ograničenja njene sposobnosti da poseduje imovinu ozbiljno ugrožavaju njihovu sposobnost da izdržavaju sebe i lica koja od njih zavise. Ograničenja vezana za parnicu, uključujući i ograničavanje traženja pravne pomoći/saveta, odsustvo pravne sposobnosti ili nejednak status u svedočenju ili podnošenju dokaza u sudnici ženama uskraćuje pravo da budu ravnopravne sa muškarcima i, opet,

ograničava njihovu sposobnost da izdržavaju sebe i lica koja od njih zavise.

Član 15. nije ograničen samo na obavezu država potpisnica da izmene i dopune svoje zakone i preduzmu pozitivne mere da žene imaju punu ravnopravnost u građanskom pravu, već moraju da zahvate šire i da ponište sve privatne ugovore koji ograničavaju pravnu i građansku sposobnost žena.

Član 15.(4) zahteva ravnopravnost pred zakonom kada se radi o kretanju lica, izboru boravišta i mesta stanovanja. CEDAW jasno kaže u Osnovnoj preporuci 21. da sva ograničenja prava žene da odabere mesto stanovanja na istim osnovama na kojima to može i muškarac može ograničiti i njen pristup sudovima u zemlji u kojoj živi i sprečiti je da ulazi u zemlju i iz nje izlazi slobodno po sopstvenom nahođenju i, otuda su takva ograničenja u suprotnosti sa članom 15. Dalje, svaki zakon koji će podržavati koncept po kome udata žena nema pravo da bira mesto stanovanja ili muž ima pravo da odabere mesto na kome će porodica boraviti smatraće se diskriminatorskim po ovom članu, a isto će se odnositi i na svaki običaj ili praksu koji podržavaju ove koncepte.

Odgovornost i primena: pitanja koja treba postaviti:

1. Da li se prema ženama formalno postupa jednako kao i prema muškarcima po zakonu vezano za njihovu pravnu sposobnost da zaključuju ugovore i upravljaju imovinom? Da li postoje zakoni kojima se ovo

obezbeđuje? Ako ne postoje, kada će takvi zakoni biti doneti?

2. Da li žene imaju pravo da sklapaju ugovore, uključujući i one koji se odnose na kredite, nekretnine i drugu imovinu, kao i druge trgovinske transakcije, u svoje lično ime? Da li žene mogu da dobiju zdravstvenu zaštitu, na pr. kontracepciju, bez dozvole svoga muža?
3. Da li žene imaju ista prava, kao i muškarci, u upravljanju imovinom? Da li žene mogu da upravljaju imovinom, odnosno da budu izvršitelji?
4. Da li žene imaju pravo da upravljaju imovinom bez mešanja ili saglasnosti muškarca, nezavisno od toga da li imovinu stiču u braku, unose je u brak ili su neudate? Ako nemaju, zbog čega?
5. Da li je država odgovorila obavezama iz člana 15. (3) koji traži da svi ugovori i drugi instrumenti koji imaju za cilj da se ograniči pravna sposobnost žena budu poništeni? U ovakve ugovore i instrumente spadaju i ugovori o braku kojima se smanjuje pravna sposobnost žena i trgovinski ugovori u kojima se žena odriče svog prava da lično pregovara.
6. Da li žene imaju isti tretman na sudu? Da li žena može da tuži i da bude tužena u sopstveno ime? Da li žene mogu da zauzmu svoje mesto u pravosudnom sistemu na jednakim osnovama kao i muškarci? Da li svedočenje žene ima istu težinu kao svedočenje muškarca? Da li žene advokati imaju pravo da svoje klijente zastupaju pred sudom? Da li žene imaju pravo da budu porotnici i obavljaju druge građanske dužnosti? Da li mogu da se zapošljavaju u pravosuđu, u građanskim, običajnim i verskim sudovima? Da li to i čine?
7. Da li žene imaju jednak pristup pravnim službama? Da li mogu da dobiju besplatan pravni savet ako nisu u stanju da ga plate? Ako je pravna pomoć dostupna, da li se pruža jednako muškarcima i ženama? Ako se pruža, da li su žene upoznate sa tom mogućnošću i da li je koriste? Ako ne, zbog čega?
8. Da li pod sličnim okolnostima žene dobijaju isti iznos odštete kao i muškarci? Da li se u sličnim okolnostima ženama i muškarcima izriču iste kazne?
9. Da li je sprovedeno neko istraživanje koje se odnosi na sudsko rezonovanje i sudsku praksu koji bi imali različit uticaj na žene i muškarce?
10. Da li postoje pravni koncepti, kao što su specijalne odbrane, koji se odnose na žene, ali ne i na muškarce?
11. Da li i muškarcima i ženama pripadaju ista zakonska prava slobode kretanja i izbora mesta stanovanja? Da li žene imaju pravo da odluče gde će živeti? Da li tradicija ili običaji ograničavaju ženama ostvarivanje ovog prava?
12. Da li brak ograničava prava žene da bira mesto prebivališta?
13. Da li mesto stanovanja žene zavisi od prebivališta njenog oca ili muža? Pod kojima okolnostima ona zadržava svoje prvobitno mesto boravka?
14. Da li žene koje se sele (migranti) da bi privremeno radile u drugim zemljama imaju ista prava kao i muškarci da im se pridruže supružnik, partner ili deca?

Član 16.

Ravnopravnost u braku i zakonu o porodici

1. *Države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće mere da se eliminiše diskriminacija žena u svim pitanjima bračnih i porodičnih odnosa i pre svega će obezbediti, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena:*
  - a) *ista prava da se stupi u brak;*
  - b) *ista prava da se slobodno odabere supružnik i stupi u brak samo slobodnom voljom i uz ličnu saglasnost;*
  - c) *ista prava i odgovornosti tokom trajanja braka i kada se on raskida;*
  - d) *ista prava i odgovornosti kao roditelja, nezavisno od bračnog stanja, u pitanjima koja se odnose na njihovu decu; a u svim slučajevima na prvo mesto će se stavljati interes dece;*
  - e) *ista prava da slobodno i odgovorno odluče o broju dece i razmaku između njih, kao i isti pristup informacijama, obrazovanju i sredstvima da im se omogući da ta prava ostvare;*
  - f) *ista prava i odgovornosti kada se radi o starateljstvu, štíćeništvu, povereništvu i usvajanju dece ili sličnim institucijama gde takvi koncepti postoje u nacionalnom zakonu; a u svim slučajevima na prvo mesto će se stavljati interes dece;*
  - g) *ista lična prava kao muža i žene, uključujući pravo da se izabere prezime, zanimanje i profesija;*
  - h) *ista prava za oba supružnika kada se radi o vlasništvu, sticanju, rukovođenju, upravljanju, uživanju i prodaji svojine, bilo da se to radi besplatno ili iz materijalnih razloga.*
2. *Verenički status i sklapanje braka dece neće imati pravno dejstvo i moraju se preduzeti sve mere, uključujući i zakonske, da se navede najraniji uzrast u kome se sme stupiti u brak i da se upis u registar sklopljenih brakova (matične knjige) učini obaveznim.*

Komentar

Član 16. bavi se diskriminacijom žena u privatnim sferama braka i porodice. Zapravo izgleda da se u tim sferama nejednaki položaj muškaraca i žena najoštrije sagledava. Mnoge države, čak i one kod kojih postoji ravno-pravnost pred zakonom, u ovim sferama održavaju diskriminatorne zakone u kojim se uloge žena, a koje ne igraju muškarci, smatraju inferiornim. Nejednaki status žena u braku i porodici često se zasniva na tradicionalnim, običajnim i verskim stavovima koji ženama pripisuju posebne uloge.

Ovi stavovi su duboko ukorenjeni i opiru se promenama. I stvarno, mnoge države potpisnice su navele da su rezervisane prema članu 16. i na taj način izjavile da nisu spremne da uklone diskriminaciju u ovom smislu.

Značenje člana 16. i obim obaveza koje on stvara CEDAW detaljno objašnjava u Opštoj preporuci 21. - ravnopravnost u braku i porodičnim odnosima. Kakav god oblik da porodica ima, a CEDAW prihvata da i oblik i pojam porodice mogu da se kreću u širokom spektru, tretman žena u porodici, i pred zakonom i u praksi, mora da odgovara principima jednakosti i pravde za sve ljude kako je to izneto u članu 2. Konvencije.

Obim obaveza koje se nameću članom 16. kako to tumači CEDAW, sveobuhvatan je. Države potpisnice su obavezne da zabrane i preduzmu korake da se spreči poligamija, i da obezbede da žene imaju pravo da biraju kada će, da li će i za koga će se udati ili ponovo udati. Brakovi između dece i veridbe dece treba da budu predmet posebne pažnje, a države se obavezuju da takve brakove i veridbe smatraju pravno ništavnim, odnosno bez pravnog dejstva. CEDAW predlaže da donja granica starosti za stupanje u brak bude 18 godina i za muškarce i za žene - i da tu granicu treba da u zakon unesu i sprovedu države potpisnice, kao i da registrovanje brakova kod matičara bude obavezno.

Države potpisnice moraju da obezbede da žene imaju ista prava i odgovornosti kao i muškarci tokom trajanja braka kao i pri prekidu, bilo da do njega dolazi razvodom ili smrću. Roditeljima dece, bilo da su deca rođena u braku ili da su vanbračna, garantuje se isti status: ženi se po tome moraju dati ista prava kao i muškarcima vezano za njihovu decu, kroz zakonske koncepte kao što su stara-teljstvo, štitičnički odnos, poverenički odnos i usvajanje, a muškarci moraju deliti istu odgovornost, uključujući negu i finansijsku podršku, u odnosu na decu.

Ravnopravan status žena i muškaraca tokom braka koji se uspostavlja po članu 16. obuhvata i jednak izbor u pitanjima reprodukcije kao i pravo na pristup sredstvima za korišćenje ovog prava. Praksa prisile kao što je prisilna trudnoća, pobačaj i sterilizacija ovim članom se zabranjuju, dok se istovremeno države obavezuju da stvaraju klimu u kojoj postoji mogućnost obaveštenosti i izbora. Ravnopravan status u braku takođe pretpostavlja jednaka prava da se izabere profesija ili zaposlenje, kao i prezime. Svaki zakon ili običaj koji obavezuje ženu da pri udaji ili razvodu promeni prezime negira njen ravnopravni status u braku i porodičnom životu.

Ravnopravan status u braku širi se na jednak pristup i jednaka prava u pitanjima imovine. Kako CEDAW tumači u Opštoj preporuci 21, jednak pristup i prava u ovim pitanjima iziskuju da se ukloni svaka diskriminacija u podeli imovine pri razvodu ili smrti i da se prizna pravo žena i *de facto* na pola bračne imovine, nezavisno od toga da li su finansijski doprinele sticanju iste.

Članom 16 nije eksplicitno pomenuto pitanje nasilja u porodici, ali obaveze po ovom članu o nasilju nad ženama CEDAW obrađuje u Opštoj preporuci 19. CEDAW opisuje nasilje u porodici kao jedan od najpodlijih vidova nasilja nad ženama i napominje da ono može imati mnoge oblike, uključujući prebijanje, silovanje i mentalno nasilje. CEDAW preporučuje uvođenje specifičnih zaštitnih zakona u cilju rešavanja problema nasilja u porodici, i podržava službe za žene i specijalno obučavanje sudskog i policijskog osoblja da prepoznaju ove probleme. U Opštoj preporuci 21. CEDAW podstiče države potpisnice da poštuju Opštu preporuku 19. tako da žene i u javnom i u porodičnom životu budu lišene nasilja vezanog za pol.

Odgovornost i primena: pitanja koja treba postaviti:

1. Da li porodični odnosi podležu građanskom zakonu, verskim zakonima, običajnom pravu ili kombinaciji svih njih? Molimo da ovo objasnite. Da li se prema ženama postupa jednako kao i prema muškarcima po ovim zakonima?

2. Koji tipovi ili oblici porodice postoje po građanskom zakonu, verskim zakonima i običajnom pravu? Da li su to brakovi, zajednice, partnerski odnosi ili druge vrste zajedničkog života? Da li ih priznaje država?
3. Da li žene imaju istu slobodu izbora supružnika kao i muškarci? Da li zemlje vode računa o tome da se u sve brakove mora stupati slobodnom voljom i izričitom saglasnošću žene? Na koji način?
4. Da li muškarci i žene imaju ista prava i odgovornosti rokom braka? Ako nemaju, u čemu se razlikuju, kada se radi o zakonu, praksi i tradicionalnim sistemima prava?
5. Da li je poligamija (kada jedan muškarac ima više od jedne žene) dozvoljena zakonom? Ako jeste, koji je to zakon? Da li se to sprovodi u praksi? Koji procenat brakovu su poligamni?
6. U poligamnim brakovima, koja su prava i odgovornosti muževa prema ženama i žena prema muževima?
7. Šta su uzajamna prava i odgovornosti muškaraca i žena koji žive zajedno kao muž i žena, a koji nisu sklopili pravosnažni brak, i kakva su njihova prava i odgovornosti prema zajedničkoj deci?
8. Da li žene imaju ista prava kao i muškarci da izaberu svoje zanimanje i profesiju? Da li brak utiče na ta prava? Ako utiče, da li su one svesne tih prava? Da li koriste ta prava?
9. Da li žene imaju ista prava kao i muškarci da poseduju, stiču i prodaju imovinu i da njome upravljaju? Ako muž objavi bankrot, na koji način to utiče na prava žene?
10. Da li udate žene imaju jednaka prava kao i njihovi muževi u upravljanju imovinom stečenom u braku ili u prodaji te imovine? Da li je za prodaju imovine potrebna saglasnost drugog supružnika?
11. Da li je razvod dostupan muškarcima i ženama pod istim uslovima? Da li se razvod «odricanjem» dešava u zakonu ili praksi? Da li se razvodi registruju u matičnim knjigama?
12. Pri raskidu braka, koja prava ima žena, vezano za imovinu? Da li ima ista prava kao i muž?
13. Koje su zakonske obaveze da se plaća izdržavanje razvedenom mužu odnosno ženi? Da li žena ima pravo na izdržavanje pri razvodu? Ako ima, kako se to pravo sprovodi?
14. Kako se posle razvoda deli imovina? Da li se rad žene kod kuće, njen neplaćeni poljoprivredni rad, računa kao doprinos vrednosti imovine? Da li se to odražava u podeli imovine pri razvodu?
15. Kakva prava oni koji žive zajedno, ali ne-venčano, imaju vezano za imovinu tokom svog zajedničkog života i po njegovom prekidu? Da li takvi partneri imaju pravo na izdržavanje tokom zajedničkog života/van-bračne zajednice i pri razvodu?
16. Kakvi su zakoni i kakva je praksa vezano za zlostavljanje žena i vanbračnih žena?
17. Da li žene imaju pravo da slobodno odluče koliko će dece imati i koji će razmak biti između njih? Da li imaju pristup, a da za to ne moraju da traže ničiju dozvolu, informacijama i službama za planiranje porodice? U praksi, da li oni koji pružaju usluge planiranja porodice obezbeđuju tretman i informacije za žene i bez znanja i saglasnosti muža?
18. Da li postoji nacionalna politika koja se odnosi na planiranje porodice? Da li ona obuhvata i pristup informacijama o planiranju porodice, obrazovanju i uslugama ove vrste? Da li postoje posebni zakonski propisi koji se odnose na pružanje informacija iz oblasti planiranja porodice, obrazovanje i usluge ove vrste?
19. Da li postoje faktori koji sprečavaju žene da koriste svoje pravo na informacije i usluge iz oblasti planiranja porodice? Ako postoje, koji su? Da li su preduzete ma kakve mere da se ova pitanja reše?
20. Da li žene imaju ista prava kao i muškarci, nezavisno od njihovog bračnog stanja, da donose odluke o vaspitanju svoje dece?
21. Da li žene imaju pravo da zadrže sopstveno prezime u braku? Ako imaju, koji procenat žena zadržava svoje prezime u braku? Opišite zakon koji se odnosi na izbor prezimena porodice? Ako zakon traži da se odabere jedno prezime, da li žena ima ista prava kao i muškarac da traži da to bude njeno prezime? Da li one mogu da dodaju svoje prezime prezimenu porodice? Ako mogu da odaberu svoje prezime za prezime porodice, ili da dodaju svoje prezime prezimenu porodice, koji procenat žena to radi? Da li žene imaju prava izbora u odlučivanju o prezimenu dece? Ako imaju, da li znaju za ta prava i da li ih koriste?

22. Da li žene imaju ista prava starateljstva nad sopstvenom decom kao i muškarci? Da li na ta prava, ako ih ima, utiče bračno stanje žene?
23. Ko je prirodni staratelj deteta? Da li žene imaju ista prava kao i muškarci u pitanjima starateljstva, štíćeničkog odnosa, povere-ničkog statusa i usvajanja dece?
24. Po razvodu ili raskidu zajednice kome se obično dodeljuju deca na staranje? Po smrti muža? Da li se ova pitanja u praksi rešavaju drugačije nego što to kaže pisano slovo zakona?
25. Da li se od očeva dece očekuje da plaćaju izdržavanje? Da li se odluke o izdržavanju dece primenjuju u praksi?
26. Da li samohrani roditelji imaju pravo na odgovarajuće izdržavanje dece od strane drugog roditelja? Da li se ovo pravo izvrša-va? Na koji način?
27. Koja su prava surogatnih majki, uključujući i majki dece koja su rođena uz pomoć veštačkog oplodjenja?
28. U kom uzrastu se stiće punoletstvo? Da li je to zakonom utvrđeno? Da li se razlikuje za muškarce i žene?
29. Da li postoje odredbe koje propisuju mini-malnu starost za stupanje u brak za muškarce i žene? Na koji način se primenjuju u praksi? Koja je donja granica (najmlađi uzrast) kada je stupanje u brak dozvolje-no? Da li postoje izuzetci od ovog najmla-đeg uzrasta? Koji se razlozi navode za izuzetke? Koje se srednje doba u kome žene stupaju u brak? A muškarci?
30. Da li je sklapanje brakova između dece pitanje običaja u nekim oblastima ili među pojedinim grupama ljudi? Da li se ono zakonom priznaje? Ako postoji, kako utiče na pravo izbora žene za stupanje u brak?
31. Da li je zabranjen verenički odnos između dece? Ako je u zemlji tradicionalno prihva-ćen verenički odnos između dece i sklapanje brakova između dece, da li su uvedeni zakoni kojima će se ova praksa ograničiti? Ako jesu, da li su ti zakoni uticali na tra-dicionalne običaje koji se odnose na vere-nički odnos između dece?
32. Da li postoje zakonski propisi kojima se definiše najmlađi uzrast u kome se daje saglasnost za stupanje u seksualni od-nos? Da li se taj uzrast razlikuje za muškarce i žene? Da li seksualni odnos sa osobom mlađom od tog uzrasta povlači krivičnu odgovornost/kaznu? Ako postoji definisani najmlađi uzrast u kome se daje saglasnost za stupanje u seksualni odnos, da li je to isti uzrast u kome je najranije moguće stupiti u brak?
33. Da li je registrovanje brakova i razvoda u matične knjige obavezno po zakonu? Da li postoje procedure za registrovanje brako-va u matične knjige? Ako postoje, kako izgledaju i da li se primenjuju?
34. Da li su opšte poznate informacije o tome koji je najraniji uzrast u kome se može stu-piti u brak, saglasnosti za sklapanje braka kao i registrovanju brakova u matične knj-ige?
35. Da li je običaj ili zakonom dozvoljeno da se za mladu plaća ili da se uz nju daje miraz? Ako jeste, kako to deluje na brak? U državama potpisnicama sa dvojnim ili pluralnim zakonskim sistemima, koji je stav pisanog zakona i njegovog tumače-nja, i kakav je stav običajnog prava ili verskog prava vezano za kupovinu mlade i davanje miraza? Kakva su dejstva takvih zakona? Da li postoje pravila vezana za nasleđi-vanje? Da li su ona korisna za žene? Ako jesu, da li ih žene koriste? Po zakonu i u praksi, koja su prava i obaveze udovica? Na koji način se ona razlikuju, ako se uopšte razlikuju, od prava i obaveza udovaca? Da li se od udovica traži da obave obred pročišćenja nakon smrti njihovih muževa? Da li se od udova-ca traži da obave iste obrede? Kakav je društveni status udovica? Da li je njihov status različit od statusa udovaca? Da li udovice i kćeri pokojnika imaju pravo da naslede zemlju i drugu imovinu? Ako imaju takvo pravo, da li je ono identično sa pravom udovaca i sinova? Da li udovica ili kćer mogu da po testamentu naslede imo-vinu? Ako mogu, da li postoje ma kakve zakonske ili običajne prepreke koje se postavljaju pred onoga ko piše testament da isti deo imovine zavešta udovici i kće-rima kao i udovcu i sinovima?
36. Da li je levirat (obaveza udovice da se uda za brata pokojnog muža) običaj koji se praktikuje u nekoj od grupa u zemlji?
- 37.** U kom procentu se na čelu domaćinstava nalazi žena? U kom procentu se na čelu siromašnih domaćinstava nalazi žena

ANEKS A

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena iz 1979.

Države potpisnice u ovoj Konvenciji,

Konstatujući da Povelja Ujedinjenih nacija reafirmiše veru u osnovna ljudska prava, u dostojanstvo i vrednost ljudskog bića, kao i u jednaka prava muškaraca i žena,

konstatujući da Univerzalna Deklaracija o ljudskim pravima potvrđuje princip nedopustivosti diskriminacije i da proglašava da su sva ljudska bića rođena slobodna i jednaka u pogledu dostojanstva i prava i da svakom pripadaju sva prava i slobode koje su sadržane u njoj, bez pravljanja razlike, uključujući i razlike po osnovu pola,

konstatujući da države potpisnice Međunarodnih Konvencija o ljudskim pravima imaju obavezu da obezbede jednako pravo muškaraca i žena u pogledu uživanja svih ekonomskih, socijalnih, kulturnih, građanskih i političkih prava, imajući u vidu Međunarodne Konvencije zaključene pod pokroviteljstvom Ujedinjenih Nacija i specijalizovanih agencija koje promovišu jednakost prava muškaraca i žena,

zabrinute, međutim, da uprkos ovim raznim instrumentima raširena diskriminacija žena i dalje postoji,

podsećajući da diskriminacija žena krši principe jednakosti prava i poštovanja ljudskog dostojanstva i da je kao takva prepreka za učešće žena, pod jednakim uslovima kao i muškaraca, u političkom, socijalnom, ekonomskom i kulturnom životu njihovih zemalja i da kao takva otežava porast prosperiteta društva i porodice i otežava pun razvoj potencijala žena u službi njihovih zemalja i čovečanstva,

zabrinute da u situaciji siromaštva žene imaju najmanji pristup hrani, zdravstvenim uslugama, obrazovanju, obuci i šansama za zaposlenje, kao i ostalim potrebama,

ubeđene da će uspostavljanje novog međunarodnog ekonomskog poretka na bazi jednakosti i pravde u značajnoj meri doprineti promovisanju jednakosti između muškaraca i žena,

naglašavajući da je iskorenjivanje aparthejda, svih oblika rasizma, rasne diskriminacije, kolonijalizma, neokolonijalizma, agresije, strane okupacije i dominacije i mešanja u unutrašnje stvari država od suštinskog značaja za puno uživanje prava muškaraca i žena,

potvrđujući da će jačanje međunarodnog mira i bezbednosti, popuštanje međunarodne zategnutosti, obostrana saradnja između svih država, bez obzira na njihove društvene i privredne sisteme, opšte i kompletno razoružanje, a posebno nuklearno razoružanje pod striktnom i adekvatnom međunarodnom kontrolom, afirmacija principa pravde, jednakosti i obostranih koristi u odnosima između zemalja i ostvarivanje prava naroda pod stranom i kolonijalnom dominacijom i stranom okupacijom na samoopredeljenje i nezavisnost, kao i poštovanje nacionalnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta unaprediti pomake u društvu, kao i razvoj, a da će kao posledica toga doprineti postizanju pune jednakosti između muškaraca i žena,

uverene da pun i kompletan razvoj zemlje, dobrobit sveta i mir zahtevaju maksimalno učešće žena pod istim uslovima koji se daju muškarcima na svim područjima delovanja,

imajući u vidu veliki doprinos žena dobiti porodice i razvoju društva, koji do sada nije u punoj meri priznat, socijalni značaj materinstva i ulogu oba roditelja u porodici, kao i na podizanju dece i svesne da uloga žena u rađanju dece ne treba da bude osnova za diskriminaciju, već da vaspitanje i podizanje dece zahteva podelu odgovornosti između muškaraca i žena i društva u celini,

svesne da promena u tradicionalnoj ulozi muškaraca, kao i u ulozi žena u društvu i u porodici, jeste potrebna za postizanje potpune jednakosti između muškaraca i žena,

odlučne da sprovedu principe iznete u Deklaraciji o eliminaciji diskriminacije žena i u tom smislu spremne da usvoje mere koje se traže za odstranjenje ove diskriminacije u svim njenim oblicima i pojavnim oblicima,

dogovorile su se o sledećem:

Deo I

Član 1.

U smislu ove Konvencije, izraz „diskriminacija žena” označava svaku razliku, isključivanje ili ograničenje koje se čini na bazi pola, a koje ima efekat ili svrhu nanošenja štete ili poništenja priznanja, uživanja ili ostvarivanja od strane žena, bez obzira na njihov bračni status, a na osnovu jednakosti muškaraca i žena, ljudskih prava i fundamentalnih sloboda na političkom, privrednom, društvenom, kulturnom, građanskom ili bilo kom drugom osnovu.

Član 2.

Države potpisnice osuđuju diskriminaciju žena u svim njenim oblicima, saglasne su da vode svim mogućim i odgovarajućim sredstvima i to bez odlaganja, politiku eliminacije diskriminacije žena i u tom smislu preduzimaju:

- a) da otelotvore princip jednakosti muškaraca i žena u svojim nacionalnim ustavima ili drugim odgovarajućim zakonskim propisima ukoliko još nije u njih unet i da obezbedi preko zakona i drugih odgovarajućih mera praktično sprovođenje ovog principa,
- b) usvajanje odgovarajućih zakonodavnih i drugih mera, uključujući i sankcije gde je to potrebno, zabranjujući diskriminaciju žena,
- c) uspostavljanje pravne zaštite prava žena na jednakoj osnovi sa muškarcima da bi se obezbedila, preko nadležnih nacionalnih sudova i ostalih javnih institucija, efikasna zaštita žena u odnosu na bilo koju radnju diskriminacije,
- d) da se uzdrže od angažovanja u bilo kojoj akciji ili praksi diskriminacije žena i da obezbede da javni organi i institucije deluju u skladu sa ovom obavezom,
- e) preduzimanje svih odgovarajućih mera za eliminaciju diskriminacije žena od strane bilo kog lica ili organizacije ili preduzeća,
- f) preduzimanje odgovarajućih mera, uključujući zakonodavne, za izmenu ili za ukidanje postojećih zakona, propisa, običaja i praksi koje predstavljaju diskriminaciju žena,
- g) ukidanje svih nacionalnih kaznenih odredbi koje predstavljaju diskriminaciju žena.

Član 3.

Strane učesnice će preduzimati na svim poljima, posebno na političkom, društvenom, privrednom i kulturnom polju, sve odgovarajuće mere, uključujući i zakonodavne, da se obezbedi pun razvoj i napredak žena u cilju da im se garantuje ostvarivanje i uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda na osnovu jednakosti sa muškarcima.

Član 4.

1. Usvajanje od strane država potpisnica privremenih posebnih mera čiji je cilj ubrzanje *de facto* jednakosti između muškaraca i žena neće se smatrati diskriminacijom kako je definisana u ovoj Konvenciji, ali neće ni u kom slučaju sobom povući kao posledicu održavanje nejednakih ili posebnih standarda; ove mere će biti ukinute kada ciljevi jednakosti ili šansi i tretmana budu postignuti.
2. Usvajanje posebnih mera od strane država potpisnica, uključujući i one mere koje su sadržane u ovoj Konvenciji, a koje su usmerene na zaštitu materinstva, neće se smatrati diskriminatorskim.

Član 5.

Države potpisnice će preduzeti odgovarajuće mere:

- a) za izmenu socijalnih i kulturnih obrazaca ponašanja muškaraca i žena radi postizanja odstranjivanja predrasuda, kao i običajnih i svih drugih praksi koje su zasnovane na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo polova bilo stereotipnih uloga muškaraca i žena;
- b) da bi se obezbedilo da obrazovanje porodice obuhvata i adekvatno razumevanje materinstva kao društvene funkcije i priznanje zajedničke odgovornosti muškaraca i žena u podizanju i vaspitanju svoje dece, podrazumeva se da je interes dece od prevashodnog značaja u svim slučajevima.

Član 6.

Države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće mere, uključujući i zakonodavne, za ukidanje svih oblika trgovine ženama i eksploatacije prostitucije žena.

Deo II

Član 7.

Države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće mere za eliminaciju diskriminacije žena u političkom i javnom životu zemlje, a posebno će obezbediti ženama jednake uslove kao i muškarcima u pogledu prava:

- a) da glasaju na svim izborima i javnim referendumima i da imaju pravo na izbor u sve organe za koje se vrši javni izbor;
- b) da učestvuju u formulisanju vladine politike i u njenom sprovođenju i da imaju javne funkcije i da obavljaju sve funkcije na svim nivoima vlasti;
- c) da učestvuju u nevladinim organizacijama i asocijacijama koje se bave javnim i političkim životom u zemlji.

Član 8.

Države potpisnice će preduzimati sve adekvatne mere da obezbede ženama, pod jednakim uslovima kao i muškarcima i bez ikakve diskriminacije, mogućnosti da zastupaju svoje Vlade na međunarodnom planu i da učestvuju u radu međunarodnih organizacija.

Član 9.

1. Države potpisnice će dati ženama jednaka prava, kao i muškarcima da stiču, menjaju ili zadržavaju svoje državljanstvo. One će obezbediti posebno da brak sa strancem ili promena državljanstva od strane supruga tokom braka neće automatski promeniti državljanstvo supruge, niti će dovesti do toga da ona ostane bez države, niti je primorati da uzme državljanstvo muža.
2. Države potpisnice će dati ženama jednaka prava kao i muškarcima u pogledu državljanstva njihove dece.

Deo III

Član 10.

Države potpisnice će preduzimati adekvatne mere za eliminaciju diskriminacije žena da bi im se obezbedila jednaka prava sa muškarcima na polju obrazovanja, a posebno da se obezbede, na bazi jednakosti muškaraca i žena:

- a) isti uslovi za karijeru i profesionalno usmeravanje, za pristup studijama i za postizanje diploma u obrazovnim institucijama svih kategorija u seoskim, kao i u gradskim sredinama; ova jednakost će biti obezbeđena u predškolskom, opštem, stručnom, profesionalnom i višem stručnom obrazovanju, kao i kod svih vrsta stručnog obrazovanja;
- b) pristup istim nastavnim planovima, istim ispitima, istom nastavnom kadru sa kvalifikacijama istih standarda, kao i školskim objektima i opremi istog kvaliteta;
- c) odstranjivanje svih stereotipnih pojmova u pogledu uloga žena i muškaraca na svim nivoima i u svim oblicima obrazovanja uz jačanje paralelnog obrazovanja i drugih vrsta obrazovanja koja će pomoći postizanju ovog cilja, a posebno na osnovu revizije udžbenika i školskih programa i adaptacije metoda nastave;
- d) iste šanse u korišćenju pogodnosti školarina i drugih bespovratnih sredstava koja se daju za učenje;
- e) iste šanse za pristup programima stalnog obrazovanja, uključujući i programe za odrasle i programe za funkcionalno opismenjavanje, posebno one koji su usmereni za smanjenje, i to što hitnije moguće, svake razlike u obrazovanju koja postoji između muškaraca i žena;
- f) smanjenje stope studentkinja koje napuštaju školovanje i organizovanje programa za devojke i žene koje su prevremeno napustile školu;
- g) iste šanse za aktivno učešće u sportovima i fizičkom obrazovanju;
- h) pristup konkretnim obrazovnim informacijama i podacima da bi se obezbedila zdravstvena dobrobit za porodicu, uključujući i podatke i savete u vezi planiranja porodice.

Član 11.

1. Države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće mere za eliminaciju diskriminacije žena na području zapošljavanja da bi se obezbedila, na osnovu jednakosti muškaraca i žena, ista prava, a posebno:
  - a) pravo na rad kao neotuđivo pravo svih ljudskih bića;
  - b) pravo na iste šanse na zapošljavanje, uključujući i primenu istih kriterijuma

za izbor kada se radi o pitanjima zaposlenja;

- c) pravo na slobodan izbor profesije i zaposlenja, pravo na unapređenje, sigurnost na poslu i sve koristi i uslove usluga i prava na dobijanje obrazovne obuke i obuke koja se ponavlja u redovnim rokovima;
  - d) pravo na jednaku nadoknadu, uključujući i beneficije, kao i na jednak tretman u pogledu rada jednake vrednosti, kao i na jednakost tretmana u proceni kvaliteta rada;
  - e) pravo na socijalno osiguranje, posebno u slučajevima penzionisanja, nezaposlenosti, bolesti, invaliditeta i godina starosti, kao i drugih nesposobnosti za rad, kao i pravo na plaćeno odsustvo;
  - f) pravo na zaštitu zdravlja i na bezbednost radnih uslova, uključujući očuvanje funkcije reprodukcije.
2. Da bi se sprečila diskriminacija između žena na bazi braka ili materinstva i da bi se obezbedilo njihovo efikasno pravo na rad, države potpisnice će preduzeti odgovarajuće mere:
- a) za sprečavanje, uz pretnju izricanja sankcija, otpuštanja sa posla na osnovu trudnoće ili porodijskog bolovanja i diskriminacije u vidu otpuštanja sa posla na osnovu bračnog statusa;
  - b) uvođenje porodijskog odsustva koje će biti plaćeno ili na osnovu koga će se isplaćivati paralelna socijalna davanja bez gubitka ranijeg zaposlenja, stalnost u radu ili pripadajuća društvena davanja;
  - c) pospešivanje obezbeđenja potrebnih pratećih socijalnih službi koje treba da omoguće roditeljima da kombinuju porodične obaveze sa odgovornostima na radu i učešćem u javnom životu, posebno kroz promovisanje uspostavljanja i razvoja mreže objekata za dečju zaštitu;
  - d) obezbeđivanje posebne zaštite za žene tokom trudnoće i to na onim vrstama poslova za koje je dokazano da za njih mogu biti štetni.
3. Zakonske odredbe zaštite koje se odnose na pitanja obuhvaćena u ovom članu, periodično će se analizirati u svetlu naučnih i tehnoloških saznanja i one će se revidirati, povlačiti, ili će im se, po potrebi, rok produžavati.

Član 12.

1. Države potpisnice će preduzeti sve potrebne mere za eliminaciju diskriminacije žena u oblasti zdravstvene zaštite da bi se obezbedio, na bazi jednakosti muškaraca i žena, pristup zdravstvenoj zaštiti, uključujući i onoj koja se odnosi na planiranje porodice.
2. Izuzetno od odredbi stava 1. ovog člana, države potpisnice će obezbediti ženama odgovarajuće usluge u vezi sa trudnoćom, održavanjem trudnoće i periodom nakon rađanja uz pružanje besplatnih usluga gde je to potrebno, kao i uz adekvatnu ishranu tokom trudnoće i dojenja.

Član 13.

Države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće mere za eliminaciju diskriminacije žena u drugim područjima privrednog i društvenog života radi obezbeđivanja, na bazi jednakosti muškaraca i žena, istih prava, a posebno:

- a) prava na porodične beneficije;
- b) prava na bankarske zajmove, hipoteke i druge oblike finansijskog kreditiranja;
- c) prava na učešće u rekreativnim aktivnostima, sportovima i svim aspektima kulturnog života.

Član 14.

1. Države potpisnice će uzimati u obzir konkretne probleme sa kojima se suočavaju žene u seoskim područjima i značajne uloge koju žene na selu igraju u ekonomskom preživljavanju njihovih porodica, uključujući i njihov rad u nemonetizovanim sektorima privrede, i preduzeće sve potrebne mere da se obezbedi primena odredbi ove Konvencije na žene u seoskim područjima.
2. Države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće mere za eliminaciju diskriminacije žena u seoskim područjima da bi se obezbedilo, na bazi jednakosti muškaraca i žena, njihovo učešće u razvoju sela, kao i koristi od tog razvoja, a posebno će obezbediti ovim ženama pravo:
  - a) da učestvuju u izradi i sprovođenju planiranja razvoja na svim nivoima;
  - b) da imaju pristup adekvatnim zdravstvenim uslugama, uključujući i podatke, dobijanje saveta i usluga kod planiranja porodice;

- c) da direktno koriste beneficije iz programa socijalnog osiguranja;
- d) da pribavljaju sve vrste obuke i obrazovanja, formalnog i neformalnog, uključujući i ono obrazovanje koje se odnosi na funkcionalnu pismenost, kao i, između ostalog, beneficije celokupne zajednice, kao i na pružanje usluga, a radi povećanja svoje tehničke spremnosti;
- e) da organizuju grupe za pružanje samopomoći i zadruge, radi pridobijanja jednakog pristupa privrednim mogućnostima kroz zapošljavanje ili kroz samostalno zapošljavanje;
- f) da učestvuju u svim aktivnostima zajednice;
- g) da imaju pristup poljoprivrednim kreditima i zajmovima, marketing olakšicama, odgovarajućoj tehnologiji i jednakom tretmanu u zemljišnoj i agrarnoj reformi, kao i u šemama za ponovno naseljavanje zemljišta;
- h) da uživaju adekvatne uslove života, posebno kada se radi o stambenim pitanjima, sanitarnim uslovima, snabdevanju strujom i vodom, saobraćaju i komunikacijama.

Deo IV

Član 15.

1. Države potpisnice će pružiti ženama jednakost sa muškarcima pred zakonom.
2. Države potpisnice će obezbediti ženama, u građanskim pitanjima, pravno svojstvo identično onome koje imaju muškarci i iste šanse za ostvarenje tog svojstva. One će posebno obezbediti ženama pravo da zaključuju ugovore i da rukovode imovinom i tretiraće ih jednako u svim fazama sudskih postupaka.
3. Države potpisnice su saglasne da se svi ugovori i svi drugi privatni instrumenti bilo koje vrste sa zakonskim dejstvom, a koji su usmereni na ograničenje zakonskog svojstva žena smatraju ništavnim.
4. Države potpisnice će pružiti muškarcima i ženama jednaka prava u pogledu zakona koji se odnosi na kretanje lica i slobodu izbora njihovog mesta boravka i smeštaja.

Član 16.

1. Države potpisnice će preduzimati sve odgovarajuće mere za eliminaciju diskriminacije žena po svim pitanjima koja se odnose na brak i porodične odnose, a posebno će obezbediti, na osnovu jednakosti muškaraca i žena:
  - a) isto pravo na stupanje u brak;
  - b) isto pravo na slobodni izbor bračnog druga i na sklapanje braka samo na osnovu njihove slobodne volje i pristanka;
  - c) ista prava i odgovornosti tokom braka i prilikom njegovog raskida;
  - d) ista prava i odgovornost kao roditelja, bez obzira na njihovo bračno stanje, a po pitanjima koja se odnose na njihovu decu; u svim slučajevima interesi dece će biti od prevashodnog značaja;
  - e) ista prava za slobodno i odgovorno odlučivanje o broju i o redosledu rađanja dece, kao i prava na pristup informacijama, obrazovanju i sredstvima koja treba da im omoguće ostvarenje ovih prava;
  - f) ista prava i odgovornosti u pogledu staranja, brige, i usvajanja dece ili sličnih institucija u kojima ovi koncepti postoje u nacionalnom zakonodavstvu; u svim slučajevima interesi dece su od prevashodnog značaja;
  - g) ista lična prava za muža i ženu, uključujući i pravo na izbor porodičnog prezimena, profesije i zanimanja;
  - h) ista prava za oba bračna druga u pogledu svojine, sticanja, upravljanja, vođenja, i raspolaganja imovinom, bilo da je to besplatno ili uz neku vrednu nadoknadu.
2. Veridba i brak deteta neće imati nikakvo pravno dejstvo i sve pravne radnje, uključujući zakonodavne, donosiće se radi određivanja minimalnog starosnog doba za brak i uz obaveznu registraciju brakova u zvaničnim matičnim knjigama.

Deo V

Član 17.

1. U cilju razmatranja pomaka koji se čine u realizaciji ove Konvencije, biće formiran Komitet za eliminaciju diskriminacije žena

(u daljem tekstu: Komitet) koji će se sastojati, u trenutku stupanja na snagu Konvencije od osamnaest, a po ratifikaciji Konvencije ili nakon samog pristupanja Konvenciji od trideset pet država potpisnica, dvadeset tri eksperta visoko moralnih kvaliteta i kompetentnosti na području koje je pokriveno Konvencijom. Eksperte će birati države potpisnice između svojih državljana i oni će biti na toj dužnosti u ličnom svojstvu, s time da će se voditi računa o jednakoj geografskoj zastupljenosti i o zastupljenosti različitih oblika civilizacije, kao i glavnih pravnih sistema.

2. Članovi Komiteta će se birati tajnim glasanjem sa spiska lica koja budu nominovale države potpisnice. Svaka država potpisnica može da nominuje jedno lice iz redova svojih građana.
3. Prvi izbor će se obaviti šest meseci nakon stupanja na snagu ove Konvencije. Najmanje tri meseca pre datuma utvrđenog za svaki izbor, generalni sekretar Ujedinjenih nacija će uputiti dopis državama potpisnicama u kome će ih pozvati da podnesu svoje nominacije u roku od dva meseca. Generalni sekretar će pripremiti spisak po abecednom redu svih tako imenovanih lica sa naznakom država potpisnica koje su ih imenovale i taj će spisak dostaviti državama potpisnicama.
4. Izbori članova Komiteta održavaće se na sastanku država potpisnica koji saziva generalni sekretar Ujedinjenih nacija u sedištu ove organizacije. Na tom sastanku na kome će dve trećine država potpisnica činiti kvorum, lica izabrana u Komitet će biti ona predložena lica koja budu dobila najveći broj glasova i apsolutnu većinu glasova predstavnika država potpisnica prisutnih na sastanku i koji budu glasali.
5. Članovi Komiteta će se birati na rok od četiri godine. Međutim, mandati devetoro članova koji su izabrani prilikom prvog izbora isteći će na kraju perioda od dve godine; odmah nakon prvog izbora imena ovih devet članova će birati žrebom predsedavajućeg Komiteta.
6. Izbor pet dodatnih članova Komiteta održaće se u skladu sa odredbama iz stavova 2, 3. i 4. ovog člana nakon trideset pete ratifikacije ili pristupa. Mandati dva od dodatnih članova izabranih ovom prilikom će isteći na kraju perioda od dve

godine, s time da su imena ova dva člana odabrana žrebom od strane predsedavajućeg Komiteta.

7. Za popunu slučajno upražnjenih mesta, država potpisnica čiji je ekspert prestao da obavlja funkciju kao član Komiteta, imenovaće drugog eksperta iz redova svojih državljana, s time da taj izbor mora da odobri Komitet.
8. Članovi Komiteta će, uz odobrenje Generalne skupštine, primati naknadu iz sredstava Ujedinjenih nacija, pod uslovima koje odredi Skupština uzimanjem u obzir značaja odgovornosti ovog Komiteta.
9. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija će obezbediti potrebno osoblje i uslove za efikasno izvršavanje funkcija Komiteta po osnovu ove Konvencije.

Član 18.

1. Države potpisnice se obavezuju da dostavljaju generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, a nakon razmatranja od strane Komiteta, izveštaj o zakonodavnim, sudskim, administrativnim ili drugim merama koje su usvojile da bi sprovele odredbe ove Konvencije, kao i o pomacima koji su u ovom pogledu učinjeni:
  - a) u roku od jedne godine nakon stupanja na snagu kada se radi o konkretnoj državi potpisnici; i
  - b) posle toga, najmanje svake četiri godine, a kasnije kad god Komitet to bude zatražio.
2. U izveštajima se mogu navesti faktori i teškoće koje utiču na stepen izvršenja obaveza po osnovu ove Konvencije.

Član 19.

1. Komitet će usvojiti sopstveni Pravilnik o radu.
2. Komitet će izabrati svoje funkcionere na mandat od dve godine.

Član 20.

1. Komitet će se redovno sastajati u periodu od najviše dve sedmice svake godine radi razmatranja izveštaja podnesenih u skladu sa članom 18. ove Konvencije.
2. Sastanci Komiteta će se uobičajeno održavati u sedištu Ujedinjenih nacija ili na bilo kom drugom pogodnom mestu koje Komitet odredi.

Član 21.

1. Komitet će preko Saveta za ekonomska i društvena pitanja podnositi godišnje izveštaje Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija o svom radu i može davati sugestije i opšte preporuke na osnovu pregleda izveštaja i informacija dobijenih od država potpisnica. Ove sugestije i opšte preporuke će biti uključene u izveštaj Komiteta zajedno sa komentarima država potpisnica, ukoliko takvih komentara bude.
2. Generalni sekretar će preneti izveštaje Komiteta Komisiji za pitanja statusa žena radi njene informisanosti.

Član 22.

Specijalizovane agencije će imati pravo da budu zastupljene prilikom razmatranja sprovođenja onih odredbi ove Konvencije koje potpadaju pod delokrug njihovih aktivnosti. Komitet može da pozove specijalizovane agencije da dostavljaju izveštaje o sprovođenju Konvencije u područjima koja potpadaju pod delokrug njihovih aktivnosti.

Deo VI

Član 23.

Ništa što je sadržano u ovoj Konvenciji neće uticati ni na koje odredbe koje više vode postizanju jednakosti između muškaraca i žena, a koje mogu biti sadržane:

- a) u zakonodavstvu države potpisnice, ili
- b) u bilo kojoj drugoj međunarodnoj konvenciji, ugovoru ili sporazumu koji je na snazi za tu državu.

Član 24.

Države potpisnice se obavezuju da usvoje sve potrebne mere na državnom nivou čiji je cilj postizanje punog ostvarenja prava priznatih u ovoj Konvenciji.

Član 25.

1. Ova Konvencija će biti otvorena za potpis od strane svih država.
2. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija je određen za depozitara ove Konvencije.
3. Ova Konvencija podleže ratifikaciji. Instrumenti ratifikacije će biti deponovani kod generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.

4. Ova Konvencija će biti otvorena za pristup svim državama. Pristup će se realizovati deponovanjem instrumenta o pristupu kod generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.

Član 26.

1. Zahtev za revidiranje ove Konvencije može da uloži u bilo kom trenutku svaka država potpisnica tako što će uputiti pismeno obaveštenje na generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.
2. Generalna skupština Ujedinjenih nacija će odlučivati o koracima, ako budu potrebni, a koji bi bili preduzeti u vezi sa ovim zahtevom.

Član 27.

1. Ova Konvencija će stupiti na snagu trideset dana posle datuma deponovanja kod generalnog sekretara Ujedinjenih nacija dvadesetog instrumenta ratifikacije ili dvadesetog pristupa.
2. Za svaku državu koja ratifikuje ovu Konvenciju ili koja joj pristupa nakon deponovanja dvadesetog instrumenta ratifikacije ili pristupa Konvencija će stupiti na snagu trideset dana od datuma deponovanja njenog sopstvenog instrumenta ratifikacije ili pristupa.

Član 28.

1. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija će primati i razaslati svim državama tekst rezervi koje budu uložile države u trenutku ratifikacije ili pristupa.
2. Rezerva koja nije kompatibilna sa ciljem i svrhom ove Konvencije neće biti dozvoljena.
3. Rezerve se mogu povući u bilo kom trenutku dostavljanjem obaveštenja u tom smislu koje mora biti adresovano na generalnog sekretara Ujedinjenih nacija koji će potom obavestiti sve države o tome. Ovo obaveštenje stupa na snagu danom njegovog prijema.

Član 29.

1. Svaki spor između dve ili više država potpisnica u vezi sa tumačenjem primene ove Konvencije koji ne bude rešen pregovorima, biće podnesen arbitraži na zahtev jedne od njih. Ukoliko u roku od

šest meseci od dana upućivanja zahteva za arbitražu dve strane ne budu mogle da se usaglase oko organizovanja arbitraže, tada svaka pojedinačna strana može da dostavi spor Međunarodnom sudu pravde na osnovu zahteva koji treba da bude u skladu sa Statutom tog Suda.

2. Svaka država potpisnica može u svakom trenutku nakon potpisivanja ili ratifikacije ove Konvencije ili pristupanja Konvenciji izjaviti da se ne smatra obavezanom na osnovu stava 1. ovog člana. Ostale

države potpisnice neće biti obavezane ovim stavom u odnosu na bilo koju državu učesnicu koja je učinila takvu rezervu.

2. Svaka država potpisnica koja je učinila rezervu u skladu sa stavom 2. ovog člana, može u bilo kom trenutku povući tu rezervu dostavljanjem obaveštenja generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija.

Član 30.

Ova Konvencija čije su verzije tekstova na arapskom, kineskom, engleskom, francuskom, ruskom i španskom jeziku podjednako autentične biće deponovana kod generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.

ANEKS B

Konsolidovane smernice za inicijalni deo izveštaja države potpisnice¹

Zemlja i narod

1. U ovom odeljku treba da su sadržani podaci o glavnim etničkim i demografskim karakteristikama zemlje i njene populacije, kao i društveno - ekonomski i kulturni pokazatelji o dohotku po glavi stanovnika, bruto nacionalnom proizvodu, stopi inflacije, spoljnom dugu, stopi nezaposlenosti, stopi pismenosti i veroispovesti. U ovom delu, takođe, treba da su uključeni i podaci o populaciji u pogledu maternjeg jezika, očekivanog veka starosti, smrtnosti dece, smrtnosti pri porođaju, stopi plodnosti, procentu populacije ispod petnaest i preko šezdeset pet godina starosti, procentu stanovništva u seoskim područjima, kao i u gradskim područjima i o procentu domaćinstava na čijem se čelu nalaze žene. Države treba da učine napore da u što je većoj meri moguće obezbede sve podatke podeljene po polovima.

Opšta politička struktura

2. U ovom odeljku treba dati kratak opis političke istorije i okvira, tip vlade i organizaciju izvršnih, zakonodavnih i sudskih organa.

Opšti pravni okvir u kome su ljudska prava zaštićena

3. U ovom odeljku treba dati podatke o:
  - a) onim sudskim, administrativnim ili drugim nadležnim organima čija nadležnost utiče na ljudska prava;
  - b) o sredstvima koja stoje na raspolaganju pojedincu koji tvrdi da je bilo koje od njegovih prava ugroženo; i o vrstama sistema obeštećenja koje postoje za žrtve;

- c) podaci o tome da li su bilo koja od prava iz raznih mera koja se odnose na ljudska prava zaštićena, bilo u ustavu ili nekom posebnom zakonu o pravima i, ako jesu, koje su to odredbe predviđene u ustavu ili u zakonu o pravima a koje se odnose na derogacije i pod kojim okolnostima;
- d) informacije o tome kako mehanizmi koji se odnose na ljudska prava čine deo nacionalnog pravnog sistema;
- e) informacije o tome, da li se na osnovu različitih mehanizama, koji se odnose na ljudska prava, može suditi ili sudovi ili drugi administrativni organi mogu direktno sprovoditi odluke, odnosno, da li one moraju da se transformišu u interne zakone ili administrativne propise da bi ih ti organi mogli sprovesti;
- f) informacije o tome da li postoje bilo koje institucije ili nacionalni mehanizmi, čija je obaveza da vrše nadzor nad ostvarivanjem ljudskih prava.

Informisanost i publicitet

4. U ovom odeljku treba navesti da li su učinjeni bilo kakvi posebni naponi na promovisanju svesti u javnosti, kao i kod relevantnih organa u pogledu prava sadržanih u različitim instrumentima koji se tiču ljudskih prava. Teme koje treba navesti treba da sadrže: način i domet do koga su tekstovi različitih instrumenata koji se odnose na ljudska prava rasprostranjeni; podaci o tome da li su tekstovi prevedeni na lokalni jezik ili jezike; podaci o tome koje su državne institucije odgovorne za pripremu izveštaja i o tome da li one redovno dobijaju informacije ili druge priloge iz eksternih izvora; i informacije o tome da li je sadržina izveštaja predmet javne debate.

¹ UN Doc HRI/1991/1

ANEKS C i D

Komitet za eliminaciju diskriminacije žena

Smernice za izveštavanje

A. Uvod

A.1. Ove smernice zamenjuju sve prethodne smernice za izveštavanje koje je izdao Komitet za eliminaciju diskriminacije žena (CEDAW/C/7/Rev. 3) koje se sada mogu zanemariti. Ove smernice ne utiču na proceduru Komiteta u odnosu na bilo koje posebne izveštaje koji se mogu zatražiti, a koji su regulisani pravilom 48.5 Pravidnika Komiteta i njegovom odlukom 21/I o posebnim izveštajima.

A.2. Ove smernice će važiti za sve izveštaje koji treba da se podnesu posle 31. decembra 2002. godine.

A.3. Ovih smernica treba da se pridržavaju države potpisnice prilikom pripreme inicijalnog i svih kasnijih periodičnih izveštaja.

A.4. Poštovanje ovih smernica će smanjiti potrebu da Komitet traži dodatne podatke kada izveštaj uzme u razmatranje; to poštovanje će takođe pomoći Komitetu da razmatra situaciju vezanu za ljudska prava u svakoj državi potpisnici na jednakim osnovama.

B. Obaveze izveštavanja iz Konvencije vezano za izveštaje

B.1. Svaka država potpisnica, nakon ratifikacije Konvencije ili nakon pristupanja Konvenciji, obavezuje se po osnovu člana 18. da podnese u roku od godinu dana od stupanja na snagu Konvencije za tu državu inicijalni izveštaj o zakonodavnim, sudskim, administrativnim ili drugim merama koje je usvojila da bi omogućila sprovođenje odredbi sadržanih u Konvenciji, kao i pomake u tom pravcu; a potom, periodične izveštaje najmanje svake četiri godine i dalje kad god to Komitet bude zatražio.

C. Opšte smernice za sadržinu svih izveštaja

C.1. Članovi i opšte preporuke Komiteta. Uslovi iz članova u delovima I, II, III i IV Konvencije koje Komitet mora da usvoji, zajedno sa opštim preporukama, u vezi sa bilo kojim tim članom ili u vezi sa temom koja se razmatra Konvencijom, moraju biti uzeti u obzir prilikom pripreme izveštaja.

C.2. Rezerve i izjave. Svaka rezerva ili izjava u vezi sa bilo kojim članom Konvencije od strane države potpisnice treba da bude objašnjena i njeno trajanje mora biti opravdano. Imajući u vidu stav Komiteta vezan za rezerve koji je usvojen na devetnaestom zasedanju (A/53/38/Rev. 1, Deo I) efekat bilo koje rezerve ili izjave u pogledu nacionalnih zakona i politike treba da bude precizno objašnjen. Države potpisnice koje su unele opšte rezerve koje se ne odnose na neki konkretni član ili koje su uperene na član 2. odnosno član 3. treba da podnesu izveštaj o efektu i o tumačenju tih rezervi. Države potpisnice treba da obezbede podatke o svim rezervama ili izjavama koje su možda uložile u vezi sa sličnim obavezama kada se radi o drugim sporazumima o ljudskim pravima.

C.3. Faktori i teškoće. Član 18.2 Konvencije predviđa da se mogu navesti faktori i teškoće koji utiču na stepen izvršenja obaveza po osnovu Konvencije. U izveštaju treba da se objasni priroda i domet svakog takvog faktora i teškoće, ukoliko postoje, kao i razlozi za te faktore i teškoće; takođe, treba da se dostave detalji o koracima koji se preduzimaju da bi se ovi faktori i teškoće prebrodili.

C.4. Podaci i statistika. Izveštaj treba da u sebi sadrži dovoljno podataka i statistike razvrstanih po polovima, a koji su relevantni za svaki član i za Opšte preporuke Komiteta da bi mu se omogućilo da izvrši procenu pomaka u sprovođenju Konvencije.

C.5. Suštinski dokument. U slučajevima u kojima je država potpisnica već pripremila ključni dokument, on će biti na raspolaganju Komitetu: on treba da se ažurira po potrebi, a posebno u delu koji se odnosi na »opšti pravni okvir" i "informisanost i publicitet" (HRI/core/1, Aneks).

D. Inicijalni izveštaj

D.1. Opšte odredbe

D.1.1. Ovo je prva prilika za državu učesnicu da podnese Komitetu izveštaj o stepenu u kome su njeni zakoni i prakse usaglašeni sa Konvencijom koju je ta država ratifikovala. Izveštaj treba da:

- uspostavi ustavni, pravni i administrativni okvir za sprovođenje Konvencije;
- objasni pravne i praktične mere koje su usvojene da bi se omogućilo dejstvo odredbi Konvencije;
- pokaže napredak koji je učinjen na planu obezbeđivanja da odredbe Konvencije uživa stanovništvo u toj državi potpisnici, a prema njenoj jurisdikciji.

D.2. Sadržina izveštaja

D.2.1. Država potpisnica treba posebno da se bavi svakim članom u delovima I, II, III i IV Konvencije; pravne norme treba da budu opisane, međutim, to nije dovoljno: činjenično stanje i praktična raspoloživost, efekat i sprovođenje pravnih lekova i sankcija za kršenje odredbi Konvencije treba da budu objašnjeni i potkrepljeni primerima.

D.2.2. Izveštaj treba da objasni:

- Da li je Konvencija direktno primenjiva u domaćem pravu, ratifikovana ili je uneta u nacionalni Ustav ili domaći zakon da bi se mogla direktno primeniti;
- Da li su odredbe Konvencije garantovane u Ustavu ili drugim zakonima i u kojoj meri; ili
- Ako nisu, da li se na njene odredbe može pozivati pred sudovima i da li njihovo dejstvo sudovi kao i administrativni organi mogu ostvariti;
- Kako se član 2. Konvencije primenjuje, uz navođenje glavnih pravnih mera koje je država potpisnica preduzela da bi prava iz Konvencije proizvodila dejstvo; i raspon pravnih lekova koji stoje na raspolaganju licima čija su prava možda bila ugrožena;

D.2.3. Treba da se dostave podaci o nadležnim sudskim, administrativnim i drugim organima koji imaju jurisdikciju u pogledu sprovođenja odredbi iz Konvencije.

D.2.4. Izveštaj treba da sadrži podatke o svakoj nacionalnoj ili zvaničnoj instituciji ili organu koji je odgovoran za sprovođenje odredbi iz Konvencije ili koji je odgovoran za davanje odgovora na žalbe o kršenju tih odredbi i da daje primere svojih aktivnosti u tom pogledu.

D.2.5. Izveštaj treba da ukaže na restrikcije ili ograničenja, čak ako su i privremena po svojoj prirodi, a koje su nametnute zakonima, praksom ili tradicijom, ili na bilo koji drugi način, kada se radi o mogućnosti uživanja u svakoj odredbi iz ove Konvencije.

D.2.6. Izveštaj treba da sadrži opis stanja nevladinih organizacija i asocijacija žena i njihovog učešća u sprovođenju Konvencije i u pripremanju izveštaja.

D.3. Aneksi uz izveštaj

D.3.1. Izveštaj treba da sadrži dovoljan broj citata ili rezimea relevantnih glavnih ustavnih, zakonodavnih i drugih tekstova koji garantuju i obezbeđuju pravnu pomoć u odnosu na prava iz Konvencije. Uz izveštaje u prilogu treba dostaviti kopije ovih citata koji neće biti kopirani ili prevedeni, već će biti na raspolaganju članovima Komiteta.

E. Naknadni periodični izveštaji

E.1. Generalno, naknadni periodični izveštaji država potpisnica treba da se koncentrišu na period između razmatranja njihovog prethodnog izveštaja i podnošenja aktuelnih izveštaja. Treba da postoje dve polazne tačke za ove izveštaje:

- Zaključni komentari (posebno "zabrinutost" i "preporuke") na prethodni izveštaj;
- Ispitivanje od strane države potpisnice pomaka koji je učinjen, kao i aktuelnog sprovođenja Konvencije u okviru teritorije ili jurisdikcije i korišćenje njenih odredbi od strane onih u okviru njene teritorije ili jurisdikcije;

E.2. Periodični izveštaji treba tako da budu strukturirani da prate, po redosledu, članove Konvencije. Ukoliko nema ni jedne novine o kojoj treba podneti izveštaj po bilo kom članu, to treba navesti. Periodični izveštaji, takođe,

treba da istaknu bilo koju preostalu prepreku za učešće žena na jednakim osnovama sa muškarcima u političkom, društvenom, privrednom i kulturnom životu države potpisnice.

E.3. Država potpisnica treba ponovo da se drži smernica datih za inicijalne izveštaje i Aneксе u meri u kojoj se ovi mogu, takođe, primenjivati na periodične izveštaje.

E.4. Mogu se pojaviti okolnosti u kojima treba razmotriti sledeća pitanja:

- Ukoliko je došlo do neke fundamentalne promene u političkom i pravnom pristupu u državi potpisnici koji utiče na sprovođenje Konvencije: u takvom slučaju može se tražiti sveobuhvatan izveštaj od člana do člana;
- Ukoliko su nove zakonske ili administrativne mere uvedene koje zahtevaju dopunu tekstova, kao i sudskih ili drugih odluka.

F. Opcioni protokol

F.1. Ukoliko je država potpisnica ratifikovala Opcioni protokol ili je pristupila Opcionom protokolu i ukoliko je Komitet izdao Mišljenja koja sobom povlače obezbeđenje nekog pravnog leka ili izražavanje bilo koje druge zabrinutosti, a koja se odnosi na neku komunikaciju primljenu po osnovu Protokola, izveštaj treba da u sebi sadrži informaciju o koracima koji su preduzeti za obezbeđenje nekog leka ili za rešenje zabrinutosti i da obezbedi da ne dođe do nove pojave okolnosti koje bi dovele do takve komunikacije.

F.2. Ukoliko je država članica ratifikovala Opcioni protokol ili je pristupila Opcionom protokolu i ukoliko je Komitet sproveo ispitivanje po osnovu člana 8. Opcionog protokola, izveštaj treba da sadrži detalje o svim merama preduzetim kao odgovor na ispitivanje i da obezbedi da ne dođe do ponovne pojave kršenja koja dovodi do ispitivanja.

G. Mere za realizaciju rezultata konferencija Ujedinjenih nacija, sastanaka na vrhu i revizija

G.1. U svetlu stava 323. Pekinške platforme za akciju, koja je usvojena na četvrtoj Svetskoj konferenciji žena u septembru 1995. godine, inicijalni i naknadni izveštaji država potpisnica treba da sadrže informacije o sprovođenju akcija koje je trebalo preduzeti u vezi sa dvanaest ključnih kritičnih pitanja

identifikovanih u pomenutoj Platformi. Izveštaji, takođe, treba da sadrže podatke o realizaciji daljih akcija i inicijativa za sprovođenje Pekinške deklaracije i Platforme za akciju koje su usaglašene na Dvadeset trećem specijalnom zasedanju Generalne skupštine, „Žene u 2000. godini: jednakost polova, razvoj i mir za dvadeset prvo zasedanje” u junu 2000).

G.2. Uzimajući u obzir polne dimenzije deklaracija, platformi i programa akcije koji su usvojeni na relevantnim konferencijama Ujedinjenih nacija, sastancima na vrhu, i na specijalnim zasedanjima Generalne skupštine (kao što su Svetska konferencija protiv rasizma, rasne diskriminacije, ksenofobije i srodne netolerancije, Druga svetska skupština o starenju), izveštaji treba da sadrže informacije o sprovođenju konkretnih aspekata iz ovih dokumenata koji se odnose na specifične članove iz Konvencije u svetlu predmeta kojima se bave (na primer, žene emigranti, starije žene).

H. Razmatranje izveštaja od strane Komiteta

H.1. Opšte odredbe

H.1.1. Komitet namerava da njegovo razmatranje izveštaja poprimi formu jedne konstruktivne diskusije sa delegacijom, a čiji je cilj poboljšanje situacije koja se odnosi na prava iz Konvencije u dotičnoj državi.

H.2. Spisak pitanja i tema vezanih za periodične izveštaje

H.2.1. Na bazi informacija koje bude imao na raspolaganju, Komitet će unapred dati spisak tema ili pitanja koji će činiti osnovnu platformu za razmatranje periodičnih izveštaja. Pismeni odgovori na spisak tema ili pitanja tražiće se od svake države potpisnice nekoliko meseci pre sesije na kojoj će izveštaj biti razmatran. Delegacija treba da dođe pripremljena za davanje odgovora sa spiska tema i za odgovore na ostala pitanja koja će postavljati članovi i to sa tako ažuriranim podacima koji mogu biti potrebni; i to treba da bude učinjeno u vremenskom roku određenom za razmatranje dotičnog izveštaja.

H.3. Delegacija države potpisnice

H.3.1. Komitet želi da obezbedi da bude u stanju da efikasno obavlja svoje funkcije po

osnovu člana 18. i da država potpisnica, koja šalje izveštaj, ima maksimalnu korist od zahteva za izveštavanje. Delegacija države potpisnice treba, zbog toga, da u svom sastavu ima lica koja će, na osnovu znanja i kompetentnosti, objašnjavati stanje vezano za ljudska prava u toj državi i koja su u stanju da pruže odgovor na pismena i usmena pitanja i komentare Komiteta vezano za čitav niz odredbi iz Konvencije.

H.4. Završni komentari

H.4.1. Kratko vreme nakon razmatranja izveštaja Komitet će objaviti svoje završne komentare na izveštaj i o konstruktivnom dijalogu sa delegacijom. Ovi završni komentari će biti uključeni u godišnji izveštaj koji Komitet dostavlja Generalnoj skupštini; Komitet očekuje da država potpisnica distribuirala ove zaključke, na svim odgovarajućim jezicima, radi omogućavanja informisanosti javnosti i diskusija.

H.5. Posebne informacije

H.5.1. Tokom razmatranja izveštaja Komitet može da zatraži ili delegacija može da ponudi

dodatne informacije; sekretarijat će voditi evidenciju o onim pitanjima koja treba da budu razmatrana u sledećem izveštaju.

I. Format izveštaja

I.1. Izveštaji treba da se podnose na jednom od šest jezika Ujedinjenih nacija (arapskom, kineskom, engleskom, francuskom, španskom ili ruskom). Oni treba da se dostavljaju u štampanoj ili elektronskoj formi;

I.2. Izveštaji treba da budu što je moguće koncizniji. Inicijalni izveštaji ne treba da imaju više od sto stranica; periodični izveštaji ne treba da imaju više od sedamdeset stranica;

I.3. Stavovi treba da budu numerisani po sekvencama;

I.4. Dokument treba da bude na papiru formata A4 i prezentirani u formatu bez razmaka;

I.5. Dokument treba da bude odštampan na jednoj strani svakog lista papira da bi se omogućilo reprodukovanje fotoofset tehnikom.

ANEKS E

Opšte preporuke 1-24.

Usvojene od strane Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena²

U skladu sa članom 21. paragraf 1. Konvencije o eliminaciji diskriminacije žena, Komitet može da iznese predloge i Opšte preporuke zasnovane na komentiranim izveštajima i podacima dobijenim od država članica. Takvi predlozi i Opšte preporuke biće uključeni u izveštaj Komiteta, zajedno sa komentarima država članica, ukoliko takvih komentara bude bilo. Komitet je do sada usvojio ukupno dvadeset opštih preporuka.

Opšta preporuka br. 1 (Peto zasedanje 1986.)³

Izveštaji država članica

Uvodni izveštaji dostavljeni u skladu sa članom 18. Konvencije, treba da pokrivaju stanje do dana podnošenja izveštaja. Nakon toga, izveštaji bi trebalo da se dostavljaju najmanje svake četvrte godine nakon roka određenog za podnošenje prvog izveštaja i trebalo bi da sadrže prepreke na koje se naišlo u punom sprovođenju Konvencije, kao i preduzete mere u cilju savladavanja tih prepreka.

Opšta preporuka br. 2 (Šesto zasedanje 1987.)⁴

Priprema izveštaja država članica

Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, imajući u vidu činjenicu da je Komitet bio suočen sa teškoćama u radu, zbog toga što neki uvodni izveštaji država članica, u vezi sa članom 18. Konvencije, nisu davali adekvatne informacije koje su mogle da se dobiju iz dotične države potpisnice, u skladu sa smernicama,

preporučuje:

- a) Da države potpisnice, prilikom pripremanja izveštaja u vezi sa članom 18. Konvencije, treba da u pogledu forme, sadržaja i datuma podnošenja izveštaja slede Opšte smernice usvojene u avgustu 1983. (CEDAW/C/7);

- b) Da države potpisnice treba da slede Opšte preporuke usvojene 1986. u sledećem:
- c) „Uvodni izveštaji dostavljeni u skladu sa članom 18. Konvencije treba da pokrivaju stanje do dana podnošenja izveštaja. Nakon toga, izveštaji bi trebalo da se dostavljaju najmanje svake četvrte godine nakon roka određenog za podnošenje prvog izveštaja i trebalo bi da sadrže prepreke na koje se naišlo u punom sprovođenju Konvencije, kao i preduzete mere u cilju savladavanja tih prepreka.”
- d) Da dodatne informacije koje dopunjuju izveštaj države potpisnice treba da budu dostavljene Sekretarijatu najmanje tri meseca pre zasedanja na kojem taj izveštaj treba da se razmatra.

Opšta preporuka br. 3 (Šesto zasedanje 1987.)⁵

Značaj izveštaja

Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, uzevši u obzir činjenicu da je Komitet za eliminaciju diskriminacije žena razmotrio 34 izveštaja država članica od 1983. godine do danas,

uzevši dalje u obzir činjenicu da, iako su izveštaji stizali iz država sa različitim stepenom razvoja, svi u većoj ili manjoj meri pokazuju da postoje stereotipne predstave o ženama, zahvaljujući društveno kulturnim faktorima, koje uporno podstiču diskriminaciju zasnovanu na razlici polova i sprečavaju sprovođenje člana 5. Konvencije,

² UN dok. CCPR/C/1/Rev.1 (1994), A/49/38 i A/50/38

³ sadržano u dokumentu A/41/45

⁴ sadržano u dokumentu A/42/38

⁵ Ovo uputstvo je izmeljeno, stvarni vodič je u UN.Doc. CEDAW/C/7/Rev.1, reprodukovano u Aneksu B

poziva sve države potpisnice da usvoje delotvorne programe obrazovanja i informisanja javnosti, koji će pomoći da se iskorene predrasude i sadašnja ustaljena praksa koja sprečava potpuno delovanje principa društvene ravnopravnosti žena.

Opšta preporuka br. 4 (Šesto zasedanje 1987.)⁶

Rezerve

Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, komentarišući na svojim zasedanjima izveštaje država članica,

izražava zabrinutost zbog priličnog broja rezervi koje su nespojive sa ciljem i svrhom Konvencije,

pozdravlja odluku država članica da se te rezerve razmotre na sledećem zasedanju u Njujorku 1988, i u tom cilju predlaže da sve zainteresovane države potpisnice preispitaju pomenute rezerve kako bi se one otklonile.

Opšta preporuka br. 5 (Sedmo zasedanje 1988.)

Specijalne privremene mere

Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, primetivši da izveštaji, uvodne opaske i odgovori država članica otkrivaju da, mada je postignut značajan napredak u pogledu ukidanja i izmene diskriminatornih zakona, još

uvek postoji potreba da se preduzmu koraci u cilju potpunog sprovođenja Konvencije, tako što će se uvesti mere koje će de facto promovisati ravnopravnost muškaraca i žena,

podsećajući na član 4.1. Konvencije, preporučuje da države potpisnice više koriste privremene posebne mere kao što su pozitivno delovanje, povlašćen odnos ili proporcionalni sistemi, kako bi se ubrzao proces integracije žena u obrazovanju, ekonomiji, politici i sistemu zapošljavanja.

Opšta preporuka br. 6 (Sedmo zasedanje 1988.)⁷

Efikasni nacionalni mehanizmi i publicitet

Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, razmotrivši izveštaje država članica koje su potpisale Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, uzevši u obzir rezoluciju

42/60 Generalne skupštine Ujedinjenih nacija od 30. novembra 1987.

preporučuje da države potpisnice:

1. Stvore i/ili ojačaju delotvoran nacionalni mehanizam, institucije i procedure na visokom državnom nivou, sa odgovarajućim novčanim sredstvima, obavezama i ovlašćenjima koje će:
  - a) Iznositi mišljenje o uticaju svih postupaka vlasti na žene;
  - b) Sveobuhvatno nadgledati položaj žena;
  - c) Pomagati da se formulišu novi politički potezi i da se delotvorno sprovedu strategije i mere za ukidanje diskriminacije;
2. Preduzmu odgovarajuće korake da obezbede širenje Konvencije, izveštaja država potpisnica u vezi sa članom 18. kao i izveštaja Komiteta na jeziku dotične države;
3. Traže pomoć generalnog sekretara i Odeljenja za informisanje javnosti kako bi obezbedile prevode Konvencije i izveštaja Komiteta;
4. Uključe u svoje uvodne i periodične izveštaje korake preduzete u cilju sprovođenja ove preporuke.

Opšta preporuka br. 7 (Sedmo zasedanje 1988.)⁸

Izvori

Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, uzevši u obzir rezolucije Generalne skupštine br. 40/39, 41/108, i naročito 42/60, paragraf 14. u kojem se Komitet i države potpisnice pozivaju da razmotre mogućnost održavanja budućih sednica u Beču,

imajući u vidu rezoluciju 42/105 Generalne skupštine i, naročito paragraf 11. koji zahteva od generalnog sekretara da ojača saradnju između Centra za ljudska prava Ujedinjenih nacija i Centra za društveni razvoj i humanitarni rad Sekretarijata u vezi sa sprovođenjem ugovora o ljudskim pravima i pružanja usluga telima koja nadgledaju sprovođenje ugovora,

preporučuje državama članicama:

1. Da nastave da podržavaju predloge za ojačavanje saradnje Centra za ljudska prava Ujedinjenih nacija u Ženevi i Centra za društveni razvoj i humanitarni rad u Beču, u vezi sa funkcionisanjem Komiteta;

⁶ nalazi se u dokumentu A/42/38

⁷ nalazi se u dokumentu A/43/38

⁸ nalazi se u dokumentu A/43/38

2. Da podrže predloge da se Komitet sastaje u Njujorku i Beču;
3. Da preduzmu sve neophodne i odgovarajuće korake kako bi Komitetu stavile na raspolaganje adekvatna novčana sredstva i službe koje će mu pomagati u delovanju u okviru Konvencije i naročito da osoblje sa punim radnim vremenom bude na raspolaganju Komitetu za vreme priprema za zasedanje i tokom zasedanja;
4. Da obezbede da se dodatni izveštaji i materijal blagovremeno dostavljaju Sekretarijatu kako bi na vreme bili prevedeni na zvanične jezike Ujedinjenih nacija i predati Komitetu na razmatranje.

Opšta preporuka br. 8 (Sedmo zasedanje 1988.)⁹

Primena člana 8. Konvencije

Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, razmotrivši izveštaje država članica dostavljene u skladu sa članom 18. Konvencije, preporučuje da države potpisnice preduzmu dalje direktne mere u skladu sa članom 4. Konvencije kako bi obezbedile potpuno sprovođenje člana 8. Konvencije i kako bi ženama pružile mogućnost da, ravnopravno sa muškarcima i bez ikakve diskriminacije, predstavljaju svoju vladu na međunarodnom nivou i da učestvuju u radu međunarodnih organizacija.

Opšta preporuka br. 9 (Osma zasedanje 1989.)¹⁰

Statistički podaci o položaju žena

Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, uzevši u obzir činjenicu da su statistički podaci apsolutno neophodni kako bi se shvatio pravi položaj žena u svakoj od država članica koje su potpisale Konvenciju, primetivši da mnoge od država članica koje svoje izveštaje predaju Komitetu na razmatranje ne obezbeđuju statističke podatke, preporučuje da države potpisnice učine sve napore kako bi obezbedile da njihove nacionalne statističke službe odgovorne za propise stanovništva i druge društvene i ekonomske komentare formulišu upitnike tako da podaci mogu da se razluče prema polu, kako u pogledu apsolutnih brojeva tako i u pogledu procenata, kako bi zainteresovani korisnici

mogli lako da pronađu podatke o položaju žena u određenom sektoru koji ih zanima.

Opšta preporuka br. 10 (Osma zasedanje 1989.)¹¹

Deseta godišnjica usvajanja Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena

Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, uzevši u obzir činjenicu da se 18. decembra 1989. obeležava deseta godišnjica usvajanja Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, uzevši dalje u obzir da se za tih deset godina pokazalo da je Konvencija jedan od najdelotvornijih dokumenata koje su Ujedinjene nacije usvojile u cilju promovisanja ravnopravnosti polova u društvima država članica, podsećajući na Opštu preporuku br. 6 (Sedmo zasedanje, 1988.) o delotvornom nacionalnom mehanizmu i publicitetu, preporučuje da, povodom desete godišnjice usvajanja Konvencije, države potpisnice razmotre mogućnosti:

1. Sprovođenja programa među kojima bi bile i konferencije i seminari u cilju informisanja javnosti o Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena i obezbeđivanje informacija o Konvenciji na glavnim jezicima u svojim zemljama,
2. Pozivanja nacionalnih organizacija žena da učestvuju u kampanjama informisanja javnosti o Konvenciji i njenom sprovođenju i podsticanja nevladinih organizacija na državnom, lokalnom i međunarodnom nivou da informišu javnost o Konvenciji i njenom sprovođenju,
3. Podsticanja mera koje bi obezbedile puno sprovođenje principa Konvencije, a naročito člana 8. koji se odnosi na učestvovanje žena u svim aktivnostima Ujedinjenih nacija i sistema Ujedinjenih nacija,
4. Da se zahteva od generalnog sekretara da obeleži desetu godišnjicu usvajanja Konvencije tako što će se, u saradnji sa specijalizovanim agencijama, objaviti i širiti u javnosti štampani i drugi materijali o Konvenciji i njenom sprovođenju na svim zvaničnim jezicima Ujedinjenih nacija, pripremiti dokumentarne televizijske emisije o Konvenciji, i obezbediti sva neophodna sredstva Odseku za unapređenje žena

⁹ nalazi se u dokumentu A/43/38

¹⁰ nalazi se u dokumentu A/44/38

¹¹ nalazi se u dokumentu A/44/38

Centra za društveni razvoj i humanitarni rad Ujedinjenih nacija u Beču da bi pripremio analizu podataka dobijenih od država članica, kako bi se doradio i objavio izveštaj Komiteta (A/CONF. 116/3), koji je prvi put objavljen za Svetski samit posvećen sagledavanju i proceni dostignuća decenije žena Ujedinjenih nacija: ravnopravnosti, napretka i mira, održan u Najrobiju 1985.

Opšta preporuka br. 11 (Osma zasedanje 1989.)¹²

Tehnička savetodavna pomoć kod obaveza izveštavanja

Komiteo za eliminaciju diskriminacije žena, imajući u vidu da je, zaključno sa 3. martom 1989, 96 država ratifikovalo Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, uzevši u obzir činjenicu da je do tog datuma primljeno 60 uvodnih i 19 drugih periodičnih izveštaja,

primetivši da je do 3. marta trebalo da bude dostavljeno još 36 uvodnih i 36 drugih periodičnih izveštaja i da oni još uvek nisu stigli,

pozdravljajući zahtev sadržan u rezoluciji Generalne skupštine Ujedinjenih nacija br. 43/115, paragraf 9. da generalni sekretar, u okviru postojećih novčanih sredstava i uzimajući u obzir prioritarnost programa savetničkih službi, omogućiti dalje kurseve obučavanja za one zemlje koje se susreću sa najvećim teškoćama u ispunjavanju svojih obaveza izveštavanja prema međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima,

preporučuje državama članicama da podstiču, podržavaju i učestvuju u projektima službi za tehničke savete, uključujući i seminare za obučavanje, kako bi ove službe mogle da, na zahtev država članica, pružaju pomoć u ispunjavanju obaveza izveštavanja prema članu 18. Konvencije.

Opšta preporuka br. 12 (Osma zasedanje 1989.)¹³

Nasilje nad ženama

Komiteo za eliminaciju diskriminacije žena, s obzirom na to da članovi 2, 5, 12. i 16. Konvencije zahtevaju od država članica da deluju u cilju zaštite žena od bilo koje vrste

nasilja unutar porodice, na radnom mestu ili u bilo kojoj drugoj oblasti društvenog života, uzevši u obzir rezoluciju 1988/27 Ekonomsko-društvenog saveta, preporučuje državama članicama da u svoje periodične izveštaje Komitetu uključe i informacije o:

1. Zakonima na snazi koji štite žene od ispoljavanja bilo koje vrste nasilja u svakodnevnom životu (uključujući seksualno nasilje, zlostavljanje u porodici, seksualno uznemiravanje na radnom mestu, itd.);
2. Ostalim merama preduzetim protiv ove vrste nasilja;
3. Postojanju službi pomoći ženama žrtvama nasilja ili zlostavljanja;
4. Statističkim podacima o ispoljavanju bilo koje vrste nasilja nad ženama i o ženama žrtvama nasilja.

Opšta preporuka br. 13 (Osma zasedanje 1989.)¹⁴

Jednaka naknada za rad iste vrednosti

Komiteo za eliminaciju diskriminacije žena, podsećajući na Konvenciju Međunarodne organizacije za rad br. 100, koja se tiče jednake naknade radnicima muškog i ženskog pola za rad jednake vrednosti, a koju je ratifikovala velika većina država članica koje su potpisale Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena,

podsećajući takođe da je razmotrio 51 uvodni i 5 drugih periodičnih izveštaja država članica od 1983. do danas,

s obzirom na to da, prema izveštajima država članica, iako je princip jednake naknade za radjednake vrednosti prihvaćen u zakonodavstvu mnogih zemalja, još mnogo toga treba da se uradi kako bi se obezbedila primena ovog principa u praksi i prevazišla polarizovanost tržišta rada prema polnoj pripadnosti,

preporučuje državama članicama koje su potpisale Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena da:

1. U cilju omogućavanja punog sprovođenja Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena podstiču države koje još uvek nisu ratifikovale Konvenciju br. 100 Međunarodne organizacije za rad da to učine;

¹² nalazi se u dokumentu A/44/38

¹³ nalazi se u dokumentu A/44/38

¹⁴ nalazi se u dokumentu A/44/38

2. Razmotre mogućnost proučavanja, razvijanja i prihvatanja sistema procene rada zasnovanih na kriterijumima koji bi bili neutralni u odnosu na polnu pripadnost i koji bi olakšali upoređivanje onih poslova u kojima sada preovlađuju žene sa poslovima u kojima preovlađuju muškarci; informacije o postignutim uspesima bi trebalo da budu uključene u izveštaje Komitetu za eliminaciju diskriminacije žena;
3. Podrže, u meri u kojoj je to izvodivo, stvaranje mehanizma sprovođenja ovog principa i da podrže napore potpisnika kolektivnih ugovora da u okviru svoje nadležnosti obezbede primenu principa jednake naknade za rad jednake vrednosti.

Opšta preporuka br. 14 (Deveto zasedanje 1990.)¹⁵

Obrezivanje žena

Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, zabrinut što se nastavlja praksa obrezivanja žena i drugih tradicionalnih postupaka štetnih po njihovo zdravlje,

primećujući sa zadovoljstvom da, tamo gde taj problem postoji, vlade, nacionalne organizacije žena, nevladine organizacije, specijalizovane agencije kao što su Svetska zdravstvena organizacija, UNICEF, kao i Komisija za ljudska prava i njen Ogranak za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina, preduzimaju mnogo pošto su jasno uvidele da takvi tradicionalni postupci kao što je obrezivanje žena imaju ozbiljne zdravstvene i druge posledice za žene i dece,

s interesovanjem prateći studiju specijalnog izvestioca za tradicionalne postupke koji utiču na zdravlje žena i dece, kao i studiju specijalne radne grupe za tradicionalne postupke,

uviđajući da i same žene čine značajne korake u žigisanju i borbi protiv postupaka koji štete zdravlju i dobrobiti žena i dece,

ubeđen da ti značajni koraci, koje čine žene i sve zainteresovane grupe, treba da dobiju podršku vlada,

primećujući s izuzetnom zabrinutošću da postoje stalni kulturni, tradicionalni i ekonomski pritisci koji pomažu da se nastavlja sa štetnim postupcima kao što je obrezivanje žena, *preporučuje* državama članicama:

- a) Da države potpisnice preduzmu odgovarajuće delotvorne mere kako bi se iskore-

nila praksa obrezivanja žena. Takve mere mogle bi da obuhvataju:

- (i) Obaveštavanje univerziteta, medicinskih udruženja ili udruženja za brigu o nemoćnima, nacionalnih organizacija žena ili drugih tela o ovakvim tradicionalnim postupcima;
  - (ii) Pružanje podrške organizacijama žena na državnom ili lokalnom nivou koje deluju u korist eliminacije prakse obrezivanja žena i drugih postupaka štetnih po žene;
  - (iii) Podsticanje političara, profesionalaca, verskih vođa i vođa drugih zajednica na svim nivoima, uz podršku medija i umetnosti, na saradnju u pokušaju da se utiče na odnos prema iskorenjivanju prakse obrezivanja žena;
  - (iv) Uvođenje odgovarajućih programa obrazovanja i obuke, kao i seminara zasnovanih na nalazima istraživanja o problemima koje izaziva obrezivanje žena;
- b) Da države potpisnice, u okviru brige o zdravlju stanovništva, uključe u svoje zdravstvene programe odgovarajuće strategije za iskorenjivanje obrezivanja žena. Takve strategije mogle bi da uključuju posebnu odgovornost medicinskog osoblja, uključujući tu i tradicionalne babice, koji bi trebalo da objašnjavaju štetne posledice obrezivanja žena;
  - c) Da države potpisnice zatraže pomoć, informacije i savete od odgovarajućih organizacija sistema Ujedinjenih nacija, koje će ih podržati i pomoći im u naporima za suzbijanje štetnih tradicionalnih postupaka;
  - d) Da države potpisnice treba da uključe u svoje izveštaje Komitetu prema članovima 10. i 12. Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena informacije o merama preduzetim u iskorenjivanju obrezivanja žena.

Opšta preporuka br. 15 (Deveto zasedanje 1990.)¹⁶

Izbegavanje diskriminacije žena u nacionalnim strategijama za kontrolu i zaštitu od stečenog sindroma gubitka imuniteta (SIDA)

Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, razmotrivši podatke, na koje mu je ukazano, o mogućim posledicama kako globalne

¹⁵ nalazi se u dokumentu A/45/38,

¹⁶ nalazi se u dokumentu A/45/38

epidemije stečenog sindroma gubitka imuniteta (SIDA) tako i strategija za njegovo kontrolisanje na ostvarivanje prava žena,

s osvrtnom na izveštaje i materijale koje je pripremila Svetska zdravstvena organizacija i druge organizacije Ujedinjenih nacija, njihovi organi i tela, u vezi sa virusom nedostatka imuniteta kod čoveka (HIV) i, naročito, na poruku generalnog sekretara Komisiji za brigu o položaju žena o uticaju SIDE na razvoj žena, kao i na Završni dokument Međunarodnog savetovanja o SIDI i ljudskim pravima, održanog u Ženevi od 26. do 28. jula 1989.

uzevši u obzir rezoluciju WHA 41.24 Svetske zdravstvene organizacije o izbegavanju diskriminacije ljudima zaraženih HIV-virusom i ljudi obolelim od SIDE, od 13. maja 1988. rezoluciju 1989/11 Komisije za ljudska prava o izbegavanju diskriminacije na polju zdravstva, od 2. marta 1989. i naročito Paris-ku deklaraciju o ženama, deci i SIDI od 30. novembra 1989.

primećujući da je Svetska zdravstvena organizacija saopštila da će tema svetskog dana za borbu protiv SIDE, 1. decembra 1990. biti „Žene i SIDA”,

preporučuje:

- a) Da države potpisnice pojačaju napore u širenju informacija koje će u javnosti povećati svest o rizicima od zaraze HIV-virusom i od SIDE, naročito kod žena i dece, i o njihovim posledicama po žene i decu;
- b) Da u programima za borbu protiv SIDE posebna pažnja treba da se posveti pravima i potrebama žena i dece, kao i činionicima u vezi sa reproduktivnom ulogom žena i njihovim potčinjenim položajem u nekim društvima, što ih čini naročito podložnim HIV-infekciji;
- c) Da države potpisnice obezbede učešće žena u osnovnoj zdravstvenoj zaštiti i da preduzmu mere za povećanje uloge žena kao pružalaca pomoći, zdravstvenih radnika i nosilaca obrazovanja u okviru zaštite od HIV-infekcije;
- d) Da sve države potpisnice uključe u svoje izveštaje u vezi sa članom 12. Konvencije informacije o posledicama SIDE na položaj žena i o koracima preduzetim u cilju zadovoljenja potreba zaraženih žena i u cilju sprečavanja diskriminacije žena u vezi sa SIDOM.

Opšta preporuka br. 16 (Deseto zasedanje 1991.)¹⁷

Žene - besplatni radnici u seoskim i gradskim porodičnim preduzećima

Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, imajući u vidu članove 2. (c) i 11. (c), (d) i (e) Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena i Opštu preporuku br. 9 (Osmo zasedanje, 1989.) o statističkim podacima u vezi sa položajem žena,

uzevši u obzir činjenicu da veliki procenat žena u državama članicama radi bez plate, socijalnog osiguranja i društvenih pogodnosti, u poslovnim preduzećima čiji je vlasnik obično neki muški član porodice,

primetivši da se izveštaji dostavljeni Komitetu za eliminaciju diskriminacije žena uglavnom ne bave problemom žena - besplatnih radnika u porodičnim preduzećima, tvrdeći da je neplaćen rad oblik iskorištavanja žena, suprotan Konvenciji,
preporučuje da države potpisnice:

- a) Uključe u svoje izveštaje Komitetu informacije o pravnom i društvenom položaju žena koje besplatno rade u porodičnim preduzećima;
- b) Prikupe statističke podatke o ženama koje rade bez plate, socijalnog osiguranja i društvenih pogodnosti u preduzeću čiji je vlasnik član porodice, i da te podatke uključe u svoj izveštaj Komitetu;
- c) Preduzmu neophodne korake koji će garantovati platu, socijalno osiguranje i društvene pogodnosti ženama koje rade bez tih pogodnosti u preduzeću čiji je vlasnik član porodice.

Opšta preporuka br. 17 (Deseto zasedanje 1991.)¹⁸

Određivanje mere i količine neplaćenog rada žena u domaćinstvu i njegovog priznavanja u bruto nacionalnom proizvodu

Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, imajući u vidu član 11. Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, podsećajući na paragraf 120. Dalekosežnih strategija unapređenja žena, održanih u Najrobiju,

¹⁷ nalazi se u dokumentu A/46/38

¹⁸ nalazi se u dokumentu A/44/38

tvrdeći da će merenje i kvantitativno određivanje neplaćenih aktivnosti žena u domaćinstvu, koje doprinose razvoju svake zemlje, pomoći da se *de facto* utvrdi ekonomska uloga žena,

ubeđen da takvo merenje i kvantitativno određivanje pruža osnovu za stvaranje buduće politike u vezi sa unapređenjem žena,

primetivši diskusije Komisije za statistiku na njenom dvadesetprvom zasjedanju, o reviziji sistema nacionalnih obračuna koja je u toku i razvoju statistike o ženama,

preporučuje da države potpisnice:

- a) Podstiču i podržavaju istraživanja i eksperimentalne studije koje će izmeriti i proceniti neplaćeni rad žena u domaćinstvu; na primer, izvođenje komentara iskorišćenog vremena u okviru programa nadgledanja domaćinstava i prikupljanje statističkih podataka, razdvojenih prema polovima, o vremenu provedenom u domaćinstvu i na tržištu rada;
- b) Preduzmu korake, u skladu sa Konvencijom o ukidanju svih oblika diskriminacije žena i Dalekosežnim strategijama unapređenja žena (iz Najrobija), kako bi odredile i uključile u bruto nacionalni proizvod neplaćene aktivnosti žena u domaćinstvu;
- c) Uključe u svoje izveštaje, dostavljene u vezi sa članom 18. Konvencije, informacije o istraživanjima i eksperimentalnim studijama preduzetim kako bi se izmerio i procenio neplaćen rad u domaćinstvu, kao i informacije o napretku učinjenom u uključivanju neplaćenih aktivnosti žena u domaćinstvu u nacionalne obračune.

Opšta preporuka br. 18 (Deseto zasjedanje 1991.)¹⁹

Žene invalidi

*Komite*t za eliminaciju diskriminacije žena, *razmatrajući* naročito član 3. Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena,

razmotrivši više od 60 periodičnih izveštaja država članica, i primetivši da pružaju malo informacija o nemoćnim ženama,

zabrinut zbog položaja bespomoćnih žena, koje trpe dvostruku diskriminaciju zbog svojih posebnih uslova života,

podsećajući na paragraf 296. Dalekosežnih strategija unapređenja žena (iz Najrobija), u kojem se nemoćne žene tretiraju

kao osetljiva grupa pod naslovom „Oblasti koje zahtevaju posebnu brigu”,

potvrđujući svoju podršku Svetskom programu za delovanje u korist nemoćnih lica (1982.),

preporučuje da države potpisnice u svojim periodičnim izveštajima dostave informacije o nemoćnim ženama i o merama preduzetim u vezi sa njihovim specifičnim položajem, uključujući tu i posebne mere koje im čine jednako dostupnim obrazovanje i zaposlenje, zdravstvene usluge i socijalno osiguranje i koje im omogućuju da učestvuju u svim oblastima društvenog i kulturnog života.

Opšta preporuka br. 19 (Jedanaesto zasjedanje 1992.)²⁰

Nasilje nad ženama

Opšti podaci

1. Nasilje zasnovano na razlici polova je oblik diskriminacije koji ozbiljno umanjuje mogućnosti da žene koriste prava i slobode na osnovu ravnopravnosti sa muškarcima.
2. 1989. godine, Komitet je preporučio da države uključe u svoje izveštaje informacije o nasilju i o merama preduzetim u borbi s nasiljem (Opšta preporuka 12, Osmo zasjedanje).
3. Na Desetom zasjedanju Komiteta 1991. odlučeno je da se deo Jedanaestog zasjedanja posveti diskusiji i proučavanju člana 6. i drugih članova Konvencije, koji se odnose na nasilje nad ženama i na seksualno uznemiravanje i zlostavljanje žena. Ova tema je odabrana u očekivanju Svetske konferencije o ljudskim pravima 1993. koju je Generalna skupština sazvala svojom rezolucijom 45/155 od 18. decembra 1990.
4. Komitet je zaključio da svi izveštaji država članica nisu adekvatno prikazali blisku povezanost diskriminacije žena, nasilja zasnovanog na razlici polova i kršenja ljudskih prava i sloboda. Za potpuno sprovođenje Konvencije potrebno je da države uvedu stvarne mere u cilju suzbijanja svih oblika nasilja nad ženama.
5. Komitet je predložio državama članicama da u razmatranju svoje politike i zakona i u dostavljanju izveštaja u skladu sa Konvencijom vode računa o sledećim ko-

¹⁹ nalazi se u dokumentu A/46/38

²⁰ nalazi se u dokumentu A/47/38

mentarima Komiteta u vezi sa nasiljem zasnovanog na razlici polova.

Opšti komentari

6. U članu 1. Konvencije definiše se pojam diskriminacije žena. Definicija diskriminacije uključuje nasilje zasnovano na razlici polova, to jest, nasilje koje je usmereno prema ženi zato što je žena ili nasilje koje u većoj meri utiče na žene nego na muškarce. Ono uključuje dela koja nanose fizički, mentalni ili seksualni bol ili patnju, pretnje takvim delima, prinudu i druge vidove ograničavanja slobode. Nasilje zasnovano na razlici polova može da prekrši određene odredbe Konvencije, bez obzira na to da li se u ovim odredbama izričito spominje nasilje.
7. Nasilje zasnovano na razlici polova, koje šteti ili negira ženama uživanje ljudskih prava i fundamentalnih sloboda prema opštem međunarodnom pravu ili prema konvencijama o ljudskim pravima, jeste diskriminacija prema članu 1. Konvencije. Ova prava i slobode uključuju:
  - a) pravo na život,
  - b) pravo da se ne bude žrtva mučenja ili okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg odnosa ili kazne;
  - c) pravo na jednaku zaštitu prema humanitarnim normama za vreme međunarodnog ili unutrašnjeg oružanog sukoba;
  - d) pravo na slobodu i bezbednost ličnosti;
  - e) pravo na jednaku zakonsku zaštitu;
  - f) pravo na ravnopravnost u porodici;
  - g) pravo na najviši dostupan standard fizičkog i mentalnog zdravlja;
  - h) pravo na pravedne i prihvatljive uslove rada.
8. Konvencija se primenjuje na nasilje počinjeno od strane vlasti. Takva dela nasilja mogu da prekrše obaveze države prema Opštem međunarodnom pravu i prema drugim konvencijama, pored toga što krše ovu Konvenciju.
9. Treba, međutim, naglasiti da se diskriminacija prema Konvenciji ne svodi samo na dela počinjena od strane ili u ime vlasti (vidi članove 2. e, 2. f i 5.). Na primer, pod članom 2. e Konvencija poziva države potpisnice da preuzmu sve odgovarajuće mere kako bi suzbile nasilje nad ženama od strane bilo koje osobe, organiza-

cije ili preduzeća. Prema opštem međunarodnom pravu i pojedinačim Paktima o ljudskim pravima, države mogu takođe da budu odgovorne za dela pojedinaca ukoliko ne deluju s dužnom revnošću da bi sprečile kršenje prava ili da bi istražile i kaznile počinioce nasilnih dela, kao i ukoliko obezbede nadoknadu.

Komentari pojedinih članova Konvencije

Članovi 2. i 3.

10. Članovi 2. i 3. nameću sveobuhvatnu obavezu da se suzbije diskriminacija u svim oblicima uz specifične obaveze navedene pod članovima 5-16.

Članovi 2 (f), 5. i 10. (c)

11. Tradicionalni stavovi prema kojima su žene podređene muškarcu ili imaju stereotipne uloge uporno podstiču široko rasprostranjene postupke koji podrazumevaju nasilje ili prinudu, kao što su nasilje i zlostavljanje u okviru porodice, prisila na brak, sahranjivanje udovica, i obrezivanje žena. Prema ovakvim predrasudama i postupcima, nasilje zasnovano na razlici polova može da bude "opravdano" kao oblik zaštite ili kontrole žena. Takvo nasilje na fizički i mentalni integritet žena deluje tako što im uskraćuje pravo na ravnopravno uživanje, korištenje i poznavanje ljudskih prava i fundamentalnih sloboda. Ovaj dokument se odnosi uglavnom na stvarno nasilje ili na pretnju nasiljem, ali posledice ovih vidova nasilja zasnovanog na razlici polova čine da se žene i dalje drže u potčinjenom položaju i doprinose niskom stepenu njihove političke aktivnosti i niskom stepenu obrazovanja, obučenosti i mogućnosti zaposlenja.
12. Ovakvi stavovi takođe doprinose širenju pornografije, erotskih fotografija i drugih oblika komercijalnog iskorišćavanja žena kao seksualnih objekata, a ne ličnosti. Sve to ide u korist nasilja zasnovanog na razlici polova.

Član 6.

13. Član 6. zahteva od država članica da preuzmu mere za suzbijanje svih vidova trgovine ženama i iskorišćavanja prostitucije žena.
14. Siromaštvo i nezaposlenost povećavaju mogućnosti za trgovinu ženama. Pored

već postojećih oblika trgovine postoje i novi oblici seksualnog iskorišćavanja, kao što su seksturizam, vrbovanje kućnih pomoćnica iz zemalja u razvoju za rad u razvijenim zemljama i organizovanje brakova između žena iz zemalja u razvoju i stranih državljana. Ovi postupci nespojivi su sa ravnopravnim uživanjem prava od strane žena i sa poštovanjem njihovih prava i dostojanstva. Oni žene izlažu izuzetno velikom riziku od nasilja i zlostavljanja.

15. Siromaštvo i nezaposlenost prisiljavaju mnoge žene, uključujući tu i devojčice, da se bave prostitucijom. Prostitutke su naročito podložne nasilju jer ih njihov često nezakonit status dovodi na margine interesovanja. Njima je potrebna jednaka zakonska zaštita od silovanja i drugih oblika nasilja.
16. Ratovi, oružani sukobi i okupacije teritorija često dovode do povećanja prostitucije, trgovine ženama i seksualnih nasrtaja na žene, a to zahteva posebne zaštitne i kaznene mere.

Član 11.

17. Ravnopravnost na radnom mestu može da bude ozbiljno ugrožena ako su žene žrtve nasilja koje se primenjuje nad njihovim polom, kao što je na primer seksualno uznemiravanje na poslu.
18. Seksualno uznemiravanje podrazumeva nepoželjne oblike ponašanja sa izraženim seksualnim namerama, kao što su fizički kontakti i nasrtaji, seksualno obojene primedbe, prikazivanje pornografije i izričito zahtevanje seksa, bilo rečima ili delima. Takvo ponašanje može da bude ponižavajuće i može da predstavlja zdravstveni problem i problem bezbednosti; ono je diskriminatorno kada žena ima realnog osnova da veruje da će, ukoliko se požali, biti oštećena u vezi posla, uključujući tu i mogućnost zapošljavanja ili unapređenja, ili kada tako nastaje neprijateljski nastrojeno radno okruženje.

Član 12.

19. Član 12. zahteva od država članica da preduzmu mere u cilju obezbeđivanja zdravstvene zaštite koja je podjednako dostupna za oba pola. Nasilje nad ženama ugrožava njihovo zdravlje i život.

20. U nekim državama postoje tradicionalni postupci koje podstiču tamošnja kultura i običaji, a koji su štetni po zdravlje žena i dece. Među ove postupke spadaju ograničenja u ishrani za trudnice, naklonjenost muškoj deci i obrezivanje ili oštećivanje genitalija žena.

Član 14.

21. Žene na selima izložene su riziku od nasilja zasnovanog na razlici polova zbog tradicionalnih stavova o podređenom položaju žene, koji i dalje postoje u mnogim sredinama. Devojčice iz seoskih sredina izložene su posebnom riziku od nasilja i seksualnog zlostavljanja kada napuste seosku sredinu u potrazi za poslom u gradu.

Član 16. (i član 5.)

22. Prisilna sterilizacija i abortus negativno deluju na fizičko i mentalno zdravlje žena i narušavaju njihovo pravo da odlučuju o broju dece i razmaku između porođaja.
23. Nasilje u porodici je jedan od najpodmuklijih oblika nasilja nad ženama. Ono preovlađuje u svim društvima. U okviru porodičnih odnosa, žene svih starosnih doba su žrtve svih oblika nasilja, uključujući premlaćivanje, silovanje i druge oblike seksualnog napastvovanja, mentalno nasilje i druge oblike nasilja, a sve to stalno podstiču tradicionalni načini razmišljanja. Nedostatak ekonomske nezavisnosti prisiljava mnoge žene da ostanu u vezama zasnovanim na nasilju. Ukoliko muškarac ukine ženi pravo na izvršavanje porodičnih obaveza, i to može da bude oblik nasilja i prisile. Ovakvi oblici nasilja ugrožavaju zdravlje žena i umanjuju im mogućnosti da učestvuju u porodičnom i javnom životu na ravnopravnim osnovama.

Posebne preporuke

24. U svetlu ovih komentara, Komitet za eliminaciju diskriminacije žena preporučuje da:
  - a) Države potpisnice treba da preduzmu odgovarajuće delotvorne mere kako bi se savladali svi oblici nasilja zasnovanog na razlici polova, bez obzira na to da li su izvršeni javno ili privatno;
  - b) Države potpisnice treba da obezbede da zakoni protiv nasilja i zlostavljanja u pro-

- dici, silovanja, seksualnog napastvovanja i drugih vidova nasilja zasnovanog na razlici polova pruže odgovarajuću zaštitu svim ženama, i da poštuju njihovo dostojanstvo i integritet njihove ličnosti. Žrtvama treba obezbediti odgovarajuće službe zaštite i podrške. Zaposleni u sudstvu i policiji treba da budu obučeni tako da uviđaju sav značaj i posledice razlike među polovima; ovakvo obučavanje je od suštinskog značaja za sprovođenje Konvencije;
- c) Države potpisnice treba da podstiču objavljivanje statističkih izveštaja i rezultata istraživanja o razmerama, uzrocima i posledicama nasilja, kao i o delotvornosti mera za sprečavanje nasilja;
- d) Treba preduzeti delotvorne mere kako bi se obezbedilo da mediji poštuju žene i da propagiraju to poštovanje;
- e) Države potpisnice u svojim izveštajima treba da odrede prirodu i rasprostranjenost stavova, običaja i postupaka koji podstiču nasilje prema ženama, i da odrede koje vrste nasilja nastaju iz njih. Treba da izveste o tome kakve su mere preduzele da savladaju to nasilje, i kakvo je dejstvo ovih mera;
- f) Treba preduzeti delotvorne mere kako bi se prevazišli ovakvi stavovi i postupci. Države treba da uvedu programe obrazovanja i informisanja javnosti koji će pomoći da se iskorene predrasude koje onemogućuju ravnopravan status žena (preporuka br. 3, 1987.);
- g) Posebne preventivne i kaznene mere su neophodne kako bi se suzbila trgovina ženama i seksualno iskorišćavanje;
- h) Države potpisnice treba da opišu u svojim izveštajima razmere svih ovih problema i mere, uključujući kazne, preventivne mere i pomoć u oporavku, koje su preduzete da bi se zaštitile žene koje se bave prostitucijom ili koje su žrtve trgovine ženama ili drugih oblika seksualnog iskorišćavanja. Delotvornost ovih mera takođe treba da se opiše;
- i) Treba da se obezbede delotvorne procedure za žalbu i pomoć, uključujući i obeštećenje;
- j) Države potpisnice treba da u svoje izveštaje uključe informacije o seksualnom uznemiravanju, i o merama preduzetim da bi se žene zaštitile od seksualnog uznemiravanja i drugih oblika nasilja ili prisile na radnom mestu;
- k) Države potpisnice treba da organizuju službe za pomoć žrtvama nasilja u porodici, žrtvama silovanja, seksualnog napastvovanja i drugih oblika nasilja zasnovanog na razlici polova, koje bi trebalo da uključuju utočišta, posebno obučene zdravstvene radnike, rehabilitaciju i pružanje saveta;
- l) Države potpisnice treba da preduzmu mere kako bi iskorenile pomenute postupke i treba da vode računa o preporuci Komiteta u vezi sa obrezivanjem žena (preporuka br. 14) kada izveštavaju o pitanjima zdravlja;
- m) Države potpisnice treba da obezbede preduzimanje mera za sprečavanje prisile rađanja i reprodukcije, i da se postaraju da žene ne budu prinuđene da zatraže takve opasne medicinske zahvate kao što je nelegalni abortus zato što ne postoje odgovarajuće usluge za kontrolu rađanja;
- n) Države potpisnice treba da, u svojim izveštajima, navedu razmere ovih problema i da ukažu na mere koje su preduzele i na efekte tih mera;
- o) Države potpisnice treba da se postaraju da službe za pomoć žrtvama nasilja budu dostupne seoskim ženama i da obezbede posebne službe za izolovane zajednice tamo gde je to potrebno;
- p) Mere za zaštitu od nasilja treba da uključuju mogućnost obučavanja i zapošljavanja radnika u domaćinstvu, kao i nadgledanje uslova njihovog zapošljavanja;
- q) Države potpisnice treba da izveštavaju o ugroženosti žena na selu, obimu i prirodi nasilja i zlostavljanja kojima su izložene, njihovim potrebama za službama pomoći i drugim službama, dostupnost tih službi i delotvornost mera za suzbijanje nasilja,
- r) Mere neophodne za suzbijanje nasilja u porodici trebalo bi da obuhvataju:
  - i. Zakonske kazne gde je to neophodno i civilnu pomoć u slučaju nasilja u kući;
  - ii. Zakone koji neće prihvatati odbranu povređene časti u slučaju napada ili ubistva člana porodice;
  - iii. Službe koje će se starati o bezbednosti žrtava nasilja u porodici, koje treba da uključuju utočišta i programe savetovanja i rehabilitacije,

- iv. Programe rehabilitacije za počinioce nasilja u kući;
- v. Službe pomoći za porodice u kojima su se pojavili slučajevi incesta ili seksualnog zlostavljanja;
- s) Države potpisnice treba da izveštavaju o razmerama nasilja i seksualnih zlostavljanja u kući i o preduzetim preventivnim i kaznenim merama i merama pomoći;
- t) Države potpisnice treba da preduzmu sve zakonske i druge mere neophodne za obezbeđivanje delotvorne zaštite žena od nasilja zasnovanog na razlici polova, uključujući između ostalog:
  - i. Delotvorne zakonske mere, uključujući kaznene mere, civilnu pomoć i obeštećenje, kako bi žene bile zaštićene od od svih oblika nasilja, uključujući nasilje i zlostavljanje u porodici, seksualno napastvovanje i seksualno uznemiravanje na radnom mestu;
  - ii. Preventivne mere, uključujući programe obrazovanja i informisanja javnosti koji će promeniti stavove prema ulozi i položaju muškaraca i žena;
  - iii. Mere zaštite, uključujući utočišta, pružanje saveta, službe rehabilitacije i podrške ženama žrtvama ili potencijalnim žrtvama nasilja;
- u) Države potpisnice treba da izveštavaju o svim oblicima nasilja zasnovanog na razlici polova i njihovi izveštaji treba da sadrže podatke o pojavljivanju svakog pojedinačnog oblika nasilja, kao i o posledicama koje takvo nasilje ostavlja na žene;
- v) Izveštaji država članica treba da sadrže informacije o zakonskim i preventivnim merama i merama zaštite koje su preduzete u borbi sa nasiljem nad ženama i o delotvornosti tih mera.

Opšta preporuka br. 20 (Jedanaesto zasedanje 1992.)²¹

Rezerve u odnosu na Konvenciju

1. Komitet podseća na odluku Četvrtog sastanka država članica u vezi sa rezervama prema članu 28. 2 Konvencije, koja je pozdravljena u Opštoj preporuci br. 4 ovog Komiteta.

²¹ nalazi se u dokumentu A/47/38

2. Komitet je preporučio da, u okviru priprema za Svetsku konferenciju o ljudskim pravima 1993, države potpisnice treba da:
  - a) Postave pitanje valjanosti i pravnih posledica rezerve prema Konvenciji u kontekstu rezerve prema drugim ugovorima o ljudskim pravima;
  - b) Ponovo razmotre te rezerve, da bi se ojačao proces implementacije svih ugovora o ljudskim pravima;
  - c) Razmisle o uvođenju procedure za preispitivanje rezerve koja bi bila slična odgovarajućim procedurama kod drugih ugovora o ljudskim pravima.

Opšta preporuka br. 21 (Trinaesto zasedanje 1994.)²²

Jednakost u braku i rodbinskim vezama

1. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (rezolucija Generalne skupštine br. 34/180, aneks) potvrđuje jednakost ljudskih prava žena i muškaraca u društvu i porodici. Konvencija zauzima značajno mesto među međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima.
2. Ostale konvencije i deklaracije takođe pridaju veliki značaj porodici i položaju žene u njoj. Među njima su Opšta deklaracija o ljudskim pravima (rezolucija Generalne skupštine br. 217/A III), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (rezolucija 2200 A (XXI), aneks), Konvencija o državljanstvu udatih žena (rezolucija 1040 (XI), aneks), Konvencija o pristajanju na brak, minimalnoj starosnoj dobi za brak i o registraciji brakova (rezolucija 1763A (XVII)) i kasnije Preporuke u vezi sa ovom konvencijom (rezolucija 2018 (XX)) i Dalekosežne strategije unapređenja žena - Najrobi.
3. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena poziva se na neotuđiva prava žena koja su već sadržana u pomenutim konvencijama i deklaracijama, ali ide dalje uviđajući značaj kulture i tradicije u oblikovanju načina razmišljanja i ponašanja muškaraca i žena, kao i značajan udeo koji one imaju u ograničavanju ostvarenja osnovnih prava žena.

²² nalazi se u dokumentu A/49/38

Opšti podaci

4. Rezolucijom 44/82 Generalna skupština odredila je 1994. godinu za Međunarodnu godinu porodice. Komitet želi da iskoristi ovaj povod da naglasi značaj prihvatanja osnovnih prava žena u okviru porodice kao jedne od mera koje će da pomognu i podstaknu predstojeće međunarodne proslave.
5. Pošto je odlučeno da se na ovaj način obeleži Međunarodna godina porodice, Komitet želi da pruži analizu tri člana koji su od posebnog značaja za položaj žene u porodici:

Član 9.

1. Države potpisnice treba da garantuju ženama jednaka prava kao i muškarcima da dobiju, promene ili zadrže svoju nacionalnost. Naročito treba da obezbede da ni brak sa stranim državljaninom ni promena nacionalnosti od strane supruga ne mogu automatski da promene nacionalnost supruge, da je učine apatridom niti da joj nametnu muževljevu nacionalnost.
2. Države potpisnice treba da garantuju ženama jednaka prava kao i muškarcima u pogledu nacionalne pripadnosti dece.

Komentar

6. Nacionalna pripadnost je presudan činilac za potpuno učešće u bilo kom društvu. Uopšteno gledajući, država daje nacionalnost onima koji su u njoj rođeni. Nacionalnost takođe može da se dobije radi stalnog nastanjenja ili da se dodeli iz humanitarnih razloga (npr. apatridima). Ukoliko nemaju status pripadnika nacije ili državljanina, žene nemaju pravo da glasaју i da se kandiduju za obavljanje javnih funkcija, a može i da im bude uskraćen pristup opštim dobrima i pravo na izbor mesta stalnog boravka. Odrasla žena bi trebalo da ima pravo da promeni nacionalnost; nacionalnost ne bi trebalo proizvoljno da se oduzima zbog stupanja u brak ili razvoda braka, ili zato što je njen suprug ili otac promenio nacionalnost.

Član 15.

1. Države potpisnice pružiće ženama ravnopravan tretman pred zakonom kao i muškarcima.

2. Države potpisnice pružiće ženama u okviru građanskog prava jednaku pravnu moć kao i muškarcima i jednake mogućnosti za korišćenje ove moći. Ženama naročito treba da daju jednaka prava na zaključivanje ugovora i raspolaganje svojinom i na ravnopravan tretman u sudovima i tribunalima.
3. Države potpisnice su saglasne da će svi ugovori i svi drugi privatni dokumenti sa bilo kakvom pravnom posledicom usmerenom na ograničavanje pravne moći ženama biti smatrani nevažećim.
4. Države potpisnice pružiće muškarcima i ženama jednaka prava prema zakonima koji se tiču preseljenja pojedinaca i prava na izbor mesta stalnog boravka i domicila.

Komentar

7. Ukoliko žena uopšte ne može da potpiše ugovor ili joj nije dostupan finansijski kredit, ili ako to može da učini samo uz saglasnost ili garanciju supruga ili muškog člana porodice, ona nema pravnu nezavisnost. Svako takvo ograničenje onemogućuje ženi da bude jedini vlasnik imovine i unapred je isključuje iz pravnog vođenja sopstvenog posla ili stupanja u bilo koji vid ugovora. Takva ograničenja ozbiljno umanjuju ženi mogućnost da izdržava sebe i one koji od nje zavise.
8. Pravo žene da podigne optužnicu ograničeno je u nekim zemljama zakonom ili time što su joj nedostupni pravni saveti, ili pak time što ne može da zatraži pomoć suda. U drugim zemljama, ženi svedoku i njenom iskazu pridaje se manje poštovanja ili značaja nego muškarčevom. Takvi zakoni i običaji u praksi onemogućavaju pravo žene da traži ili zadrži ravnopravan deo imovine i slabe njen položaj kao nezavisnog, odgovornog i cenjenog člana zajednice. Kada zemlje zakonima ograničavaju pravnu moć žene, ili dopuštaju pojedincima ili institucijama da to čine, one negiraju ženama pravo na ravnopravnost sa muškarcima i ograničavaju im sposobnost da izdržavaju sebe i one koji od njih zavise.
9. Domicil je u zemljama sa opštim pravom pojam koji se odnosi na onu zemlju u kojoj osoba namerava trajno da boravi i čijoj pravnoj nadležnosti će da se potčini. Domicil dete stiče preko roditelja, ali, kod odraslih ljudi on označava zemlju u kojoj

osoba obično boravi i u kojoj namerava trajno da se nastani. Kao i u slučaju nacionalnosti, proučavanje izveštaja zemalja članica pokazuje da ženi nije uvek zakonom dozvoljeno da sama bira domicil. Domicil bi, kao i nacionalnost, odrasla žena trebalo da može da promeni svojom voljom, bez obzira na bračno stanje. Svako ograničenje prava žene da bira svoj domicil po istom osnovu kao i muškarac može da joj ograniči pristup sudovima u zemlji u kojoj živi ili da joj onemogući da slobodno ulazi i izlazi iz zemlje.

10. Žene privremeno nastanjene i zaposlene u drugoj zemlji treba da imaju ista prava kao i muškarci da sa sobom povedu supružnike, partnere i decu.

Član 16.

1. Države potpisnice preduzeće sve odgovarajuće mere kako bi suzbile diskriminaciju žena po svim pitanjima u vezi sa brakom i porodičnim odnosima i naročito će, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena, da obezbede:
  - a) Jednako pravo na stupanje u brak;
  - b) Jednako pravo na slobodan izbor bračnog druga i na stupanje u brak samo sopstvenom slobodnom voljom;
  - c) Jednaka prava i obaveze tokom braka i nakon razvoda;
  - d) Jednaka prava i obaveze u svojstvu roditelja, bez obzira na bračno stanje, po svim pitanjima koja se tiču dece; interesi dece treba da budu od najvećeg značaja u svim slučajevima;
  - e) Jednaka prava na slobodno i odgovorno odlučivanje o broju dece i vremenskom razmaku između porođaja i pravo na dostupnost informacija, obrazovanja i sredstava za ostvarenje ovih prava;
  - f) Jednaka prava oko starateljstva, nadzora i usvajanja dece ili takvih institucija tamo gde ovi koncepti postoje prema nacionalnom zakonodavstvu; interesi dece treba da budu od najvećeg značaja u svim slučajevima;
  - g) Jednaka lična prava u svojstvu supružnika, uključujući pravo na izbor prezimena, profesije i zanimanja;
  - h) Jednaka prava oba supružnika u pogledu posedovanja svojine, nabavlja-

nja, upravljanja, administracije i korišćenja imovine, kao i prepuštanja imovine drugome, bilo besplatno ili uz nadoknadu vrednosti.

2. Veridba i venčanje deteta neće imati pravnih posledica; biće preduzeto sve što je neophodno, uključujući i stvaranje odgovarajućih zakona, kako bi se odredila minimalna starosna dob za sklapanje braka i kako bi se uvela obaveza zavođenja svih brakova u zvanične matične knjige.

Komentar

Javni i privatni život

11. Istorijski gledano, na ljudske delatnosti u javnom i privatnom životu različito se gledalo i one su prema tome bile i regulisane. U svim društvima se na delatnosti žena, koje su izvršavale svoje tradicionalne uloge u oblasti privatnog i domaćeg života, dugo gledalo kao na delatnosti niže vrednosti.
12. Pošto su ove delatnosti od neprocenjivog značaja za opstanak društva, nema nikakvog opravdanja za primenu različitih i diskriminatorskih zakona ili običaja na njih. Izveštaji država članica otkrivaju da još uvek postoje zemlje u kojima ravnopravnost *de jure* ne postoji. Time se sprečava da žene imaju jednak pristup novčanim sredstvima i da uživaju ravnopravan status u porodici i društvu. Čak i tamo gde postoji ravnopravnost *de jure*, sva društva ženama određuju drugačije uloge nego muškarcima, i na njihove uloge se gleda kao na manje vredne. Na taj način narušavaju se principi pravde i jednakosti koji su naročito sadržani u članu 16, kao i u članovima 2, 5. i 24. Konvencije.

Razni vidovi porodica

13. Vid i koncepcija porodice mogu da se razlikuju od države do države, pa čak i među različitim krajevima iste države. Kakav god da je vid porodice, i kakav god da je pravni sistem, religija, običaji i tradicija u zemlji, tretman žene u porodici mora i pred zakonom i u privatnom životu da bude u skladu sa principima jednakosti i pravde za sve, kao što nalaže član 2. Konvencije.

Poligamijski brakovi

14. Izveštaji država članica takođe pokazuju da se u određenom broju zemalja upražnjava poligamija. Poligamijski brak je u suprotnosti sa pravom žene na ravnopravnost sa muškarcima i može da ima toliko ozbiljne emocionalne i finansijske posledice po nju i one koji od nje zavise da bi ovakvi brakovi trebalo da se suzbijaju i zabrane. Komitet sa zabrinutošću primećuje da neke države potpisnice, čiji ustavi garantuju jednaka prava muškaraca i žena, dozvoljavaju poligamijske brakove prema ličnom ili običajnom pravu. Time se krše ustavna prava žena i uslovi na kojima počiva član 5. Konvencije.

Član 16. (1) (a) i (b)

15. Mada mnoge zemlje izveštavaju da su nacionalni ustavi i zakoni u skladu sa konvencijom, običaji, tradicija i odsustvo stvarne primene tih zakona su i dalje u suprotnosti sa Konvencijom.
16. Pravo žene da izabere bračnog druga i da slobodno stupi u brak je od presudnog značaja za njen život i za njeno dostojanstvo i ravnopravnost kao ljudskog bića. Kada se komentarišu izveštaji država članica postaje jasno da postoje zemlje koje, na osnovu običaja, religije ili etničkog porekla određenih grupa ljudi, dozvoljavaju prisilno venčanje ili ponovno venčanje. Neke zemlje pak dozvoljavaju da se venčanje žene uređuje plaćanjem ili naklonošću roditelja mladoženji, a u nekim zemljama siromaštvo prisiljava žene na brakove sa stranim državljanima zbog ekonomske sigurnosti. Uz prihvatanje razložnih ograničenja, zasnovanih na primer, na nedovoljnoj starosti žene ili na krvnom srodstvu sa partnerom, zakon mora da štiti i sprovodi pravo žene da bira da li će, kada i za koga da se uda.

Član 16. (1) (c)

17. Kada se komentarišu izveštaji država članica postaje jasno da su u zakonskim sistemima mnogih zemalja prava i obaveze supružnika obezbeđena uz oslanjanje na primenu principa opšteg prava, religijskog i običajnog prava, umesto prema principima sadržanim u Konvenciji. Ove razlike u zakonu i praksi u vezi sa brakom imaju širok krug posledica po žene i bez izuzetka im ograničavaju prava na ravnopravan status i odgovornost u okviru

braka. Kao posledica takvih ograničenja, mužu se često dodeljuje status glave porodice i glavnog donosioca odluka, pa stoga ova ograničenja protivreče principima na kojima počiva Konvencija.

18. Osim toga, *de facto* zajednički život uglavnom nema nikakvu zakonsku zaštitu. Ženama koje žive u takvim vezama zakon bi trebao da garantuje ravnopravan status sa muškarcima kako u porodičnom životu tako i u podeli prihoda i imovine. Takve žene treba da imaju jednaka prava kao i muškarci oko brige i odgajanja dece ili članova porodice koji zavise od njih.

Član 16. (1) (d) i (f)

19. Kao što određuje član 5. (b), većina država shvata zajedničku odgovornost oba roditelja za brigu, zaštitu i izdržavanje dece. Odredba "od najvećeg značaja da bude ono što je u najboljem interesu deteta" uključena je u Konvenciju o pravima deteta (rezolucija Generalne skupštine 44/25, aneks), i ova odredba je sada po svemu sudeći opšte prihvaćena. Pa ipak, neke države ne poštuju u praksi princip da oba roditelja treba da imaju isti status, naročito ukoliko nisu venčani. Deca rođena iz takvih veza ne uživaju uvek isti status kao ona rođena iz braka i, kada su roditelji razvedeni ili ne žive zajedno, mnogi očevi ne snose svoj deo odgovornosti za brigu, zaštitu i izdržavanje dece.
20. Zajednička prava i obaveze roditelja koji su izneseni u Konvenciji treba da se sprovedu uz primenu zakona i odgovarajućih vidova starateljstva, nadzora i usvajanja dece. Države potpisnice treba da obezbede da prema njihovim zakonima oba roditelja, bez obzira na njihovo bračno stanje i na to da li žive sa decom ili ne, imaju jednaka prava i obaveze prema deci.

Član 16. (1) (e)

21. Obaveze koje žene imaju oko rađanja i odgajanja dece utiču na njihovo pravo na obrazovanje, zaposlenje i druge aktivnosti vezane za lični razvoj. Ove obaveze takođe nameću ženama teret neravnomerno raspoređenog rada. Broj dece i vremenski razmak između porođaja ima sličan učinak za živote žena i takođe utiče na njihovo fizičko i mentalno zdravlje, kao i na zdravlje njihove dece. Iz ovih razloga,

žene imaju pravo da odluče o broju dece i o vremenskom razmaku između porođaja.

22. Neki izveštaji otkrivaju da postoje slučajevi prisile koji imaju ozbiljne posledice po žene, kao što su prisilne trudnoće, abortusi ili sterilizacije. Odluka o tome da li će žena imati decu ili ne, mada je poželjno da se donosi uz konsultovanje sa bračnim drugom ili partnerom, ipak ne sme da bude ograničena od strane supruga, roditelja, partnera ili vlade. Kako bi mogle da donesu ispravnu odluku o bezbednim i pouzdanim kontraceptivnim merama, žene treba da budu obavestene o kontraceptivnim merama i njihovoj upotrebi, i da im budu zagarantovani obrazovanje o seksu i usluga oko planiranja porodice, kao što je navedeno u članu 10. (b) Konvencije.
23. Postoji opšta saglasnost da se, tamo gde su dostupne odgovarajuće mere za svojevoljnu kontrolu rađanja, zdravlje, napredak i dobrobit svih članova porodice poboljšavaju. Štaviše, takve usluge poboljšavaju opšti kvalitet života i zdravlja stanovništva, a dobrovoljna kontrola porasta stanovništva pomaže da se očuva okolina i da se postigne održiv nivo ekonomskog i društvenog razvoja.

Član 16. (1) (g)

24. Stabilna porodica je ona porodica koja je zasnovana na principima jednakosti, pravde i ličnog ostvarenja svakog njenog člana. Svaki od partnera mora, prema tome, da ima pravo da izabere profesiju ili zaposlenje koje najviše odgovara njegovim ili njenim sposobnostima, osposobljenosti i željama, kao što nalaže član 11. (a) i (c) Konvencije. Dalje, svaki od partnera treba da ima pravo da bira svoje ime i da time sačuva svoju individualnost i identitet u zajednici i da se razlikuje od ostalih članova društva. Kada zakon ili običaji nalažu ženi da promeni prezime prilikom sklapanja ili razvoda braka, njoj su ova prava uskraćena.

Član 16. (1) (h)

25. Prava koja ovaj član obezbeđuje preklapaju se i dopunjuju prava iz člana 15 (2), u kojem se državama nameće obaveza da ženama daju jednaka prava da zaključuju ugovore i da raspolažu imovinom.

26. Član 15.(1) garantuje ženama jednakost sa muškarcima pred zakonom. Pravo na posedovanje, upravljanje, korišćenje i raspolaganje imovinom je od suštinskog značaja za pravo žene na ekonomsku nezavisnost, i u mnogim zemljama je presudno za njenu sposobnost da zarađuje za život i da obezbedi odgovarajući smeštaj i ishranu za sebe i svoju porodicu.
27. U zemljama u kojima je u toku sprovođenje programa agrarnih reformi ili preraspodele zemlje između različitih etničkih grupacija, treba strogo da se vodi računa o pravu žene na posedovanje te preraspodeljene zemlje ravnopravno sa muškarcima, bez obzira na njeno bračno stanje.
28. U većini zemalja značajan procenat žena žive same ili su razvedene, a mnoge same snose odgovornost za izdržavanje porodice. Očigledno, nerealna je svaka diskriminacija prilikom raspodele imovine koja počiva na premisi da je muškarac jedini odgovoran za izdržavanje žena i dece u svojoj porodici i da samo on može časno da se nosi sa ovom odgovornošću. Prema tome, svaki zakon ili običaj koji muškarcu garantuje pravo na veći deo imovine nakon razvoda braka ili *de facto* veze, ili nakon smrti člana porodice, diskriminatoran je i imaće ozbiljnog uticaja na praktičnu sposobnost žene da se razvede od supruga, da izdržava sebe ili svoju porodicu i da živi dostojanstveno kao samostalna osoba.
29. Sva ova prava treba da budu zagarantovana bez obzira na bračno stanje žene.

Svojina stečena u braku

30. Ima zemalja koje ne priznaju pravo žene da poseduje jednak deo imovine kao i muž tokom braka ili *de facto* veze ili po njihovom završetku. Mnoge zemlje ovo pravo priznaju, ali njegovo sprovođenje u praksi ograničava ishod prethodnih sličnih slučajeva ili ga ograničavaju običaji.
31. Čak i kada žene imaju ova zakonska prava, i sudovi ih primenjuju, imovinom koju žena poseduje tokom braka ili prilikom razvoda može da upravlja muškarac. U mnogim državama, uključujući tu i one u kojima postoji društveno vlasništvo, ne postoji pravna obaveza da se žena konsultuje kada se prodaje ili na neki drugi način otuđuje imovina koju su supružnici posedovali u braku ili *de facto* vezi.

32. U nekim zemljama, prilikom podele imovine stečene u braku veći naglasak se stavlja na finansijski doprinos pri sticanju imovine, dok se umanjuje značaj ostalih vidova doprinosa, kao što je podizanje dece, briga o starijim rođacima i izvršavanje obaveza u domaćinstvu. Takvi ženini doprinosi nematerijalne prirode često omogućavaju mužu da zarađuje i stiče imovinu. I finansijski i nefinansijski doprinosi treba da imaju istu težinu.
33. U mnogim zemljama se na imovinu stečenu tokom *de facto* veze ne gleda isto kao na imovinu stečenu u braku. Ukoliko se veza završi, žena bez izuzetka dobija značajno manji deo imovine od partnera. Zakoni koji na ovaj način diskriminišu udate i neudate žene, ili žene sa decom i bez dece, treba da budu opozvani.

Nasleđivanje

34. Izveštaji država članica treba da sadrže komentare o zakonskim i običajnim propisima u vezi sa zakonima o nasleđivanju i o njihovom uticaju na položaj žena, kao što je navedeno u Konvenciji i u rezoluciji 884D (XXXIV) Ekonomsko - društvenog saveta, u kojoj je Savet preporučio državama da obezbede da muškarci i žene u istom stepenu srodstva sa pokojnikom imaju pravo na jednake delove imovine i na isti položaj u pogledu nasleđivanja. Ova odredba nije sveopšte sprovedena.
35. U mnogim zemljama zakon i praksa oko nasleđivanja i imovine dovode do ozbiljne diskriminacije žena. Kao posledica ovog neravnopravnog tretmana, žene dobijaju manji deo imovine preminulog supruga ili oca nego što bi dobio udovac ili sin pokojnice ili pokojnika. U nekim slučajevima, žene imaju ograničena i strogo kontrolisana prava i dobijaju samo prihod od imovine pokojnika. Prava nasleđivanja za udovice često ne slede principe ravnopravnog posedovanja imovine stečene tokom braka. Ovakve odredbe su u suprotnosti sa Konvencijom i treba ih ukinuti.

Član 16. (2)

36. U Bečkoj deklaraciji i programu delovanja koja je usvojena na zasedanju Svetske konferencije o ljudskim pravima održanom u Beču od 14. do 25. juna 1993. godine, države se pozivaju da opozovu

postojeće zakone i odredbe i da suzbiju običaje i postupke koji diskriminišu i nanose zlo ženskom detetu. Član 16.(2) i odredbe Konvencije o pravima deteta unapred zabranjuju državama članicama da dozvole ili daju pravnu važnost braku između maloletnih osoba. Prema Konvenciji o pravima deteta, „dete je svako ljudsko biće ispod 18 godina starosti osim ako se, po zakonima koji se odnose na decu, punoletstvo ne stiče pre te dobi”. Bez obzira na ovu definiciju, i imajući u vidu odredbe Bečke deklaracije, Komitet smatra da najniža starosna dob za stupanje u brak, kako za muškarca tako i za ženu, treba da bude 18 godina. Kada se muškarac i žena venčaju, oni preuzimaju na sebe veliku odgovornost. Stoga ne treba dozvoliti brak pre nego što je dostignuta puna zrelost i sposobnost delovanja. Prema izveštajima Svetske zdravstvene organizacije, kada se maloletna lica, naročito devojčice, venčaju i rađaju decu, to ima štetne posledice po njihovo zdravlje i predstavlja prepreku u obrazovanju. Kao posledica toga, ograničena im je ekonomska nezavisnost.

37. Ovo ne samo da lično utiče na ženu već joj ograničava i razvijanje sposobnosti i nezavisnosti, a umanjuje joj i mogućnost zapošljavanja, pa tako štetno deluje i na njenu porodicu i na čitavu zajednicu.
38. U nekim zemljama postoji razlika u starosnoj dobi neophodnoj za brak kod muškaraca i kod žena. Pošto takve odredbe polaze od pogrešne pretpostavke da intelektualni razvoj žena ne ide istom brzinom kao kod muškaraca, ili da je kod žene stepen fizičke i intelektualne razvijenosti nebitan za brak, treba da budu ukinute. U drugim zemljama dozvoljeno je da se devojčice vere ili da im članovi porodice ugovaraju vezu. Takve mere ne samo da su u suprotnosti sa Konvencijom, već i sa pravom žene da slobodno bira partnera.
39. Države potpisnice treba takođe da zahtevaju zvanično registrovanje svih brakova, bez obzira na to da li su građanski ili su sklopljeni prema običajnom ili verskom pravu. Time će država moći da obezbedi da se poštuje Konvencija i da se utvrdi ravnopravnost partnera, minimalna starosna dob za brak, zabrana bigamije ili poligamije i zaštita prava dece.

Preporuke

Nasilje nad ženama

40. Razmatrajući mesto žena u porodičnom životu, Komitet želi da naglasi činjenicu da odredbe Opšte preporuke br. 19 (Jedanaesto zasedanje) u vezi sa nasiljem nad ženama imaju izuzetan značaj za mogućnost da žene uživaju jednaka prava i slobode na ravnopravnom osnovu sa muškarcima. Pozivaju se države članice da poštuju tu Opštu preporuku i da obezbede da žene, kako u javnom tako i u porodičnom životu, ne budu izložene nasilju zasnovanom na razlici polova, koje im tako ozbiljno ugrožava prava i slobode kao pojedincima.

Rezerve

41. Komitet je sa izuzetnom zabrinutošću primetio koliko je država članica izrazilo rezerve prema celom članu 16. ili nekim njegovim delovima, naročito pošto je izneta i jedna rezerva prema članu 2. u kojoj se tvrdi da bi poštovanje tog člana moglo da dođe u sukob sa opšteprihvaćenim shvatanjem porodice u toj zemlji, koje je zasnovano, između ostalog, na kulturnim i religioznim ubeđenjima, ili na ekonomskom ili političkom statusu zemlje.
42. U mnogima od ovih zemalja veruje se u patrijarhalnu strukturu porodice koja oca, muža ili sina stavlja u povlašćen položaj. U nekim zemljama u kojima su fundamentalistički i drugi ekstremistički nazori ili pak ekonomske teškoće podstakle povratak starim vrednostima i tradiciji, položaj žene u porodici je drastično oslabljen. U drugim zemljama, gde je uviđeno da ekonomski napredak i opšta dobrobit savremenog društva zavisi od ravnopravnog učešća svih odraslih ljudi u njemu, bez obzira na pol, ovakvi tabui i reakcionarne ili ekstremističke ideje sve više slabe.
43. Dosledno članovima 2, 3. i naročito 24. Komitet zahteva da sve države potpisnice postepeno napreduju do stepena na kojem će, odlučno odbacivši sve predstave o neravnopravnosti žena u kući, svaka zemlja povući svoju rezerva, naročito prema članovima 9, 15. i 16. Konvencije.
44. Države potpisnice treba odlučno da suzbijaju sve ideje o neravnopravnosti muškaraca i žena koje potvrđuju zakoni, verski i lični zakoni i običaji i da napreduju do

stepena na kojem će rezerve, naročito one u vezi sa članom 16. biti povučene.

45. Komitet je na osnovu komentarisanih uvodnih i kasnijih periodičnih izveštaja primetio da u nekim državama članicama koje su ratifikovale Konvenciju ili pristale na nju bez rezerve, neki zakoni, naročito oni koji se tiču porodice, nisu u skladu sa Konvencijom.
46. U njihovim zakonima još uvek postoje mnoge mere koje diskriminišu žene na osnovu normi, običaja ili društvenih i kulturnih predrasuda. Specifičan položaj ovih država prema navedenim članovima otežava Komitetu procenjivanje i razumevanje stvarnog položaja žena.
47. Komitet zahteva, sa posebnim osvrtom na članove 1. i 2. Konvencije, da ove države potpisnice učine sve neophodne napore kako bi sagledale *de facto* stanje u vezi sa pomenutim problemima i da u svoje nacionalno zakonodavstvo, koje još uvek sadrži odredbe koje diskriminišu žene, uvedu mere koje Komitet zahteva.

Izveštaji

48. Uz pomoć komentara iz ove Opšte preporuke, države potpisnice u svojim izveštajima treba da:
- Ukažu na stepen koji je zemlja dostigla u napretku ka uklanjanju svih rezervi prema Konvenciji, a naročito rezervi oko člana 16.
  - Pokažu da li su njihovi zakoni u skladu sa Konvencijom, a naročito sa principima članova 9, 5. i 16. kao i gde verski i lični zakoni ili običaji ometaju poštovanje zakona ili Konvencije.

Zakonodavstvo

49. Države potpisnice treba da, tamo gde je to neophodno da bi se poštovala Konvencija, naročito članovi 9, 15. i 16. uvedu i sprovedu u delo odgovarajuće zakone.

Podsticanje poštovanja Konvencije

50. Uz pomoć komentara iz ove Opšte preporuke, i kao što članovi 2, 3. i 24. nalažu, države potpisnice treba da uvedu mere usmerene na podsticanje punog poštovanja principa Konvencije, naročito ako su verski i lični zakoni ili običaji u sukobu sa ovim principima.

Opšta preporuka br. 22 (Četrnaesto zasedanje 1995.)²³

Dopune člana 20. Konvencije

Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, primećujući da će se države potpisnice koje su potpisale Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena sastati tokom 1995. na zahtev Generalne skupštine kako bi razmotrile mogućnost dorade člana 20. Konvencije,

podsećajući na raniju odluku, donetu na desetom zasedanju, da se obezbedi delotvornost rada Komiteta i da se spreči stvaranje nepoželjnog zaostajanja u razmatranju izveštaja država članica,

podsećajući na činjenicu da je Konvencija jedan od međunarodnih ugovora o ljudskim pravima koje je potpisao najveći broj država, uzevši u obzir činjenicu da se članovi Konvencije odnose na fundamentalna ljudska prava žena u svim aspektima njihovog svakodnevnog života i u svim oblastima društva i države,

zabrinut zbog velikog tereta rada koji je pred Komitetom kao posledica sve većeg broja država koje potpisuju Konvenciju, uz veliki broj izveštaja koji za to vreme čekaju na razmatranje, kao što je ukazano u aneksu I²⁴,

zabrinut takođe zbog velikog vremenskog razmaka koji nastaje između dostavljanja izveštaja država članica i razmatranja tih izveštaja, što stvara potrebu da države obezbeđuju dodatne informacije kako bi dopunile svoje izveštaje,

imajući na umu činjenicu da je Komitet za eliminaciju diskriminacije žena jedino telo za sprovođenje ugovora o ljudskim pravima, čije vreme sastajanja ograničava sama Konvencija na kojoj počiva, i da sastanci ovog Komiteta traju najkraće od svih sastanaka tela za sprovođenje ugovora o ljudskim pravima, kao što je ukazano u aneksu II²⁵,

primećujući da je ograničenje trajanja sednica, kako je određeno u Konvenciji, postalo ozbiljna prepreka uspešnom radu Komiteta i njegovom delovanju u okviru Konvencije,

1. *Preporučuje da države potpisnice razmotre u povoljnom svetlu dopunjavanje člana 20. Konvencije u vezi sa vremenom sastajanja Komiteta, kako bi se omogućilo da*

se on sastaje jednom godišnje i da sednice traju onoliko dugo koliko je potrebno da bi Komitet uspešno funkcionisao u okviru Konvencije, bez ikakvih određenih ograničenja osim onih o kojima odluči Generalna skupština;

2. *Takođe, preporučuje da Generalna skupština, dok se ne završi proces dorade Konvencije, izuzetno dozvoli komitetu da u 1996. godini održi dve sednice, od kojih će svaka trajati po tri nedelje, a svakom zasedanju će prethoditi sastanci radnih grupa;*
3. *Preporučuje dalje da predsedavajući Komiteta podnese usmeni izveštaj na sastanku država članica o teškoćama sa kojima se Komitet suočio u obavljanju svojih funkcija;*
4. *Preporučuje da generalni sekretar dostavi državama članicama tokom sastanka sve neophodne informacije o teretu rada koji je na Komitetu, i slične informacije o ostalim telima za sprovođenje konvencija o ljudskim pravima.*

Opšta preporuka br. 23 (Šesnaesto zasedanje 1997.)²⁶

Politički i javni život žena

Član 7.

Države potpisnice preduzeće sve odgovarajuće mere kako bi suzbile diskriminaciju žena u političkom i javnom životu zemlje, a naročito će ženama da obezbede da ravnopravno sa muškarcima imaju pravo:

- a) da glasaju na svim izborima i javnim izjašnjenjima, i da budu birane za sva tela koja se biraju javnim glasanjem;
- b) da učestvuju u formulisanju vladine politike i njenom sprovođenju i da imaju javne položaje i obavljaju javne funkcije na svim nivoima vlasti;
- c) da učestvuju u radu nevladinih organizacija i udruženja koja se bave političkim i javnim životom zemlje.

Opšti podaci

1. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena pridaje poseban značaj učešću žena u javnom životu svojih ze-

²³ nalazi se u dokumentu A/51/38

²⁴ nije ovde reprodukovano

²⁵ nije ovde reprodukovano

²⁶ nalazi se u dokumentu A/52/38/Rev.1

malja. U preambuli Konvencije izričito se kaže:

„Podsećamo da diskriminacija žena krši principe jednakosti prava i poštovanja ljudskog dostojanstva, predstavlja prepreku u učešću žena, ravnopravno sa muškarcima, u političkom, društvenom, ekonomskom i kulturnom životu svojih zemalja, koči napredak društva i porodice i otežava puno ostvarenje mogućnosti žena da služe svojim zemljama i čovečanstvu.”

2. U preambuli Konvencije se dalje ponavlja značaj učešća žena u donošenju odluka sledećim rečima: „Ubeđeni smo da celovit i potpun razvoj neke zemlje, dobrobit čitavog sveta i zalaganje za mir zahtevaju maksimalno učešće žena, ravnopravno sa muškarcima, u svim oblastima.”
3. Dalje, u članu 1. Konvencije, termin „diskriminacija žena” se tumači kao: „svako pravljenje razlike, isključivanje ili ograničenje zasnovano na razlici polova koje za posledicu ili nameru ima ometanje ili negiranje ostvarenja, uživanja ili korišćenja ljudskih prava i fundamentalnih sloboda ženama, bez obzira na bračno stanje i ravnopravno sa muškarcima, bilo u oblasti politike, ekonomije, društva, kulture, građanskog života ili u nekoj drugoj oblasti.”
4. Ostale konvencije, deklaracije i međunarodne analize pridaju izuzetan značaj učešću žena u javnom životu i postavljaju visoke međunarodne standarde ravnopravnosti. Tu spada Opšta deklaracija o ljudskim pravima²⁷, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima²⁸, Konvencija o političkim pravima žena²⁹, Bečka deklaracija³⁰, 13. paragraf Pekinške deklaracije i platforme delovanja³¹, Opšte preporuke 5. i 8. prema Konvenciji³², Opšti komentar br. 25 koji je usvojio Komitet za ljudska prava³³, preporuka koju je usvojio Savet Evropske unije o ravnomernom učešću muškaraca i žena u

procesu donošenja odluka³⁴ i izveštaj Evropske komisije „Kako stvoriti uravnotežen odnos polova u donošenju političkih odluka”³⁵.

5. Član 7. obavezuje države potpisnice da preduzmu sve neophodne i odgovarajuće mere kako bi sprečile diskriminaciju žena u političkom i javnom životu i kako bi im obezbedile ravnopravnost sa muškarcima u političkom i javnom životu. Obaveza navedena u članu 7. obuhvata sve oblasti javnog i političkog života i nije svedena samo na oblasti koje su spomenute u paragrafima (a), (b) i (c). Politički i javni život zemlje je širok pojam. On se odnosi na korišćenje političke moći, naročito na korišćenje zakonodavne, sudske, izvršne i administrativne moći. Ovaj pojam pokriva sve aspekte javne uprave kao i određivanje i sprovođenje politike na međunarodnom, državnom, regionalnom i lokalnom nivou. Takođe, ovaj pojam obuhvata i mnoge aspekte građanskog društva, uključujući javna veća i lokalne savete kao i aktivnosti takvih organizacija kao što su političke stranke, strukovni sindikati, strukovna ili industrijska udruženja, organizacije žena, lokalne organizacije i druge organizacije koje se bave javnim ili političkim životom.
6. Konvencija predviđa da ova ravnopravnost, kako bi mogla u praksi da funkcioniše, treba da se ostvari na poštenim periodičnim izborima koji se održavaju po principima opšteg prava glasa i tajnosti glasanja, na način koji garantuje izražavanje slobodne volje glasačkog tela onako kako to određuju međunarodni ugovori o ljudskim pravima, kao što je član 21. Opšte deklaracije o ljudskim pravima i član 25. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.
7. Naglasak koji Konvencija stavlja na značaj jednakih mogućnosti i ravnopravnog učešća u javnom životu i procesima donošenja odluka naveo je Komitet da ponovo razmotri član 7. i da predloži državama članicama da, prilikom prerade zakona, promene politike i dostavljanja izveštaja u skladu sa Konvencijom, treba da uzmu u obzir ovde navedene komentare i preporuke.

²⁷ Rezolucija Generalne skupštine 217 A (III)

²⁸ Rezolucija Generalne skupštine 2200 A (XXI), aneks

²⁹ Rezolucija Generalne skupštine 640 (VII)

³⁰ Izveštaj sa Svetske konferencije o ljudskim pravima, Beč, 14-25 jun 1993. (A/CONF.157/24, I deo), III poglavlje

³¹ Izveštaj sa IV svetske konferencije o ženama, Peking, 4-15. septembar 1995. (UN publikacija, br. E.96.IV.13), I poglavlje, rezolucija 1, aneks I

³² Vidi Zvanični zapis sa Generalne skupštine, 43. zasedanje, dodatak br. 38 (A/43/38), V poglavlje

³³ Zvanični snimak Generalne skupštine, 51. zasedanje, dodatak br. 40 (A/51/40), aneks V

³⁴ 96/694/EC, Brisel, 2. decembar 1996.

³⁵ Dokument Evropske komisije V/1206/96-EN (Mart 1996.)

Komentari

8. Na javnu i privatnu sferu ljudske delatnosti oduvek se gledalo kao na dve odvojene oblasti, pa su prema tome bile i uređivane. Za žene je bez izuzetka bila određena oblast privatnog i domaćeg života, koja je u vezi sa reprodukcijom i podizanjem dece; na ove delatnosti se u svim društvima gledalo kao na manje vredne. Nasuprot tome, javni život, koji se poštovao i cenio, obuhvatao je širok krug delatnosti van oblasti privatnog i domaćeg. Tokom istorije muškarci su u isti mah i dominirali oblašću javnog života i imali moć da sputavaju i drže u pokornosti žene u oblasti privatnog života.
9. Uprkos činjenici da je uloga žene ključna za opstanak porodice i društva i njihov napredak, žene nisu bile uključene u politički život i proces donošenja odluka, iako su ovi procesi uređivali njihov svakodnevni život i budućnost društva. Ovo zaobilazanje žena je, naročito u krizna vremena, činilo da se ne čuju glasovi žena i da njihovi doprinosi i iskustva ostanu nevidljivi.
10. U svim narodima, najznačajniji faktori koji ne dozvoljavaju ženama da učestvuju u javnom životu bili su kulturne vrednosti i verska ubeđenja, nedostatak odgovarajućih službi i činjenica da muškarci nisu prihvatili odgovarajući udeo u poslovima vođenja domaćinstva i odgajanja i brige o deci. Kulturna tradicija i verska ubeđenja su u svim narodima imala udela u procesu ograničavanja žena na privatne oblasti delovanja i njihovog isključivanja iz aktivnog učešća u javnom životu.
11. Izvestan deo tereta oko obaveza u domaćinstvu trebalo bi da se skine sa leđa žena, kako bi one mogle potpunije da učestvuju u životu svojih zajednica. Ekonomska zavisnost žene od muškarca često joj ne dozvoljava da donosi bitne političke odluke i da aktivno učestvuje u javnom životu. Dvostruki teret rada i ekonomske zavisnosti, kada mu se još doda dug i težak rad koji zahteva i političko i javno angažovanje, čini da žene nisu dovoljno aktivne u ovim oblastima.
12. Stereotipna shvatanja, uključujući i ona koja plasiraju mediji, ulogu žena u političkom životu svode na pitanja kao što su zaštita okoline, briga o deci ili zdravstvo, i ne dozvoljavaju da se ženama poveri od-

govornost za finansije, kontrolu budžeta i rešavanje konflikata. Još jedna prepreka može da bude mali broj žena u profesijama iz kojih se biraju političari. U zemljama u kojima su žene vođe, taj njihov položaj je često posledica uticaja očeva, muževa ili muških rođaka, a ne njihovog ličnog uspeha na izborima.

Politički sistemi

13. Princip ravnopravnosti muškaraca i žena potvrđen je u ustavima i zakonima mnogih zemalja i u svim međunarodnim ugovorima. Pa ipak, žene za poslednjih 50 godina nisu ostvarile ravnopravnost, a njihov neravnopravan položaj podstiče nizak stepen učešća žena u javnom i političkom životu. Politika koju stvaraju samo muškarci i odluke koje sami donose odražavaju samo deo ljudskog iskustva i potencijala. Pravedno i svrsishodno uređenje društva zahteva uključivanje i učešće svih njegovih članova.
14. Nijedan politički sistem do sada nije ženi dao pravo na puno i ravnopravno učešće i na korist od toga. Mada su demokratski sistemi povećali mogućnosti za učešće u političkom životu, mnoge ekonomske, društvene i kulturne prepreke na koje i dalje nailaze ograničavaju im mogućnosti takvog angažovanja. Čak ni društva sa istorijski gledano stabilnim demokratskim uređenjem nisu uspela da potpuno i ravnopravno vode računa o interesima ženske polovine stanovništva. Društva u kojima žene ne učestvuju u javnom životu i donošenju odluka ne mogu da se okarakterišu kao demokratska. Koncept demokratije imaće pravo i dinamičko značenje i trajno dejstvo tek kada u donošenju odluka budu podjednako učestvovali muškarci i žene i kada odluke budu ravnopravno vodile računa o interesima oba pola. Proučeni izveštaji država članica pokazuju da se, tamo gde žene stvarno i ravnopravno učestvuju u javnom životu i donošenju odluka, pospešuje proces ostvarenja prava žena i poštovanja Konvencije.

Posebne privremene mere

15. Mada je uklanjanje pravnih prepreka neophodno, ono nije dovoljno. Nedostatak potpunog i ravnopravnog učešća žena može da bude nenameran, kao posledica zastarelih postupaka i procedura koje

nehotično idu u korist muškaraca. Pod članom 4. Konvencija podstiče upotrebu privremenih posebnih mera kako bi se obezbedilo puno dejstvo članova 7. i 8. Zemlje koje su preduzele delotvorne privremene strategije u pokušaju da obezbede ravnopravno učešće muškaraca i žena, sprovele su čitav niz mera, kao što je izbor, finansijska pomoć i obučavanje žena kandidata, promene u izbornom procesu, sprovođenje kampanja usmerenih na ravnopravno učešće muškaraca i žena, određivanje bročanih ciljeva i kvota i postavljanje žena na javne položaje kao što su sudije ili druge profesije koje igraju važnu ulogu u svakodnevnom životu svih društava. Formalno uklanjanje prepreka i uvođenje privremenih posebnih mera koje podstiču ravnopravno učešće muškaraca i žena u javnom životu društva nužni su preduslovi za postizanje istinske ravnopravnosti u političkom životu. Kako bi se međutim prevazišle posledice vekovne dominacije muškaraca u javnoj sferi, ženama je takođe potrebna pomoć i podrška svih društvenih sektora za ostvarenje potpunog i efikasnog učešća; u toj podršci treba da prednjače države potpisnice koje su potpisale Konvenciju, kao i političke stranke i zvaničnici. Države potpisnice imaju obavezu da obezbede da se privremene posebne mere urede tako da poštuju princip ravnopravnosti i da su u saglasnosti sa ustavnim principima koji garantuju ravnopravnost svim građanima.

Rezime

16. Suštinski problem, koji je naglašen u Pekinškoj platformi delovanja, jeste raskorak između onoga što je *de jure* i *de facto* stanja, odnosno između prava i stvarnog učešća žena u politici i javnom životu uopšte. Istraživanja pokazuju da, ukoliko učešće žena dođe do 30 ili 35 procenata (što se obično naziva „kritična masa“), postoji stvaran uticaj na politiku i sadržaj odluka, a politički život se revitalizuje.
17. Kako bi se postigla široka zastupljenost žena u javnom životu, one moraju da imaju jednako pravo na korišćenje političke i ekonomske moći; moraju potpuno i ravnopravno da učestvuju u procesima donošenja odluka na svim nivoima, kako nacionalnim tako i međunarodnim, kako bi mogle da doprinesu ostvarenju ravnopravnosti, napretka i mira.

pravosti, napretka i mira. Za ostvarenje ovih ciljeva najvažnije je da se prihvati stav koji podrazumeva poštovanje razlika među polovima i potvrđivanje istinske demokratije. Iz ovih razloga, od suštinskog je značaja uključenje žena u javni život kako bi se iskoristio njihov doprinos, zaštitili njihovi interesi i kako bi se ostvarile garancije o ravnopravnom uživanju svih ljudskih prava za sve, bez obzira na pol. Puno učešće žena neophodno je ne samo da bi one preuzele deo moći već i da bi društvo kao celina napredovalo.

Pravo glasa i pravo da se bude biran (čl. 7, par. a)

18. Konvencija obavezuje države potpisnice da u okviru ustava ili zakona preuzmu odgovarajuće korake koji će obezbediti da žene, na osnovu ravnopravnosti sa muškarcima, uživaju pravo da glasaju na svim izborima i referendumima, kao i pravo da budu birane. Ova prava moraju da budu ostvarena i *de jure* i *de facto*.
19. Izveštaji država članica pokazuju da, iako su skoro sve usvojile ustavne ili druge pravne garancije koje muškarcima i ženama pružaju isto pravo glasa na svim izborima i javnim izjašnjavaanjima, u mnogim zemljama žene i dalje nailaze na teškoće u ostvarivanju ovog prava.
20. Činioci koji ometaju ostvarenje ovih prava su sledeći:
  - a) Ženama su često manje nego muškarcima dostupne informacije o kandidatima, o izbornim platformama stranaka i o proceduri glasanja; ove informacije im nisu dostupne krivicom vlade i političkih stranaka. Među ostale značajne činioce koji onemogućavaju puno i ravnopravno korišćenje prava glasa su nepismenost žena, nedovoljno znanje i razumevanje političkih sistema i uticaja koje političke inicijative i činovi imaju na njihove živote. To što žene ne razumeju ova prava, obaveze i mogućnosti za promenu koje pruža pravo glasa, takođe, ukazuje na činjenicu da žene nisu uvek zavedene u biračke spiskove;
  - b) Dvostruki teret rada koji žene nose, kao i ekonomska vezanost, često umanjuju vreme ili mogućnost da žena prati izbornu kampanju i da slobodno koristi pravo glasa;

- c) U mnogim zemljama, tradicija i društveni i kulturni stereotipi ne dozvoljavaju ženama da koriste pravo glasa. Mnogi muškarci kontrolišu ili utiču na glasanje žena ubeđivanjem ili direktnim radnjama, uključujući i glasanje umesto žene. Svaki takav postupak treba da se spreči;
- d) Među ostale činioce koji u nekim zemljama koče uključivanje žena u javni ili politički život svoje zajednice spadaju: ograničavanje slobode kretanja ili prava učešća, preovlađujući negativni stavovi u odnosu na učešće žena u politici i nedostatak poverenja i podrške ženama kandidatima u biračkom telu. Pored toga, nekim ženama je mrsko bavljenje politikom i one izbegavaju učešće u političkim kampanjama.
21. Ovi činoci barem delom objašnjavaju paradoksalnu činjenicu da žene, koje predstavljaju polovinu svakog biračkog tela, ne koriste svoju političku moć niti formiraju blokove koji će zastupati njihove interese ili menjati vlast, ili pak ukinuti diskriminatorску politiku.
22. Izborni sistem, podela mesta u skupštini i izbor određene oblasti značajno utiču na procenat žena u skupštini. Političke stranke moraju da prihvate principe jednakih mogućnosti i demokratije i da pokušaju da stvore ravnotežu između broja muških i ženskih kandidata.
23. Na uživanje prava glasa od strane žena ne treba da se primenjuju ograničenja ili uslovi koji se ne primenjuju na muškarce ili koji nesrazmerno utiču na žene. Na primer, ograničavanje prava glasa na osobe sa određenim stepenom obrazovanja, osobe koje poseduju određeni minimum imovine ili samo na pismene osobe ne samo da je nerazumno, već može da prekrši zagarantovana opšta ljudska prava. Ovakva ograničenja, takođe, mogu nesrazmerno da utiču na žene i da time krše odredbe Konvencije.
- Pravo na učešće u formiranju državne politike (čl. 7, par. b)*
24. Učešće žena u formiranju politike vlasti je, uopšteno gledano, i dalje nedovoljno. Mada je učinjen značajan napredak i mada je u nekim zemljama postignuta ravnopravnost, u mnogim zemljama je učešće žena u stvari smanjeno.
25. Član 7.(b) takođe zahteva od država članica da obezbede ženama pravo da u punoj meri učestvuju i da budu zastupljene u formulisanju javne politike u svim sektorima i na svim nivoima. To bi pomoglo da pitanja uzrokovana razlikom polova ostanu u središtu interesovanja i dalo odgovarajuću perspektivu procesu formulisanja politike.
26. Države potpisnice dužne su da, tamo gde je to u njihovoj moći, određuju žene za najviše donosioce odluka i da konsultuju i prihvataju savete grupa koje zastupaju gledišta žena i njihove interese.
27. Države potpisnice su dalje dužne da obezbede da se otkriju i prevaziđu prepreke u punom učešću žena u formulisanju državne politike. U ove prepreke spada shvatanje da je dovoljno izabrati simbolične ženske predstavnike, kao i tradicionalna i uobičajena shvatanja koja otežavaju učešće žena. Ukoliko žene nisu široko zastupljene na višim nivoima vlasti ili kada se neogovarajuće konsultuju ili se uopšte ne konsultuju, državna politika nije sveobuhvatna ni delotvorna.
28. Mada države potpisnice uglavnom imaju moć da žene odrede za kabinet vlade i administrativne položaje, političke stranke su takođe dužne da obezbede stavljanje žena na stranačke spiskove i njihovo kandidovanje za izbore u oblastima u kojima imaju izgleda na uspeh. Države članice takođe treba da pokušaju da obezbede imenovanje žena u vladina savetnička tela na ravnopavnom osnovu sa muškarcima, i da obezbede da ova tela uzmu u obzir, kako smatraju za shodno, gledišta grupa koje zastupaju žene. Suštinska je odgovornost vlasti da podstiče ovakve inicijative, da usmerava i vodi javno mnjenje i izmeni stavove koji diskriminišu žene ili onemogućavaju uključivanje žena u politički i javni život.
29. Mere koje je usvojio određen broj država članica kako bi obezbedile ravnopravnu zastupljenost žena u kabinetu vlade i na administrativnim položajima obuhvataju: usvajanje pravila prema kojem se, kada su kandidati podjednako kvalifikovani, prednost ima žena kandidat; usvajanje pravila da ni muškarci ni žene ne treba da predstavljaju manje od 40 procenata bilo

kog javnog tela; određivanje kvote za žene članove kabineta i kandidate za obavljanje javnih funkcija; konsultovanje organizacija žena kako bi se obezbedilo da se za učešće u javnim telima nominuju žene sa odgovarajućim kvalifikacijama, kao i stvaranje i vođenje registara o takvim ženama da bi se olakšalo nominovanje žena za javna tela i funkcije. Ako članove savetničkih tela nominuju privatne organizacije, države potpisnice treba da podstiču ove organizacije da odrede odgovarajuće kvalifikovane žene za članstvo u pomenutim telima.

Pravo na javni položaj i na obavljanje svih javnih funkcija (čl. 7, par. b)

30. Izučavanja izveštaja država članica pokazuju da ženama nisu dostupni najviši položaji u kabinetu vlade, građanskim ustanovama i javnoj upravi, u sudstvu i pravnim sistemima. Žene se retko imenuju na ove visoke ili uticajne položaje i, mada u nekim državama možda raste broj žena na nižim položajima ili u poslovima koji su obično vezani za dom ili porodicu, one su samo beznačajna manjina na položajima na kojima se donose odluke vezane za ekonomsku politiku ili razvoj, politička pitanja, odbranu, mirovne misije, rešavanje konflikata ili tumačenje ustava i donošenje ustavnih odluka.
31. Analize izveštaja država članica, takođe, pokazuju da u nekim slučajevima zakon ne dozvoljava ženama da imaju kraljevski položaj, da služe kao sudije u verskim i tradicionalnim sudovima kojima je država dala određenu nadležnost, ili da potpuno učestvuju u vojnom aparatu. Ovakve odredbe diskriminišu žene, uskraćuju društvu korist od sposobnosti žena u ovim oblastima života zajednice i u suprotnosti su sa principima Konvencije.

Pravo na učešće u nevladinim, javnim i političkim organizacijama (čl. 7, par. c)

32. Proučavani izveštaji država članica pokazuju, u onim retkim slučajevima kada su dostavljeni podaci o političkim strankama, da su žene manje zastupljene ili koncentrisane na manje uticajnim položajima nego muškarci. Pošto su političke stranke važno sredstvo u donošenju odluka, vlade treba da ih podstaknu da razmotre u kojoj su meri žene ravnopravni učesnici u

delatnostima stranaka i da, tamo gde to nije slučaj, sagledaju uzroke ovakvog stanja. Treba ohrabriti političke stranke da usvoje delotvorne mere, uključujući obezbeđivanje informacija i finansijskih i drugih sredstava, koje će savladati prepreke za puno učešće i zastupljenost žena i obezbediti da žene u praksi imaju ravnopravne mogućnosti da budu stranački zvaničnici i da se kandiduju za izbore.

33. Mere koje su neke političke stranke preduzele obuhvataju: ostavljanje određenog minimalnog broja ili procenta položaja u izvršnim telima za žene, obezbeđivanje ravnoteže između broja muškaraca i žena kandidovanih za izbore i brigu o tome da se ženama ne određuju stalno najnepovoljnije izborne jedinice ili najnepovoljnija mesta na stranačkim listama. Države potpisnice treba da obezbede da se ovakve privremene posebne mere izričito odobre prema antidiskriminatorskom zakonodavstvu ili prema ustavnim garancijama ravnopravnosti.
34. Ostale organizacije kao što su strukovni sindikati i političke stranke imaju obavezu da pokažu privrženost principu ravnopravnosti polova u svojim uređenjima, u primeni tih pravila i u stvaranju izvršnih odbora u kojima su ravnomerno zastupljeni muškarci i žene, kako bi ova tela mogla da iskoriste ravnopravno učešće svih društvenih sektora i doprinos kako muškaraca tako i žena. Ove organizacije takođe pružaju dragocene mogućnosti za obučavanje žena u političkim veštinama, učešću u javnom životu i obavljanju uloge vođe, a iste mogućnosti pružaju i nevladine organizacije.

Član 8. (međunarodni nivo)

Države potpisnice preduzeće sve odgovarajuće mere kako bi ženama pružile mogućnost da, ravnopravno sa muškarcima i bez ikakve diskriminacije, predstavljaju svoju vladu na međunarodnom nivou i da učestvuju u radu međunarodnih organizacija.

Komentari

35. Prema članu 8. vlade su dužne da obezbede prisustvo žena na svim nivoima i u svim oblastima međunarodnih delatnosti. To zahteva uključivanje žena u odlučivanje o ekonomskim i vojnim pitanjima, u multilateralnu i bilateralnu diplomatiju, i u

zvanične delegacije za međunarodne i regionalne konferencije.

36. Iz pregledanih izveštaja država članica očigledno je da većina vlada grubo zaobilazi žene u izboru za diplomatsku službu i službe za odnose sa inostranstvom, naročito na višim položajima. Žene se uglavnom upućuju kao ambasadori u diplomatski manje značajne zemlje, a ponekad se prilikom izbora vrši diskriminacija žena na osnovu bračnog statusa. U drugim slučajevima, žene nemaju iste pogodnosti za svoje bračne drugove ili porodicu kakve imaju muškarci diplomate u istim uslovima. Ženama se često uskraćuje mogućnost da se bave međunarodnim radom zbog uvreženih stavova o njihovim obavezama u kući, kao što je na primer onaj da žena zbog brige o članovima porodice ne može da prihvati imenovanje.
37. U mnogim stalnim misijama Ujedinjenih nacija i drugih međunarodnih organizacija nema žena među diplomatama, a na višim položajima ih ima jako malo. Slično je stanje i na sastancima eksperata i na konferencijama koje utvrđuju međunarodne i globalne ciljeve, agende i prioritete. Organizacije iz sastava Ujedinjenih nacija i razne ekonomske, političke i vojne strukture na regionalnim nivoima postale su značajni međunarodni poslodavci, ali i u njima su žene još uvek manjina koncentrisana na nižim položajima.
38. Malo je prilika da muškarci i žene ravnopravno predstavljaju vlade na međunarodnom nivou i da učestvuju u radu međunarodnih organizacija. To je često posledica činjenice da ne postoje objektivni kriterijumi i postupci za postavljanje i unapređivanje na relevantne položaje i u zvanične delegacije.
39. Globalizacija savremenog sveta čini da je sve značajnije uključivanje i učešće žena u radu međunarodnih organizacija, ravnopravno sa muškarcima. Imperativ je za sve vlade da u programe rada svih međunarodnih tela uključe poglede zasnovane na ravnopravnosti polova i prava žena. Mnoge ključne odluke o globalnim problemima, kao što su mirovno posredovanje i rešavanje konflikata, izdaci za vojsku i nuklearno razoružanje, razvoj i zaštita okoline, međunarodna pomoć i ekonomske reforme, donose se uz ograničeno učešće žena. Ovakvo stanje je u jakom

kontrastu sa učešćem žena u ovim oblastima na nevladinom nivou.

40. Kada bi se „kritična masa” (preko 30%) žena uključila u međunarodne pregovore, mirovne misije, sve nivoe preventivne diplomatije, posredovanja, humanitarne pomoći, socijalnih izmirenja, mirovnih pregovora i sistema međunarodnog krivičnog prava, razlika bi bila veoma vidljiva. Kada su u pitanju oružani sukobi, neophodna je perspektiva i analiza zasnovana na razlici i ravnopravnosti polova da bi se shvatile različite posledice koje ovi sukobi ostavljaju na muškarce i na žene³⁶.

Preporuke Članovi 7. i 8.

41. Države potpisnice treba da obezbede usaglašenost svojih ustava i zakona sa principima Konvencije, naročito sa članovima 7. i 8.
42. Države potpisnice imaju obavezu da preduzmu sve neophodne mere, uključujući stupanje na snagu odgovarajućih zakona u skladu sa ustavom, da bi obezbedile da organizacije kao što su političke stranke i strukovni sindikati, koje možda nemaju direktnih obaveza prema Konvenciji, ne prave razliku između muškaraca i žena i da poštuju principe sadržane u članovima 7. i 8.
43. Države potpisnice treba da odrede i sprovedu privremene posebne mere da obezbede ravnopravnu zastupljenost žena u svim oblastima obuhvaćenim članovima 7. i 8.
44. Države potpisnice treba da iznesu uzroke i posledice bilo kakvih rezervi oko članova 7. i 8. i da ukažu na to da li te rezerve odražavaju tradicionalne, običajne ili stereotipne stavove prema ulozi žene u društvu, kao i da navedu korake koje su države potpisnice preduzele da izmene pomenute stavove. Države potpisnice treba strogo da razmatraju koliko su nužne ovakve zadržke i da u izveštajima navedu kada se planira povlačenje rezerva.

Član 7.

45. Među mere koje treba odrediti, sprovesti i posmatrati njihovu delotvornost, spadaju,

---

³⁶ Dokument A/47/38

prema članu 7. paragraf (a), mere koje treba da:

- a. Stvore ravnotežu između muškaraca i žena na javno izabranim položajima;
- b. Obezbede da žene razumeju svoje pravo da glasaju, značaj ovog prava i način njegovog korišćenja;
- c. Obezbede da se prevaziđu prepreke za ostvarenje ravnopravnosti, uključujući one koje su posledica nepismenosti, nerazumevanja jezika, siromaštva i ograničenja slobode kretanja žena;
- d. Pomognu ženama koje imaju ovakve probleme da koriste svoje pravo da glasaju i da budu birane.

46. Prema članu 7. paragraf (b), među takve mere spadaju one koje treba da obezbede:

- a. Ravnopravnu zastupljenost žena u formulisanju državne politike;
- b. Ostvarenje u praksi prava žene da obavlja javne dužnosti;
- c. Da se biraju žene koje imaju ugled i koje mogu da utiču na javno mnjenje.

47. Prema članu 7. paragraf (c), među takve mere spadaju one koje treba da:

- a) Obezbede da se izglasaju delotvorni zakoni koji zabranjuju diskriminaciju žena;
- b) Podstiču nevladine organizacije i javne i političke organizacije da usvoje strategije koje pomažu zastupljenost i učestvovanje žena u radu ovih organizacija.

48. Prilikom izveštavanja prema članu 7. države potpisnice treba da:

- a) Opišu zakonske odredbe koje sprovode u delo prava navedena u članu 7;
- b) Dostave detaljne informacije o svakom vidu ograničavanja ovih prava, bez obzira na to da li potiču od zakonskih odredbi ili tradicionalnih, verskih ili kulturnih običaja;
- c) Opišu mere uvedene da bi se prevazišle prepreke u korišćenju ovih prava;
- d) Uključe u izveštaje statističke podatke, razlučene prema polovima, koji pokazuju procentualni odnos muškaraca i žena koji uživaju pomenuta prava;
- e) Opišu vrste političkih poteza u čijem formulisanju učestvuju žene, uključujući

programe razvoja, i da ukažu na nivo i razmere učešća žena;

- f) Prema članu 7. paragraf (c), opišu u kojim razmerama žene učestvuju u radu nevladinih organizacija u svojim zemljama, uključujući organizacije žena;
- g) Analiziraju u kojim se razmerama država članica stara da se takve organizacije konsultuju, i kakav je uticaj njihovih saveta na sve nivoe formulisanja i sprovođenja političkih poteza;
- h) Dostave informacije i analiziraju koji činioci doprinose nedovoljnoj zastupljenosti žena među članovima i zvaničnicima političkih stranaka, strukovnih sindikata, organizacija poslodavaca i profesionalnih udruženja.

Član 8.

49. Među mere koje treba odrediti, sprovesti i posmatrati njihovu delotvornost spadaju mere koje obezbeđuju uravnoteženiji odnos polova među članovima svih tela Ujedinjenih nacija, uključujući glavne komitee i Generalnu skupštinu, Ekonomski i društveni savet i ekspertska tela uključujući tela za sprovođenje ugovora, i mere koje obezbeđuju uravnoteženiji odnos polova među onima koji se određuju za nezavisne radne grupe ili se imenuju kao izvišćoci zemlje ili specijalni izvišćoci.

50. Prilikom izveštavanja prema članu 8. države potpisnice treba da:

- a) Dostave statističke podatke, razlučene prema polovima, koji pokazuju koliko je procenat žena u izaslaništvu ili stalno zaduženo za predstavljanje na međunarodnom nivou ili za rad u ime države, uključujući tu i učestvovanje u vladinim delegacijama za međunarodne konferencije i nominovanje za misije očuvanja mira ili rešavanja konflikata, kao i o višim položajima koje žene zauzimaju u relevantnom sektoru;
- b) Opišu koji su naponi učinjeni da se postave objektivni kriterijumi i procesi za imenovanje i unapređenje žena na relevantne položaje i u zvanične delegacije;
- c) Opišu korake koje su preduzele da rašire u javnosti informacije o onim međunarodnim obavezama vlade koje se tiču žena i o zvaničnim dokumentima koje su izradili multilateralni

forumi i naročito o vladinim i nevladinim telima odgovornim za unapređenje žena;

- d) Dostave informacije vezane za diskriminaciju žena zbog političke aktivnosti, bilo kao pojedinaca ili kao članova organizacija žena ili drugih organizacija:

Opšta preporuka br. 24 (Dvadeseto zasjedanje 1999.)³⁷

Pristup zdravstvenoj zaštiti

1. Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, potvrđujući da je dostupnost zdravstvene zaštite, uključujući i zdravstvenu zaštitu prilikom porođaja, jedno od osnovnih prava prema Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, odlučio je da na svom Dvadesetom zasjedanju, shodno članu 21. razradi opštu preporuku u vezi sa članom 12. Konvencije.

Opšti podaci

2. Poštovanje člana 12. Konvencije od strane država potpisnica ima presudan značaj za zdravlje i dobrobit žena. On od država zahteva da eliminišu diskriminaciju žena u pogledu dostupnosti zdravstvene zaštite tokom celog života, naročito u oblastima planiranja porodice, trudnoće, u periodu neposredno nakon porođaja i kasnije. Pregledani izveštaji država članica u skladu sa članom 18. Konvencije pokazuju da je pitanje zdravlja žene prihvaćeno kao najvažnija briga u unapređenju zdravlja i dobrobiti žena. Kako bi pomogla državama članicama i onima koji se posebno zanimaju i bave pitanjima vezanim za zdravlje žene, ova opšta preporuka pokušaće da objasni kako Komitet shvata član 12. i da iznese mere za suzbijanje diskriminacije kako bi se ostvarilo pravo žena na najviši dostupan standard zdravlja.
3. Na nedavno održanim svetskim konferencijama Ujedinjenih nacija takođe su razmatrani pomenuti ciljevi. Pripremajući ovu opštu preporuku, Komitet je uzeo u obzir relevantne programe delovanja usvojene na svetskim konferencijama Ujedinjenih nacija, posebno programe Svetske konferencije o ljudskim pravima održane 1993. Međunarodne konferencije o populaciji i

razvoju održane 1994. i Četvrte svetske konferencije o ženama održane 1995. godine. Komitet je takođe uzeo u obzir rad Svetske zdravstvene organizacije (WHO), Fonda za populaciju Ujedinjenih nacija (UNFPA) i ostalih tela Ujedinjenih nacija. Pored toga, Komitet je u pripremi ove opšte preporuke saradivao sa velikim brojem nevladinih organizacija čiji se eksperti bave zdravljem žena.

4. Komitet je uočio veliki značaj koji dokumenti Ujedinjenih nacija pridaju pravu na zdravlje i na uslove koji omogućavaju postizanje dobrog zdravlja. Među ovim dokumentima su Opšta deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, društvenim i kulturnim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Konvencija o pravima deteta i Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije.
5. Komitet se takođe poziva na svoje ranije opšte preporuke o obrezivanju žena, virusu koji izaziva nedostatak imuniteta kod ljudi/stečenom sindromu imunodeficijencije (HIV/SIDA), nemoćnim ženama, nasilju nad ženama i ravnopravnosti u porodičnim odnosima; sve ove preporuke odnose se na pitanja koja su nezaobilazna u obezbeđivanju punog poštovanja člana 12. Konvencije.
6. Mada biološke razlike između muškaraca i žena mogu da dovedu do razlika u zdravstvenom stanju, postoje i društveni činioci koji utiču na zdravstveno stanje muškaraca i žena; oni mogu da naprave razlike i među samim ženama. Iz tog razloga, treba da se prida posebna pažnja zdravstvenim potrebama i pravima žena koje pripadaju posebno osetljivim grupama ili grupacijama u izrazito nepovoljnom položaju, kao što su žene iseljenici, izbeglice i interno raseljene žene, ženska deca i starije žene, žene koje se bave prostitucijom, domorodačke žene i fizički ili mentalno obbolele žene.
7. Komitet skreće pažnju na to da pravo žena na zdravlje može potpuno da se ostvari samo ako države potpisnice ispune svoju obavezu da poštuju, štite i unapređuju osnovno ljudsko pravo žena na odgovarajuću ishranu tokom čitavog života; ova obaveza podrazumeva obezbeđivanje zaliha bezbedne i zdrave hrane, prilagođene lokalnim uslovima. U tom cilju, države potpisnice treba da pre-

³⁷ dokument A/54/38/Rev. 1

duzmu korake koji će olakšati fizički i ekonomski pristup produktivnim resursima, naročito za seoske žene, i da se na druge načine postaraju da, u okviru svoje nadležnosti, zadovolje posebne potrebe žena u ishrani.

Član 12.

8. U članu 12. stoji:

- „1. Države potpisnice preduzeće sve odgovarajuće mere da eliminišu diskriminaciju žena na polju zdravstvene zaštite i da im, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena, obezbede pristup službama za zaštitu zdravlja, uključujući tu i usluge povezane sa planiranjem porodice.
- „2. Bez obzira na odredbe prvog paragrafa ovog člana, države potpisnice obezbediće ženama usluge odgovarajućih službi tokom trudnoće, perioda neposredno nakon porođaja i kasnije, uz zagarantovane besplatne usluge tamo gde je to neophodno, i uz obezbeđivanje odgovarajuće ishrane tokom trudnoće i dojenja.”

Konvencija poziva države potpisnice da se bave pitanjem zdravlja žene tokom čitavog njenog života. Stoga će, za potrebe ove opšte preporuke, termin „žene” podrazumevati i devojčice i adolescente. U opštoj preporuci biće iznesena analiza ključnih elemenata člana 12. od strane Komiteta.

Ključni elementi

Član 12. (1)

9. Države potpisnice su u najpovoljnijem položaju da izveštavaju o najkritičnijim zdravstvenim problemima koji pogađaju žene u toj zemlji. Stoga, kako bi Komitet mogao da proceni da li su mere za suzbijanje diskriminacije žena u oblasti zdravstva odgovarajuće ili ne, države potpisnice moraju da izveštavaju o zakonima u vezi sa zdravstvom, planovima za žene uz pouzdane podatke, razlučene prema polovima, o učestalosti pojavljivanja i štetnosti bolesti i stanja opasnih po zdravlje i ishranu žena, kao i o dostupnosti i delotvornosti preventivnih metoda i metoda lečenja. Izveštaji Komitetu moraju da pokažu da su zakoni u vezi sa zdravstvom i odgovarajući planovi i strategije zasnovani na nalazima naučnih i etičkih istraživanja i procena zdravstvenog stanja i potreba žena u toj zemlji; takođe, izveštaji treba da uzmu u obzir sve etničke,

regionalne i društvene varijacije ili postupke uzrokovane religijom, tradicijom ili kulturom.

10. Komitet podstiče države potpisnice da u svoje izveštaje uključe podatke o bolestima, zdravstvenim stanjima i stanjima štetnim po zdravlje koji na žene ili određene grupe žena utiču drugačije nego na muškarce, kao i podatke o eventualnim intervencijama države u vezi sa ovim problemom.
11. Mere preduzete u borbi protiv diskriminacije žena smatraće se neodgovarajućim ukoliko u okviru sistema zdravstvene zaštite ne postoje službe koje mogu da spreče, otkriju i leče bolesti tipične za žene. Država članica postupa diskriminatorno ukoliko odbija da zakonima utvrdi obavezu pružanja ženama određenih zdravstvenih usluga oko rađanja. Ako, na primer, zdravstveni radnici odbiju da vrše takve usluge na osnovu prigovora savesti, treba da se uvedu mere koje će da obezbede da se žene upućuju na alternativne oblike zdravstvene zaštite.
12. Države potpisnice treba da izveste Komitet o tome koliko su, prema njihovom shvatanju, strategije i mere zdravstvene zaštite usmerene ka ostvarenju prava žena u oblasti zdravstva, iz perspektive potreba i interesa žena, i koliko su usmerene na poštovanje distinktivnih obeležja i činilaca koji su kod žena drugačiji nego kod muškaraca, kao što su:
  - a. Biološki činioci koji su kod žena drugačiji nego kod muškaraca, kao što su menstrualni ciklus, reproduktivna funkcija i menopauza. Još jedan primer za ovo je veći rizik od izloženosti bolestima koje se prenose seksualnim opštenjem kod žena nego kod muškaraca;
  - b. Društveno - ekonomski činioci koji su drugačiji za žene uopšte ili za neke određene grupe žena. Na primer, odnosi zasnovani na nejednakoj moći muškaraca i žena, bilo u kući ili na radnom mestu, mogu negativno da utiču na ishranu i zdravlje žena. Žene takođe mogu da budu izložene raznim oblicima nasilja koji utiču na njihovo zdravlje. Devojčice i adolescentkinje su često podložne seksualnom zlostavljanju od strane starijih muškaraca i članova porodice, što ih dovodi u rizik od nanošenja fizičkih i psiholoških

kih povreda i u rizik od neželjene prevremene trudnoće. Neki kulturni ili tradicionalni postupci, kao što je oštećivanje genitalija žene, takođe nose sa sobom veliki rizik od smrti ili invaliditeta;

- c. Psihosocijalni činioci koji se razlikuju kod muškaraca i žena; oni obuhvataju depresiju uopšte i posebno depresiju nakon raskida veze, kao i druga psihološka stanja, na primer, ona koja dovode do poremećaja u ishrani, kao što su anoreksija i bulimija;
  - d. Mada nedovoljna poverljivost prema pacijentima utiče i na muškarce i na žene, ona može da natera žene da odustanu od traženja saveta ili lečenja, pa tako negativno utiče na zdravlje i dobrobit žena. Žene it tog razloga nerado traže medicinsku pomoć kod oboljenja genitalnog trakta, kontracepcije, neuspelog abortusa i u slučajevima kada su žrtve seksualnog ili fizičkog nasilja.
13. Dužnost je država potpisnica da na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena obezbede jednaku dostupnost službi za zaštitu zdravlja, informacija i obrazovanja, uključuje i obavezu da se poštuju, štite i ostvaruju prava žena na zdravstvenu zaštitu. Države potpisnice dužne su da obezbede usaglašenost zakona, izvršnog delovanja i strategija sa ove tri obaveze. Takođe, moraju da stvore sistem koji obezbeđuje efikasne sudske mere. Ukoliko to ne učine, prekršiće član 12. Konvencije.
14. Dužnost poštovanja ovih prava podrazumeva i da države potpisnice neće ometati delatnosti koje žene preduzimaju da bi zaštitile svoje zdravlje. Države potpisnice treba da izveštavaju o tome kako državni i privatni zdravstveni radnici ispunjavaju svoju obavezu da poštuju prava žena na zdravstvenu zaštitu. Na primer, države potpisnice ne bi trebalo da uskraćuju ženama pristup zdravstvenim službama i klinikama na osnovu toga što žena nema ovlašćenje supruga, partnera, roditelja ili nadležnih vlasti, zato što nije udata³⁸, ili zato što je žena. Među ostalim preprekama koje ženama ometaju pristup
- odgovarajućoj zdravstvenoj zaštiti, su i zakoni koji proglašavaju za krivično delo određene medicinske zahvate koji su potrebni samo ženama, ili kažnjavaju žene koje se podvrgavaju takvim zahvatima.
15. Dužnost poštovanja prava žena na zdravstvenu zaštitu nalaže državama članicama, njihovim izvršnim organima i zvaničnicima da spreče i sankcionišu kršenje tih prava od strane pojedinaca ili organizacija. Pošto je nasilje zasnovano na razlici polova problem od presudnog značaja za zdravlje žena, države potpisnice treba da obezbede:
- a. Izglasavanje i sprovođenje u delo zakona i stvaranje odgovarajuće politike, uključujući protokole o zdravstvenoj zaštiti i bolničke procedure, koje će se odnositi na nasilje nad ženama i seksualno zlostavljanje ženske dece, kao i zakonsko obezbeđivanje odgovarajućih službi zdravstvene zaštite;
  - b. Obučavanje zdravstvenih radnika tako da prihvataju i poštuju razlike među polovima, da bi mogli da otkrivaju nasilje zasnovano na razlici polova i da se nose sa njegovim zdravstvenim posledicama;
  - c. Pravedne procedure zaštite prilikom saslušavanja žalbi i odgovarajućeg kažnjavanja profesionalnih zdravstvenih radnika koji su krivi za seksualno zlostavljanje ženskih pacijenata;
  - d. Izglasavanje i sprovođenje u delo zakona koji će zabraniti oštećivanje genitalija žena i udavanje devojčica.
16. Države potpisnice treba da obezbede odgovarajuću zaštitu i medicinske usluge, uključujući savetovališta i tretmane lečenja od trauma, za žene u izuzetno teškom položaju, kao što su žene zahvaćene vrtlogom oružanih sukoba ili žene izbeglice.
17. Dužnost da se ostvare pomenuta prava obavezuje države potpisnice da preduzmu odgovarajuće zakonodavne, sudske, administrativne, budžetske, ekonomske i druge mere, koliko god im to raspoloživa novčana sredstva dozvoljavaju, kako bi obezbedile ostvarenje prava žena na zdravstvenu zaštitu. Studije kao što su one koje ukazuju na visok stepen smrtnosti i obolelosti među majkama u celom svetu, ili one koje pokazuju da bi veliki broj parova želeo da ograniči broj dece ali

³⁸ Vidi zvanični prikaz Generalne skupštine, 49. sednica, Dodatak br. 38 (A/49/38), poglavlje I, A deo, Opšta preporuka 21/29

im nije dostupan ili ne koriste ni jedan oblik kontracepcije, značajne su jer ukazuju na ono u čemu bi države potpisnice mogle da prekrše svoje obaveze u obezbeđivanju zdravstvene zaštite žena. Komitet zahteva od država članica da izveste o tome šta su učinile u pogledu velikog broja bolesnih i obolelih žena, naročito ako je ovakvo stanje moguće preduprediti, kao što je slučaj, na primer, sa tuberkulozom ili HIV-virusom/SIDOM. Komitet je zabrinut zbog činjenice da države sve manje ispunjavaju ove obaveze pošto, prepuštaju privatnim agencijama funkcije iz oblasti zdravstva koje treba da budu u nadležnosti države. Države potpisnice ne mogu da skinu sa sebe odgovornost za ovu oblast tako što će ustupiti ili preneti nadležnost za nju na agencije iz privatnog sektora. Stoga države potpisnice treba da izveštavaju o onome što su učinile kako bi organizovale postupke vlasti i sve strukture koje imaju bilo kakvu moć u javnosti u cilju unapređenja i zaštite zdravlja žena. Treba takođe da dostave informacije o konkretnim merama koje su preduzete da ograniče kršenje prava žena od strane trećih lica i da zaštite zdravlje žena, kao i o merama koje su preduzele da obezbede postojanje odgovarajućih službi.

18. Problem HIV-infekcije/SIDE i ostalih bolesti koje se prenose seksualnim opštenjem je od suštinskog značaja za pravo žena i adolescentkinja na polno zdravlje. Adolescentkinjama i ženama u mnogim zemljama nisu dostupni podaci i službe koji su neophodni u obezbeđivanju polnog zdravlja. Kao posledica neravnopravnih odnosa među polovima i neravnomerno raspoređene moći, žene i adolescentkinje često nisu u položaju da ne pristanu na seks ili da insistiraju na zdravim i odgovornim oblicima seksualnog opštenja. Štetni tradicionalni postupci, kao što je oštećivanje genitalija žena, poligamija ili silovanje u braku, takođe može da izloži devojčice i žene riziku od HIV-infekcije/SIDE i ostalih bolesti koje se prenose seksualnim opštenjem. Žene koje se bave prostitucijom takođe su izuzetno podložne ovim bolestima. Države potpisnice treba da obezbede, bez predrasuda ili diskriminacije, pravo na informisanje o polnom zdravlju, obrazovanju i službama koje su dostupne svim ženama i devojčicama, uključujući i one kojima se trgovalo, čak i ako nisu zvanično nastanjene u toj zemlji.

Države potpisnice treba posebno da obezbede pravo adolescenata oba pola na obrazovanje o seksu i zdravlju vezanom za proces reprodukcije; ovo obrazovanje treba da vodi odgovarajuće obučeno osoblje u okviru posebno napravljenih programa koji će poštovati pravo na tajnost i poverljivost.

19. Države potpisnice treba da navedu u svojim izveštajima kojim se testovima služe da bi utvrdile da li je ženama dostupna zdravstvena zaštita na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena, kako bi pokazale da se pridržavaju člana 12. Prilikom primene ovih testova, države potpisnice bi trebalo da imaju na umu odredbe prvog člana Konvencije. Izveštaji bi dakle trebalo da sadrže i komentare o uticaju koji zdravstvena politika, odgovarajuće procedure, zakoni i protokoli imaju na žene kada se uporede sa muškarcima.
20. Žene imaju pravo da ih odgovarajuće obučeno osoblje detaljno informiše o izboru koji imaju prilikom pristajanja na lečenje ili učestvovanje u istraživanju, uključujući korist koju bi mogle da imaju i potencijalne štetne posledice postupaka koji im se predlažu, kao i alternative koje su im na raspolaganju.
21. Države potpisnice treba da izveštavaju o merama koje su preduzele da bi uklonile prepreke sa kojima se žene suočavaju kada traže pomoć službi za zaštitu zdravlja, i o merama koje su preduzele da bi obezbedile ženama da blagovremeno koriste usluge pomenutih službi i da im one budu materijalno dostupne. Među ovakve prepreke spadaju zahtevi ili uslovi koji unapred onemogućuju ženi pristup odgovarajućim službama, kao što su visoke cene medicinskih usluga, zahtev da lečenje prethodno odobri suprug, roditelj ili bolničke vlasti, velika udaljenost od mesta lečenja i nedostatak prikladnog i pristupačnog oblika javnog prevoza.
22. Države potpisnice takođe treba da izveštavaju o merama koje su preduzele da bi obezbedile dostupnost kvalitetnih usluga zdravstvene zaštite, tako što su ih, na primer, učinile prihvatljivima za žene. Prihvatljive usluge su one usluge koje se pružaju na način koji obezbeđuje da žena sama, na osnovu detaljnih informacija, pristane na lečenje ili učešće u istraživanju, koje poštuje njeno dostojanstvo, garantuje joj poverljivost i uzima u obzir

Član 12. (2)

- njene potrebe i planove. Države potpisnice ne bi trebalo da dozvole bilo kakav oblik prinude, kao što je sterilizacija bez pristanka žene, mandatorno testiranje zaraženosti bolestima koje se prenose seksualnim opštenjem ili mandatoran test trudnoće kao uslov za zaposlenje, jer ovakvi postupci krše prava žene na dostojanstvo i na pristanak na osnovu detaljnih informacija.
23. Države potpisnice treba u svojim izveštajima da navedu koje su mere preduzele da obezbede blagovremenu dostupnost niza usluga vezanih za planiranje porodice i za polno zdravlje uopšte. Posebna pažnja treba da se prida zdravstvenom obrazovanju adolescenata, koje treba da obuhvata i informacije i pružanje saveta o svim metodama planiranja porodice.³⁹
24. Komitet je zabrinut zbog stanja u oblasti zdravstvene zaštite starijih žena, ne samo zbog toga što žene često žive duže nego muškarci i imaju veće izgleda da pate od bolesti koje onesposobljuju ili od degenerativnih hroničnih bolesti, kao što su osteoporoza i demencija, već i zbog toga što se one često brinu o svojim ostarelim supružnicima. Stoga države članice treba da preduzmu odgovarajuće mere da bi starijim ženama učinile dostupnim zdravstvene usluge vezane za hendikepe i nemoć koji su posledica starenja.
25. Nemoćne i nesposobne žene svih starosnih doba često imaju fizičkih teškoća u korišćenju zdravstvenih usluga. Žene sa mentalnim oboljenjima su u naročito teškom položaju, iako načelno postoji izvesno razumevanje za činjenicu da su žene nesrazmerno podložne velikom broju mentalnih oštećenja zbog diskriminacije među polovima, nasilja, siromaštva, oružanih sukoba, proterivanja i drugih oblika društvenih nepravdi. Države potpisnice treba da preduzmu odgovarajuće mere kako bi obezbedile da zdravstvene službe vode računa o nemoćnim ženama i da poštuju njihova ljudska prava i dostojanstvo.
26. U izveštajima takođe treba da se navede koje su mere države potpisnice preduzele da bi ženama obezbedile pružanje odgovarajućih usluga oko trudnoće, perioda neposredno nakon porođaja i kasnije. Treba takođe da se dostave podaci o tome koliko su ove mere smanjile stepen smrtnosti i obolesti među majkama uopšte i naročito u posebno osetljivim grupama, regionima i zajednicama.
27. Države potpisnice treba u izveštajima da navedu na koji način obezbeđuju pružanje besplatnih usluga, tamo gde je to neophodno, kako bi se ženama omogućile bezbedne trudnoće, periodi neposredno nakon porođaja i kasnije. Mnoge žene su izložene riziku od smrti ili trajnih oštećenja od raznih problema uzrokovanih trudnoćom jer nemaju materijalnih sredstava da obezbede sebi neophodne usluge, u koje spadaju pomoć pre porođaja, tokom i nakon porođaja. Komitet naglašava da je dužnost država članica da ženama obezbede pravo na bezbedno materinstvo i na hitnu medicinsku pomoć kod porođaja, i da za ove usluge treba da odvoji najveći mogući procenat raspoloživih novčanih sredstava.

Ostali relevantni članovi Konvencije

28. Komitet poziva države potpisnice da u pripremanju izveštaja o merama koje su preduzele u vezi sa članom 12. uoče međusobnu povezanost ovog člana i drugih članova koji se tiču zdravlja žena. Među ove članove spadaju: član 5.(b), koji nalaže da države potpisnice obezbede da se u porodično vaspitanje uključi i pravilno shvatanje materinstva kao društvene uloge; član 10. koji državama članicama nalaže da obezbede ravnopravnu dostupnost obrazovanja za muškarce i žene, što treba da omogući ženama da spremnije traže zdravstvenu zaštitu i da smanji učestalost napuštanja obrazovnih ustanova učenica i studentkinja, što je često posledica prevremene trudnoće; član 10.(h), koji zahteva da države potpisnice stave ženama i devojkama na raspolaganje tokom obrazovanja specifične informacije koje će pomoći da se obezbedi zdravlje i dobrobit porodice, uključujući tu i informacije i savete o planiranju porodice; član 11. koji se posebno bavi zaštitom

³⁹ Zdravstveno obrazovanje adolescenata treba da se bavi osobinama polova, nasiljem, prevencijom bolesti koje se prenose seksualnim opštenjem i pravima u oblasti reprodukcije i seksa

zdravlja i bezbednosti žene u radnim uslovima, što obuhvata brigu o reproduktivnoj funkciji žene, posebnu zaštitu od štetnih vrsta poslova tokom trudnoće i obezbeđivanje plaćenog porodijskog bolovanja; član 14. paragraf 2.(b), koji zahteva od država članica da ženama iz seoskih sredina obezbedi pristup adekvatnom obliku zdravstvene zaštite, uključujući informacije, savete i usluge pomoći oko planiranja porodice; odeljak (h) istog paragrafa, koji države potpisnice obavezuje da preduzmu sve odgovarajuće mere kako bi obezbedile odgovarajuće uslove života, pre svega smeštaj u odgovarajućoj kući, postojanje sanitarija, električnih instalacija i vode, prevoza i komunikacije, što je sve od najvećeg značaja u sprečavanju bolesti i unapređenju dobre zdravstvene zaštite; i član 16. paragraf 1.(e), koji zahteva od država članica da obezbede ženama ista prava kao i muškarcima da slobodno i odgovorno odluče o broju dece i vremenskom razmaku između porođaja, i da im budu dostupne informacije, odgovarajuće obrazovanje i sredstva koja će im omogućiti da ta prava koriste. Član 16. paragraf 2. zabranjuje veridbu i venčanje dece, a to je značajno u sprečavanju fizičkih i emocionalnih oštećenja koje nastaju zbog preranog rađanja dece.

Preporuke za delovanje vlasti

29. Države potpisnice treba da sprovedu u delo sveobuhvatnu nacionalnu strategiju koja treba da poboljša zdravlje žena tokom čitavog života. To treba da obuhvati intervencije čiji je cilj kako sprečavanje tako i lečenje bolesti i stanja koja štetno deluju na žene; ove mere treba da predstavljaju reakciju na nasilje nad ženama i treba da obezbede da sve žene imaju potpun pristup čitavom nizu visokokvalitetnih i materijalno dostupnih oblika zdravstvene zaštite, među koje spada i briga o polnom zdravlju i o reprodukciji.
30. Države potpisnice treba da odrede adekvatna budžetska, kadrovska i administrativna sredstva kako bi obezbedile da se zdravlju žena nameni odgovarajući deo celokupnog budžeta za zdravstvo, jednak delu određenom za muškarce, ali uz prihvatanje različitih zdravstvenih potreba žena i muškaraca.

31. Države potpisnice takođe treba da:

- a. Postave u središte svih političkih akata i programa koji se tiču zdravlja žena odgovarajući ugao gledanja koji prihvata i poštuje razlike među polovima, i da uključe žene u procese planiranja, sprovođenja i nadgledanja takvih akata i programa, kao i da uključe žene u proces pružanja zdravstvenih usluga ženama;
- b. Obezbede uklanjanje svih prepreka koje ženama ometaju pristup službama za zaštitu zdravlja, kao i pristup odgovarajućem obrazovanju i informacijama, između ostalog i u oblasti zaštite polnog zdravlja i reprodukcije; naročito treba da obezbede sredstva za programe namenjene adolescentima u cilju sprečavanja i lečanja bolesti koje se prenose seksualnim opštenjem, uključujući i HIV-infekciju/SIDU;
- c. Postave kao prioritetan zadatak sprečavanje neželjene trudnoće pomoću odgovarajućeg obrazovanja o seksu i planiranju porodice i da smanje stopu smrtnosti majki tako što će pružati bezbednu pomoć u materinstvu i pre porođaja. Čim bude moguće, treba prepraviti zakone prema kojima je abortus krivično delo, kako bi se ukinule kaznene mere za žene koje se podvrgnu ovakvim zahvatima;
- d. Nadgledaju pružanje usluga zdravstvene zaštite ženama od strane javnih, nevladinih i privatnih organizacija, kako bi obezbedile jednaku dostupnost svih ovih vidova pomoći i isti kvalitet usluga;
- e. Zahtevaju od svih medicinskih službi da poštuju prava žena, uključujući pravo na samostalnost, tajnost, poverljivost, pristanak na osnovu pouzdanih informacija i slobodu izbora;
- f. Obezbede da obrazovni programi zdravstvenih radnika sadrže sveobuhvatne kurseve pod mandatom države o zdravlju i pravima žena, i naročito o nasilju zasnovanom na razlici polova.

ANEKS F

Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama

(Usvojena od strane Generalne skupštine
Ujedinjenih nacija 20. decembra 1993.
GA Res. 48/104)

Generalna skupština,

Priznajući hitnu potrebu za univerzalnom primenom prava i principa na žene u pogledu jednakosti, bezbednosti, slobode, integriteta i dostojanstva svih ljudskih bića,

konstatujući da su ova prava i principi sadržani u međunarodnim instrumentima, uključujući i Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima⁴³, Međunarodnu konvenciju o građanskim i političkim pravima⁴⁴, Međunarodnu konvenciju o ekonomskim, društvenim i kulturnim pravima⁴⁵, Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena⁴⁶ i Konvenciju protiv torture i drugog okrutnog, neljudskog ili degradirajućeg tretmana ili kažnjavanja⁴⁷,

priznajući da bi stvarna realizacija Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena doprinela odstranjenju nasilja nad ženama i da će Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama, koja je priložena uz ovu Rezoluciju, ojačati i dopuniti taj proces,

zabrinuta da je nasilje nad ženama prepreka postizanju jednakosti, razvoja i mira, kao što je to konstatovano u Strategijama okrenutim budućnosti za poboljšanje položaja žena iz Nairobija⁴⁸ koje preporučuju čitav niz mera za borbu protiv nasilja kome su izložene žene i za puno sprovođenje Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena,

afirmišući stav da nasilje nad ženama podjednako krši i onemogućava ili poništava uživanje u ljudskim pravima i fundamentalnim slobodama od strane žena i zabrinuta zbog

dugogodišnjih propusta da se bilo šta preduzme da bi se zaštitila i unapredila ta prava i slobode u odnosu na nasilje nad ženama,

priznajući da je nasilje nad ženama manifestacija istorijski nejednakih odnosa snaga između muškaraca i žena koji su doveli do dominacije nad ženama i do njihove diskriminacije od strane muškaraca, kao i do sprečavanja njihovog punog napretka i da nasilje nad ženama jeste jedno od ključnih društvenih mehanizama pomoću kojih se žene primoravaju na podređen položaj u poređenju sa muškarcima,

zabrinuta da su neke grupe žena, kao što su one koje pripadaju manjinskim grupacijama, domorodačkim grupacijama, izbeglicama, ženama migrantima, ženama koje žive u seoskim ili udaljenim zajednicama, siromašnim ženama, ženama u institucijama ili u pritvoru, ženskoj deci, ženama sa invaliditetima, starijim ženama i ženama u situacijama oružanih sukoba, posebno izložene nasilju.

pozivajući se na Rezoluciju Ekonomskog i društvenog saveta 1990/15 od 24. maja 1990. godine u čijem je Aneksu konstatovano da je nasilje nad ženama u porodici i društvu rašireno i rasprostranjeno u svim pravcima priroda, klase i kulture i da mu se treba suprotstaviti hitnim i efikasnim koracima za odstranjivanje te pojave,

pozivajući se, takođe, na Rezoluciju Ekonomskog i društvenog saveta 1991/18 od 30. maja 1991. u kojoj je Savet preporučio izradu okvira za jedan međunarodni instrument koji bi se isključivo bavio pitanjem nasilja nad ženama,

pozdravljajući ulogu koju ženski pokreti igraju u privlačenju sve veće pažnje na prirodu, ozbiljnost i veličinu problema nasilja nad ženama,

Alarmirana činjenicom da su mogućnosti za ostvarenje zakonske, društvene, političke i ekonomske jednakosti žena u društvu

⁴³ Rezolucija 217 A (III)

⁴⁴ Rezolucija 2200 A (XXI), aneks

⁴⁵ Rezolucija 2200 A (XXI), aneks

⁴⁶ Rezolucija 34/180, aneks

⁴⁷ Rezolucija 39/46, aneks

⁴⁸ *Izveštaj Svetske konferencije sazvane da sagleda i oceni rezultate koji su postignuti u deset godina Ujedinjenih nacija kada se radi o ženama: jednakost, razvoj i mir, Nairobi, 15-26. juli 1985.* (publikacija Ujedinjenih nacija, prodajni broj E.85.IV.10, glava I, odeljak A).

ograničene, da se između ostalog, dalje nastavlja i endemsko nasilje,

ubeđena da u svetlu napred iznetog, postoji potreba za jasnim i opsežnim definisanjem nasilja nad ženama, za jasnom formulacijom prava koja treba primeniti da bi se obezbedila eliminacija nasilja nad ženama u svim njegovim oblicima, za obavezivanje država u pogledu njihovih odgovornosti i obavezivanje međunarodne zajednice u celini u pravcu eliminisanja nasilja nad ženama,

svečano proglašava sledeću Deklaraciju o eliminaciji nasilja nad ženama i zalaže se da se učine svi napor da ona postane opšte poznata i poštovana:

Član 1.

U smislu ove Deklaracije, izraz „nasilje nad ženama” označava svaki čin nasilja zasnovan na polnoj pripadnosti koji rezultira ili koji može da rezultira fizičkom, seksualnom, ili psihološkom povredom ili patnjom žena, uključujući i pretnju ovakvim činovima, prisilu, ili samovoljno lišavanje slobode, bilo da se dešava u javnom ili u privatnom životu.

Član 2.

Nasilje protiv žena treba shvatiti da obuhvata sledeće, ali da se istovremeno ne ograničava samo na to:

- a) fizičko, seksualno i psihološko nasilje koje nastaje u porodici, uključujući telesne povrede, seksualnu zloupotrebu ženske dece u domaćinstvu, nasilje vezano za miraz, silovanje u braku, osakaćenje ženskih genitalnih organa i drugu tradicionalnu praksu koja je štetna za žene, nasilje koje ne dolazi od strane bračnog druga i nasilje povezano sa eksploatacijom;
- b) fizičko, seksualno i psihološko nasilje koje se javlja u okviru opšte zajednice, uključujući silovanje, seksualnu zloupotrebu, seksualno uznemiravanje i ponižavanje na radu, u obrazovnim institucijama i na drugim mestima, trgovinu ženama i prisilnu prostituciju;
- c) fizičko, seksualno i psihološko nasilje koje čini ili koje prašta država, bez obzira gde se dešavalo.

Član 3.

Žene imaju pravo na podjednako uživanje svih ljudskih prava, kao i na njihovu zaštitu,

kao što imaju i pravo na fundamentalne slobode na političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, civilnom ili bilo kom drugom polju. Ova prava, između ostalog, obuhvataju:

- a) Pravo na život⁴⁹,
- b) Pravo na jednakost⁵⁰,
- c) Pravo na slobodu i bezbednost lica⁵¹,
- d) Pravo na jednaku zaštitu po osnovu zakona⁵²,
- e) Pravo na nepostojanje svih oblika diskriminacije⁵³,
- f) Pravo na najviši standard koji se može postići na planu fizičkog i mentalnog zdravlja⁵⁴,
- g) Pravo na pravedne i povoljne uslove rada⁵⁵,
- h) Pravo da ne bude podvrgavana torturi ili drugom okrutnom, neljudskom ili degradirajućem tretmanu ili kažnjavanju⁵⁶.

Član 4.

Države treba da osude nasilje nad ženama i ne treba da se pozivaju ni na kakva običajna, tradicionalna ili religiozna shvatanja da bi na taj način izbegle obaveze u pogledu njegovog odstranjivanja. Države treba da svim odgovarajućim sredstvima i bez odlaganja vode politiku eliminacije nasilja nad ženama i u tu svrhu treba da:

- a) razmotre, ukoliko to već nisu učinile, ratifikaciju Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena ili pristupanje ovoj Konvenciji, ili povlačenje rezervi na ovu Konvenciju;

⁴⁹ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, član 3. i Međunarodna konvencija o građanskim i političkim pravima, član 6.

⁵⁰ Međunarodna konvencija o građanskim i političkim pravima, član 26.

⁵¹ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, član 3. i Međunarodna konvencija o građanskim i političkim pravima, član 9.

⁵² Međunarodna konvencija o građanskim i političkim pravima, član 26.

⁵³ Međunarodna konvencija o građanskim i političkim pravima, član 26

⁵⁴ Međunarodna konvencija o ekonomskim, društvenim i kulturnim pravima, član 12.

⁵⁵ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, član 23. Međunarodna konvencija o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, član 6. i član 7.

⁵⁶ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, član 5. Međunarodna konvencija o građanskim i političkim pravima, član 7. i Konvencija protiv torture i drugog okrutnog, neljudskog ili degradirajućeg tretmana ili kažnjavanja.

- b) se uzdržavaju od angažovanja na nasilju protiv žena;
- c) obave snimanje situacije radi sprečavanja, ispitivanja i, u skladu sa domaćim zakonodavstvom, kažnjavanja činova nasilja nad ženama, bez obzira da li ih čine države ili privatna lica;
- d) izrade kaznene, civilne, radne i administrativne sankcije u domaćem zakonodavstvu za kažnjavanje i za uklanjanje nedela učinjenih ženama koje su bile podvrgnute nasilju; žene koje su bile podvrgnute nasilju treba da imaju obezbeđen pristup mehanizmima pravde i pod uslovom da je to obezbeđeno domaćim zakonodavstvom, pristup pravičnim i efikasnim pravnim merama za povrede koje su pretrpele; države, takođe, treba da obaveštavaju žene o njihovim pravima prilikom traženja zaštite prava kroz ove mehanizme;
- e) razmotre mogućnost izrade nacionalnih akcionih planova za promovisanje zaštite žena od bilo kog oblika nasilja ili da u tom smislu uključe te odredbe u planove koji već postoje, s time da se uzme u obzir, ukoliko odgovara, i saradnja koja može biti obezbeđena od strane nevladinih organizacija, posebno onih koje se bave ovim pitanjem;
- f) izrade opsežne preventivne pristupe i sve one mere zakonske, političke, administrativne i kulturne prirode, koje promovišu zaštitu žena od bilo kog oblika nasilja i obezbeđuju da ne dođe do ponovne viktimizacije žena, zbog toga što su zakoni neosetljivi na pol, ili zbog toga što je takva praksa kojom bi oni trebalo da se sprovede ili zbog toga što su takve i druge intervencije;
- g) rade na obezbeđivanju u najvećoj mogućoj meri, a u svetlu raspoloživih mogućnosti i, tamo gde je potrebno, u okviru međunarodne saradnje, da žene koje su podvrgnute nasilju i tamo gde je potrebno, njihova deca, dobijaju specijalnu pomoć, kao što su rehabilitacija, pomoć oko brige o deci i njihovom čuvanju, zatim, usluge tretmana, pružanja saveta, usluga na zdravstvenom i socijalnom planu, mogućnosti i programa, kao i strukture za podršku i treba da preduzmu sve druge odgovarajuće mere za poboljšanje njihove bezbednosti i fizičke i psihičke rehabilitacije;
- h) uključe u vladine budžete adekvatna sredstva za aktivnosti koje su vezane za eliminaciju nasilja nad ženama;
- i) preduzimaju mere da se obezbedi da lica koja rade na sprovođenju zakona i javni službenici odgovorni za sprovođenje mera sprečavanja, istrage i kažnjavanja nasilja nad ženama budu obučeni tako da saosećaju sa potrebama žena;
- j) usvoje sve odgovarajuće mere, posebno na polju obrazovanja, radi promene socijalnih i kulturnih navika ponašanja muškaraca i žena i za eliminisanje predrasuda, običajne prakse i svake druge prakse zasnovane na ideji inferiornosti ili superiornosti jednog ili drugog pola i na stereotipnim ulogama muškaraca i žena;
- k) promovišu istraživanje, prikupljanje podataka i prikupljanje statističkih podataka, posebno onih koji se odnose na nasilje u kući, na održavanje različitih oblika nasilja nad ženama i da pospešuju istraživanja uzroka, prirode, ozbiljnosti i posledica nasilja nad ženama i efikasnosti mera koje se sprovode za sprečavanje i na mere zaštite od nasilja nad ženama; ovi statistički podaci i rezultati istraživanja javno će se objavljivati;
- l) usvajaju mere koje su usmerene na eliminaciju nasilja nad ženama koje su posebno na njega ranjive;
- m) uključe prilikom podnošenja izveštaja koji se budu tražili po osnovu relevantnih instrumenata ljudskih prava Ujedinjenih nacija, informacije koje se odnose na nasilje nad ženama i mere koje su preduzete za sprovođenje ove deklaracije;
- n) pospešuju izradu odgovarajućih smernica da bi se pomoglo sprovođenje principa iznesenih u ovoj deklaraciji;
- o) priznaju značajnu ulogu ženskih pokreta i nevladinih organizacija u celom svetu na podizanju svesti i na ublažavanju problema nasilja nad ženama;
- p) olakšaju i ojačavaju rad pokreta žena i nevladinih organizacija i da sarađuju sa njima na lokalnom, državnom i regionalnom nivou;
- q) pospešuju međuvladine regionalne organizacije, čiji su članovi, da bi uključile eliminaciju nasilja nad ženama u svoje programe, gde je to moguće.

Član 5.

Organi i specijalizovane agencije sistema Ujedinjenih nacija treba u okviru svojih odgovarajućih domena nadležnosti da doprinesu prizna-

nju i ostvarenju prava i principa iznetih u ovoj deklaraciji i u tom cilju treba, između ostalog, da:

- a) jačaju međunarodnu i regionalnu saradnju radi definisanja regionalnih strategija za borbu protiv nasilja, razmenu iskustava i finansiranje programa koji se odnose na eliminaciju nasilja nad ženama;
- b) promovišu sastanke i seminare u cilju stvaranja i podizanja svesti među svim licima u vezi sa pitanjem odstranjivanja nasilja nad ženama;
- c) jačaju koordinaciju i razmenu u okviru sistema Ujedinjenih nacija između organa koji se bave pitanjima ljudskih prava u vezi sa efikasnim razmatranjem ovog pitanja;
- d) uključe u analize koje pripremaju organizacije i tela sistema Ujedinjenih nacija, a koje se odnose na socijalne trendove i probleme, kao što su periodični izveštaji o društvenom stanju u svetu, ispitivanje trendova nasilja nad ženama;
- e) pospešuju koordinaciju između organizacija i tela u sistemu Ujedinjenih nacija da

bi se obuhvatilo pitanje nasilja nad ženama aktuelnim programima, posebno kada se radi o grupama žena koje su izrazito izložene nasilju;

- f) pospešuju formulisanje smernica ili priručnika koji se odnose na nasilje nad ženama uzimanjem u obzir i mera koje su ovde spomenute;
- g) razmatraju pitanje eliminisanja nasilja nad ženama, kako to bude bilo potrebno, kod ispunjenja obaveza u pogledu sprovođenja instrumenata ljudskih prava;
- h) sarađuju sa nevladinim organizacijama na rešavanju pitanja nasilja nad ženama.

Član 6.

Ništa što je sadržano u ovoj deklaraciji neće uticati ni na jednu odredbu koja je više usmerena u pravcu odstranjivanja nasilja nad ženama, a koja može biti sadržana u zakonodavstvu neke države ili u bilo kojoj međunarodnoj konvenciji, sporazumu ili drugom instrumentu koji je na snazi u toj državi.

ANEKS G

Izjava o rezervama na Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena koju je usvojio Komitet za eliminaciju diskriminacije žena

1. Komitet je usvojio sledeću Izjavu o rezervama na Konvenciju koju želi da saopšti državama potpisnicama kao svoj doprinos obeležavanju pedesete godišnjice Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima.

Uvod

2. Komitet za eliminaciju diskriminacije žena želi da obeleži pedesetu godišnjicu Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i pet godina od sagledavanja Bečke deklaracije i programa akcije sa izjavom koja se odnosi na negativan uticaj koji te rezerve na Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena imaju na postizanje potpune i suštinske jednakosti žena sa muškarcima. Komitet ima veliko iskustvo kada se radi o uticaju rezervi, a koje je stekao iz pregleda izveštaja država potpisnica. Komitet je takođe konstatovao sve veću zabrinutost koju izražavaju drugi organi koji se bave sporazumima vezanim za ljudska prava, Komisija za međunarodno pravo, neke države potpisnice, Svetska konferencija o ljudskim pravima i Četvrta svetska konferencija žena, kao i intelektualci i nevladine organizacije u vezi sa brojem i dometom rezervi na sporazume o ljudskim pravima, a posebno na ovu Konvenciju.

Istorijat

3. Komitet je već u nekoliko navrata izrazio svoje stavove i preokupacije vezane za broj i domet rezervi na Konvenciju.⁵⁷ Takođe, je konstatovao da neke države potpisnice koje unose rezerve na Konvenciju nemaju rezerve na analogne odredbe sadržane u drugim sporazumima koji se odnose na ljudska prava. Jedan broj država unosi rezerve na konkretne članove na temelju činjenice da njihovo nacionalno

zakonodavstvo, tradicija, veroispovest ili kultura nisu u saglasnosti sa principima iz Konvencije i teže da opravdaju rezerve na taj način. Neke države unose rezervu na član 2. iako njihovi nacionalni ustavi ili zakoni zabranjuju diskriminaciju. Zbog toga postoji unutrašnji sukob između odredaba ustava određene države i njenih rezervi na Konvenciju. Neke rezerve su toliko široko formulisane da se njihov efekat ne može ograničiti na konkretne odredbe iz Konvencije.

4. Nekoliko država potpisnica je unelo izjave sa tumačenjima Konvencije prilikom ratifikacije ili pristupa Konvenciji. Mada nije uvek lako napraviti razliku između određene izjave i rezervi, svaka izjava, bez obzira na naslov koji nosi, a kojom se traži izmena zakonskog dejstva Konvencije u odnosu na neku državu učesnicu, Komitet će smatrati da predstavlja rezervu.⁵⁸ Vezano za ovo, Komitet je konstatovao da je jedan broj država potpisnica uneo opšte deklaracije koje *de facto* predstavljaju opšte rezerve.

Rezerve na Konvenciju

5. Sa 1. julom 1998. godine broj zemalja koje su ratifikovale Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena iznosio je 161. Pedeset pet država je unelo rezerve na jedan ili više članova Konvencije, uključujući i dozvoljene rezerve na član 29.(1) i (2).
6. Članove 2. i 16. Komitet smatra za suštinske odredbe Konvencije. Mada su neke države potpisnice povukle rezerve na te članove, Komitet je posebno zabrinut zbog broja i obima unetih rezervi na te članove.

⁵⁷ Opšte preporuke 4, 20. i 21.

⁵⁸ Član 2. paragraf 1.(d), Bečka konvencija o zakonu o sporazumima, 1969.

Nedopustive rezerve

7. Članom 28. stav 2. Konvencije usvaja se princip nedopustivosti koji je sadržan u Bečkoj konvenciji o Zakonu o sporazumima. U njemu se kaže da rezerva, koja nije kompatibilna sa predmetom i svrhom ove Konvencije, neće biti dopuštena.
8. Mada Konvencija ne zabranjuje unošenje rezervi, one rezerve koje osporavaju glavne principe Konvencije suprotne su odredbama Konvencije i opštem međunarodnom pravu. Kao takve, njih mogu osporiti druge države potpisnice.
9. Države potpisnice osuđuju diskriminaciju žena u svim njenim oblicima, saglasne su da svim odgovarajućim sredstvima i bez odlaganja vode politiku odstranjivanja diskriminacije žena i u tom pravcu preduzimaju da:
  - a) otelotvore princip jednakosti muškaraca i žena u svojim nacionalnim ustavima ili drugim odgovarajućim zakonskim propisima, ukoliko se već u njima ne nalaze, i da obezbede putem zakona i drugih odgovarajućih sredstava praktičnu realizaciju ovog principa;
  - b) usvoje odgovarajuće zakonodavne i druge mere, uključujući sankcije gde je to opravdano, uz zabranu svake diskriminacije žena;
  - c) uspostave pravnu zaštitu prava žena na istim osnovama kao i muškaraca i da obezbede preko nadležnih domaćih sudova i drugih javnih institucija efikasnu zaštitu žena od bilo kog čina diskriminacije;
  - d) se uzdrže od angažovanja na bilo kojoj radnji ili praksi diskriminacije žena i da obezbede da javni organi i institucije deluju u skladu sa ovom obavezom;
  - e) preduzmu sve odgovarajuće mere za eliminaciju diskriminacije žena od strane bilo kog lica, organizacije ili preduzeća;
  - f) preduzmu sve odgovarajuće mere, uključujući i zakonodavne, za izmenu ili ukidanje postojećih zakona, propisa, običaja i prakse koji predstavljaju diskriminaciju žena;
  - g) ukinu sve domaće kaznene odredbe koje predstavljaju diskriminaciju žena.
10. Rezerve utiču na efikasnost Konvencije čiji je cilj da se okonča diskriminacija žena

i da se postigne *de jure* i *de facto* jednakost za njih. Rezerve sprečavaju Komitet u oceni pomaka u realizaciji Konvencije od strane država potpisnica, ograničavaju njegova ovlašćenja i potencijalno utiču na celokupan režim ljudskih prava. Neke države su zabrinute u vezi sa uočenim sukobom između odredbi člana 2. i Islamskog šerijetskog prava. U drugim slučajevima države su unele rezerve koje, mada nisu detaljne, dovoljno su široke da obuhvataju i odredbe iz člana 2. Ove rezerve predstavljaju akutan problem za sprovođenje Konvencije i za sposobnost Komiteta u smislu praćenja poštovanja Konvencije. Nekoliko država je unelo rezerve na član 2. da bi se zaštitila prava nasledivanja prestola, kao i na druge glavne i tradicionalne titule. Ovo je, takođe, diskriminacija žena.

11. U Opštoj preporuci 20. Komitet je između ostalog zahtevao razrešenje problema nedopustivih rezervi. I u junu 1993. godine, Bečka deklaracija i Akcioni program založili su se da države razmotre ograničenje dometa rezervi koje su uložile uz međunarodne instrumente vezane za ljudska prava da bi se formulisala svaka rezerva što je moguće preciznije i uže, da bi se obezbedilo da nijedna ne bude nekompatibilna sa ciljem i svrhom relevantnog sporazuma i da redovno sagledavaju svaku rezervu radi njihovog kasnijeg povlačenja. Uprkos ovim preporukama, do današnjeg dana nijedna od država potpisnica nije ni mali broj rezervi na član 2. modifikovala ili povukla.

Član 16.

12. Komitet je već prethodno analizirao član 16. u svojoj Opštoj preporuci 21. Tokom analize faktora koji sprečavaju poštovanje odredbi člana 16. konstatovano je:

„Rezerve

Komitet je konstatovao sa zaprepašćenjem koliki je broj država potpisnica dao rezerve na celokupan član 16. ili samo na neke njegove delove, posebno kada su rezerve unete i na član 2. uz tvrdnju da poštovanje odredbi iz ovih članova mogu biti u sukobu sa uobičajenom slikom o porodici na osnovu, između ostalog, kulturnog ili verskog verovanja ili na osnovu ekonomskog ili političkog statusa zemlje.

Mnoge od ovih zemalja imaju patrijarhalno verovanje u strukturu porodice koja postavlja oca, muža ili sina u povoljan položaj. U nekim zemljama u kojima su fundamentalistička ili druga ekstremistička gledanja ili ekonomske teškoće ohrabrine povratak na stare vrednosti i tradicije, položaj žena u porodici je u ogromnoj meri pogoršan. U nekim drugim zemljama u kojima je priznato da moderno društvo zavisi, kada se radi o privrednom napretku i o opštem dobru zajednice, od uključivanja svih odraslih na jednakim osnovama, bez obzira na pol, ovakvi tabui i reakcionarne ili ekstremističke ideje su se progresivno obeshrabrivale.

Saglasno članovima 2, 3. i posebno 24. Komitet traži od svih država potpisnica da postepeno idu ka fazi u kojoj će odlučnim obeshrabrivanjem pojmova nejednakosti žena u domu svaka država povući svoje rezerve, posebno na članove 9, 15. i 16. Konvencije.

Države potpisnice treba odlučno da obeshrabruju sve pojmove nejednakosti žena i muškaraca koji su potvrđeni zakonima ili privatnim ili običajnim pravom i treba da idu u pravcu faze u kojoj će rezerve, posebno na član 16. biti povučene.⁵⁹

13. Komitet ponovo naglašava ove preporuke i ohrabruje države potpisnice da ih prime k znanju, usvoje i sprovedu.

Uticaj rezervi

14. Rezerve na bilo koji sporazum o ljudskim pravima ograničavaju primenu međunarodno prihvaćenih normi ljudskih prava na domaćem planu. One, takođe, jasno ukazuju na stepen opredeljenosti države koja stavlja rezervu na potpuno poštovanje konkretnog sporazuma.

15. Kada se rezerve daju na Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena može postojati i dvostruki uticaj. Unošenjem rezerve država pokazuje svoju nespremnost da ispoštuje neku prihvaćenu normu ljudskih prava. Ona, takođe, obezbeđuje da će se nejednakost žena i muškaraca „zakopati” na državnom nivou. Obećanje koje se daje ženama kada država ratifikuje Konvenciju se time ne ispunjava. Ovo ne samo da utiče na mogućnost žena da ostvaruju i uživaju u

svojim pravima, već garantuje da će one i dalje biti inferiorne u odnosu na muškarce i imati manje pristupa čitavom nizu građanskih, političkih, ekonomskih, društvenih i kulturnih prava koja muškarci uživaju. Širenje ovog efekta je značajno za žene. One se moraju takmičiti sa muškarcima na nejednakim osnovama za ta fundamentalna prava kao što su jednakost na dohodak, pristup obrazovanju, briga za stambena i zdravstvena pitanja i jednakost prava i odgovornosti u okviru porodice. Rezerve na član 2. i na član 6. ponovo uvode mit o inferiornosti žena i ponovo osnažuju nejednakosti u životima miliona žena u celom svetu. One se i dalje tretiraju i u javnom i u privatnom životu kao lica inferiorna u odnosu na muškarce, i dalje trpe veća kršenja njihovih prava u svakoj sferi njihovog života.

16. Komitet smatra da je član 2. od centralnog značaja za ciljeve i svrhu ove Konvencije. Države potpisnice koje ratifikuju Konvenciju to čine zbog toga što su saglasne da se diskriminacija žena u svim oblicima treba da osudi i zato što su saglasne da se strategije utvrđene u članu 2. podstavovi (a) do (g) treba da sprovedu od strane država potpisnica da bi bila eliminisana.

17. Niti tradicionalna, religiozna ili kulturna praksa, niti nekompatibilni domaći zakoni i politike ne mogu opravdati kršenja ove Konvencije. Komitet takođe zadržava uverenje da su rezerve na član 16. bez obzira da li uložene iz nacionalnih, tradicionalnih, religioznih ili kulturnih razloga, nekompatibilne sa Konvencijom i da su zbog toga nedopustive i da treba da budu revidirane i izmenjene ili povučene.

Uklanjanje rezervi

18. Komitet smatra da one države potpisnice koje su unele rezerve na Konvenciju imaju određen broj opcija koje su za njih otvorene. Prema Specijalnom izveštaju koga je imenovala Komisija za međunarodno pravo da izveštava o zakonima i praksom koji se odnose na rezerve na sporazume, država potpisnica može:

- (a) zadržati svoje rezerve nakon što proūči nalaze u dobroj veri;
- (b) povući svoju rezervu;

⁵⁹ Opšta preporuka br. 21 (Trinaesto zasedanje, 1994.), Jednakost u bračnim i porodičnim odnosima, stavovi 41. do 44.

- (c) „regulisati” svoju situaciju zamenom nedopustive rezerve dopustivom rezervom;
  - (d) odbiti da i dalje bude učesnica u sporazumu.
19. Komitet je već konstatovao da je do današnjeg dana mali broj rezervi na član 2. povukla ili izmenila bilo koja država članica i da su rezerve na član 16. retko povučene.
20. Mada član 29. predviđa postupak spora između država, jedan broj država je uneo rezerve na sam član 29. čime se njegov efekat ograničava. Neke države formalno ulažu primedbe na rezerve na član 2. ili 16. Komitet priznaje i ceni pozitivan uticaj koji korišćenje ove procedure može imati u stimulanju država da povlače ili menjaju rezerve, kao i osnažujući efekat koji ove primedbe imaju za žene u državi potpisnici. Činjenica koja pruža optimizam jeste da će se veći broj država potpisnica opredeliti za sagledavanje i da će odbaciti nedopustive rezerve na Konvenciju.
21. Komitet, takođe, priznaje mišljenje specijalnog izvestioca koga je imenovala Komisija za međunarodno pravo da primedbe državam ne služe samo kao sredstvo za vršenje pritiska na države koje ulažu rezerve, već da, takođe, služe i kao korisna smernica Komitetu za ocenjivanje prihvatljivosti rezervi.

Uloga Komiteta

22. Komitet ima značajnu ulogu, onu koja mu je dodeljena Bečkom konvencijom i Akcionim programom u čijem se stavu 39. kaže da Komitet treba da nastavi sagledavanje i analiziranje rezervi.
23. Komitet zaključuje da ima određenu odgovornost kao ekspertsko telo zaduženo da razmatra periodične izveštaje koji mu se dostavljaju. Komitet u analiziranju izveštaja država stupa u konstruktivni dijalog sa državom učesnicom i donosi zak-

ljučne komentare u kojima se rutinski izražava bojazan vezana za dostavljanje rezervi na članove 2. i 16. ili u pogledu nepovlačenja ili nemanjanja tih rezervi od strane država potpisnica.

24. Specijalni izvestilac smatra da je kontrola dopustivosti rezervi primarna odgovornost država potpisnica. Međutim, Komitet ponovo želi da skrene pažnju državam potpisnicama na ozbiljnu zabrinutost u vezi sa brojem i dometom nedopustivih rezervi. Takođe, izražava bojazan da čak i ako se države potpisnice budu usprotivile tim rezervama da se čini da postoji odbijanje na strani država potpisnica da ih uklone i da ih modifikuju i da time ispoštuju opšte principe međunarodnog prava.

Zaključak

25. Pedeset godina posle usvajanja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima velika većina država članica je označila svoju opredeljenost za Konvenciju njenom ratifikacijom ili pristupom Konvenciji. Sada je trenutak da se ponovo ispitaju ograničenja koja su same sebi nametnule države potpisnice u pogledu punog poštovanja svih principa iz Konvencije, a putem unošenja rezervi. Povlačenje ili izmena rezervi, posebno na članove 2. i 16. pokazala bi odlučnost države potpisnice za uklanjanje svih barijera za punu jednakost žena i njihovu rešenost da obezbede da žene budu u stanju da u potpunosti učestvuju u svim aspektima javnog i privatnog života bez straha od diskriminacije ili optuživanja. Države koje uklone rezerve dale bi veliki doprinos postizanju ciljeva i formalnog i *de facto* ili suštinskog poštovanja Konvencije B, odgovarajući doprinos koji zaslužuje sva priznanja, obeležavanju pedeset godina poštovanja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, kao i sprovođenja Bečke deklaracije iz 1993. godine i Akcionog programa.

ANEKS H

Opcioni protokol uz Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena

Države potpisnice iz ovog Protokola,

konstatujući da Povelja Ujedinjenih nacija reafirmiše veru u fundamentalna ljudska prava, u dostojanstvo i vrednost ljudskog bića i u jednaka prava muškaraca i žena,

takođe konstatujući da Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima⁶⁰ proglašava da su sva ljudska bića rođena slobodna i jednaka u smislu dostojanstva i prava i da svakom pripadaju sva prava i slobode sadržane u Deklaraciji, bez ikakvih razlika u bilo kom pogledu, uključujući i razliku na bazi pola,

podsećajući da međunarodne konvencije o ljudskim pravima⁶¹ i drugi međunarodni instrumenti ljudskih prava zabranjuju diskriminaciju na bazi pola,

takođe podsećajući na Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena⁶² („Konvencija”) u kojoj države potpisnice osuđuju diskriminaciju žena u svim njenim oblicima i u kojoj su saglasne da vode svim odgovarajućim sredstvima i bez odlaganja politiku eliminacije diskriminacije žena,

reafirmišući svoju opredeljenost da obezbede ženama puno i jednako uživanje svih ljudskih prava i fundamentalnih sloboda i da preduzimaju efikasnu akciju za sprečavanje kršenja ovih prava i sloboda,

dogovorile su se sledeće:

Član 1.

Država potpisnica u ovom Protokolu („država potpisnica”) priznaje nadležnost Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena („Komitet”) za prijem i razmatranje saopštenja koja mu se dostavljaju u skladu sa članom 2.

Član 2.

Saopštenja mogu da se dostavljaju od strane ili u ime pojedinaca ili grupa pojedinaca pod jurisdikcijom države potpisnice koji tvrde da su žrtve kršenja bilo kog od prava utvrđenih u

Konvenciji od strane te države potpisnice. U slučajevima u kojima se saopštenje dostavlja u ime pojedinaca ili grupa pojedinaca, to će biti uz njihovo odobrenje, osim ako autor ne može da opravda delovanje u njihovo ime bez takvog pristanka.

Član 3.

Komunikacije će biti u pismenoj formi i neće biti anonimne. Komitet neće primiti nijedno saopštenje ukoliko se ono tiče države potpisnice Konvencije koja nije potpisnica ovog Protokola.

Član 4.

1. Komitet neće razmatrati saopštenje ukoliko se u njemu ne potvrdi da su iscrpljeni svi raspoloživi domaći pravni lekovi, osim ako primena tih lekova nije neopravdano odužena ili ukoliko nema izgleda da bi mogla da dovede do efikasnog poboljšanja situacije.
2. Komitet će proglasiti saopštenje nedopustivim u slučajevima u kojima je:
  - (a) isto pitanje Komitet već razmatrao ili koje je bilo ili je u fazi razmatranja po nekoj drugoj proceduri međunarodnog istraživanja ili rešavanja;
  - (b) ukoliko nije usaglašena sa odredbama Konvencije;
  - (c) ukoliko je otvoreno zasnovana na pogrešnim osnovama ili nedovoljno materijalno potkrepljena;
  - (d) ukoliko predstavlja zloupotrebu prava na podnošenje saopštenja;
  - (e) ukoliko su se činjenice koje su predmet saopštenja dogodile pre stupanja na snagu ovog Protokola za konkretnu državu učesnicu, osim ako te činjenice nisu i dalje nastavile da postoje posle tog datuma.

⁶⁰ Rezolucija 217 A (III)

⁶¹ Rezolucija 2200 A (XXI), aneks

⁶² Rezolucija 34/180, aneks

Član 5.

1. U bilo koje vreme nakon prijema saopštenja i pre nego što se utvrdi njegova osnovanost, Komitet može da dostavi državi potpisnici na hitno razmatranje zahtev da ta država potpisnica preduzme privremene mere za koje se smatra da su potrebne za izbegavanje moguće nepopravljive štete nanesene žrtvi ili žrtvama navodnog nasilja.
2. U slučajevima u kojima Komitet ostvaruje svoje diskreciono pravo po osnovu stava 1. ovog člana, ovo ne implicira odlučivanje o dopustivosti ili o osnovanosti saopštenja.

Član 6.

1. Osim ako Komitet ne bude smatrao da je saopštenje nedopustivo bez obraćanja dotičnoj državi potpisnici i pod uslovom da pojedinac ili pojedinci pristanu na objavljivanje svog identiteta toj državi potpisnici, Komitet će poverljivo preneti svako saopštenje koje mu bude dostavljeno na osnovu ovog Protokola dotičnoj državi potpisnici.
2. U roku od šest meseci država potpisnica koja bude dobila saopštenje dostaviće Komitetu pismeno objašnjenje ili izjave u kojima se razjašnjava dotično pitanje i pravni lekovi, ako ih bude, a koje je država potpisnica možda obezbedila.

Član 7.

1. Komitet će razmatrati saopštenja primljena na osnovu ovog Protokola u svetlu svih informacija koje mu se stave na raspolaganje od strane pojedinaca ili grupe pojedinaca ili od strane dotične države potpisnice, pod uslovom da se ove informacije prenesu zainteresovanim stranama.
2. Komitet će držati zatvorene sastanke kada bude analizirao saopštenja na osnovu ovog Protokola.
3. Nakon razmatranja saopštenja, Komitet će zainteresovanim stranama preneti svoje stavove o tom saopštenju, zajedno sa svojim preporukama, ako ih bude imao.
4. Država potpisnica će uredno razmotriti mišljenja Komiteta zajedno sa njegovim preporukama, ako ih bude bilo i dostaviće Komitetu u roku od šest meseci pismeni

odgovor, uključujući i informacije o svakoj akciji koja je preduzeta u svetlu mišljenja i preporuka Komiteta.

5. Komitet može pozvati državu učesnicu da podnese i dodatne informacije o merama koje je država potpisnica preduzela kao odgovor na mišljenja i preporuke, ako ih bude bilo, a koje su uključene, zbog toga što je Komitet to smatrao odgovarajućim, u kasnijim izveštajima države potpisnice po osnovu člana 18. Konvencije.

Član 8.

1. Ukoliko Komitet dobije pouzdane informacije u kojima se ukazuje na ozbiljno ili sistematsko kršenje prava utvrđenih Konvencijom od strane države potpisnice, Komitet će pozvati tu državu da sarađuje na ispitivanju informacija i u tom cilju će podneti svoje viđenje dotičnih informacija.
2. Uzevši u obzir sve opservacije koje države potpisnice mogu dostaviti, kao i sve druge pouzdane informacije koje bude imao na raspolaganju, Komitet može da odredi jednog ili više od svojih članova da sprovedu ispitivanje i da hitno podnesu izveštaj Komitetu. Kada to bude garantovano i uz pristanak države potpisnice, ispitivanje može da uključi i posetu njenoj teritoriji.
3. Nakon analize rezultata ovakvog ispitivanja, Komitet će preneti ove nalaze državi potpisnici zajedno sa svim komentarima i preporukama.
4. Dotična država potpisnica će u roku od šest meseci od prijema nalaza, komentara i preporuka koje joj je dostavio Komitet, podneti svoje viđenje istih Komitetu.
5. Ovo ispitivanje će se obavljati poverljivo, a saradnja države potpisnice će se tražiti u svim fazama postupka.

Član 9

1. Komitet može da pozove dotičnu državu učesnicu da uključi u svoj izveštaj iz člana 18. Konvencije detalje o svim merama preduzetim kao odgovor na ispitivanje sprovedeno po osnovu člana 8. ovog Protokola.
2. Komitet može, ako bude potrebno, po isteku perioda od šest meseci iz člana 8.4. pozvati dotičnu državu učesnicu da ga obavesti o merama preduzetim kao odgovor na ovo ispitivanje.

Član 10.

1. Svaka država potpisnica može u vreme potpisivanja ili ratifikacije ovog Protokola ili pristupanja Protokolu izjaviti da ne priznaje nadležnost Komiteta predviđenu u članovima 8. i 9.
2. Svaka država potpisnica koja je dala izjavu u skladu sa stavom 1. ovog člana, može u bilo kom trenutku povući ovu izjavu obaveštenjem koje se dostavlja generalnom sekretaru.

Član 11.

Država potpisnica će preduzeti sve odgovarajuće korake da se obezbedi da pojedinci pod njenom jurisdikcijom ne budu podvrgnuti maltretiranju ili ponižavanju zbog dostavljanja saopštenja Komitetu u skladu sa ovim Protokolom.

Član 12.

Komitet će uključiti u svoj godišnji izveštaj po osnovu člana 21. Konvencije rezime svojih aktivnosti u vezi sa ovim Protokolom.

Član 13.

Svaka država članica preduzima da naširoko objavi i da publikuje Konvenciju i ovaj Protokol i da olakša pristup informacijama u pogledu mišljenja i preporuka Komiteta, a posebno kada se radi o pitanjima koja se tiču te države potpisnice.

Član 14.

Komitet će izraditi sopstvena pravila o radu kojih će se pridržavati prilikom obavljanja svojih funkcija koje mu daje ovaj Protokol.

Član 15.

1. Ovaj Protokol će biti otvoren za potpisivanje svakoj državi koja je potpisala, ratifikovala ili pristupila Konvenciji.
2. Ovaj Protokol podleže ratifikaciji od strane svake države koja je ratifikovala Konvenciju ili koja joj je pristupila. Dokumenti ratifikacije će biti deponovani kod generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.
3. Ovaj Protokol će biti otvoren za pristup svakoj državi koja je ratifikovala Konvenciju ili joj je pristupila.

4. Pristupanje će se obaviti deponovanjem dokumenata pristupa kod generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.

Član 16.

1. Ovaj Protokol će stupiti na snagu tri meseca posle deponovanja desetog dokumenta ratifikacije ili pristupa kod generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.
2. Za svaku državu koja ratifikuje ovaj Protokol ili koja mu pristupa nakon njegovog stupanja na snagu, ovaj Protokol će stupiti na snagu tri meseca nakon datuma deponovanja njenog sopstvenog dokumenta ratifikacije ili pristupa.

Član 17.

Na ovaj Protokol neće biti dozvoljeno ulaganje bilo kakve rezerve.

Član 18.

1. Svaka država potpisnica može predložiti amandman na ovaj Protokol i dostaviti ga generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija. Generalni sekretar će potom saopštiti predložene amandmane državama potpisnicama sa zahtevom da ga obaveste da li su saglasne sa održavanjem konferencije država potpisnica u cilju razmatranja i glasanja o tom predlogu. U slučaju da najmanje jedna trećina država bude za konferenciju, generalni sekretar će sazvati konferenciju pod okriljem Ujedinjenih nacija. Svaki amandman, usvojen većinom država potpisnica koje budu prisutne i koje glasaju na konferenciji, biće dostavljen Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija na odobrenje.
2. Amandmani će stupiti na snagu kada ih odobri Generalna skupština Ujedinjenih nacija i kada ih prihvate dve trećine država potpisnica u ovom Protokolu u skladu sa njihovim odgovarajućim ustavnim procesima.
3. Kada amandmani stupe na snagu oni će biti obavezujući za one države potpisnice koje su ih prihvatile, druge države potpisnice koje su još uvek u obavezi prema odredbama ovog Protokola i svim ranijim amandmanima koje su prihvatile.

Član 19.

1. Svaka država potpisnica može odbiti ovaj Protokol u bilo kom trenutku pismenim obaveštenjem adresiranim na generalnog sekretara Ujedinjenih nacija. Otkazivanje stupa na snagu šest meseci posle datuma prijema obaveštenja od strane generalnog sekretara. Otkazivanje neće uticati na dalju primenu odredbi ovog Protokola na bilo koju komunikaciju podnetu po članu 2. ili na bilo koje istraživanje koje bude započeto na osnovu člana 8. pre stupanja na snagu otkaza.

Član 20.

Generalni sekretar Ujedinjenih nacija će obavestiti sve države o:

- (a) potpisivanju, ratifikacijama i pristupima ovom Protokolu;
- (b) datumu stupanja na snagu ovog Protokola i svih amandmana na osnovu člana 18;
- (c) svakom otkazu na osnovu člana 19.

Član 21.

1. Ovaj Protokol čiji su tekstovi na arapskom, kineskom, engleskom, francuskom, ruskom i španskom jeziku podjednako autentični, biće deponovan u arhivi Ujedinjenih nacija.
2. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija će dostaviti overene kopije ovog Protokola svim državama iz člana 25. Konvencije.

ANEKS I

Procedure za izradu zaključnih komentara od strane Komiteta tokom 19. zasedanja 1998. godine

Komitet je odlučio da usmeri one delove zaključnih komentara Komiteta koji se odnose na „faktore i teškoće” i na „pozitivne aspekte”, a da se istovremeno zadrži fleksibilnost u tom pogledu. Odeljci koji se odnose na „osnovna područja zabrinutosti” i na „preporuke i sugestije” zaključnih komentara Komiteta treba da se ukomponuju u jedan jedini odeljak pod naslovom „Glavna područja zabrinutosti i preporuke”.

Tamo gde to bude odgovaralo, zaključni komentari Komiteta treba da u sebi sadrže konkretne sugestije za države potpisnice u pogledu pribavljanja stručne pomoći od Kancelarije visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava i drugih delova u sistemu Ujedinjenih nacija. Preporuke koje se odnose na stručnu pomoć mogle bi, na primer, biti usmerene na rezerve i na reformu zakona uključujući i revidiranje zakonskih propisa.

Komitet je usvojio sledeće procedure i format za izradu zaključnih komentara:

- a) Komitet bira iz redova članstva jednu zemlju izvestioca za izveštaj svake države potpisnice;
- b) Uz pomoć Sekretarijata zemlja izveštač traži dodatne podatke o položaju žena u državi potpisnici koja je predmet analize; nalazi zemlje izvestioca podnose se kao kratak prikaz izveštaja i to na zatvorenoj sednici pre prezentacije države potpisnice. Kada se radi o periodičnim izveštajima, izveštaj izvestilaca se dostavlja unapred i to radnoj grupi koja zaseda pre zasedanja;
- c) Komitet drži zatvoreni sastanak nakon konstruktivnog dijaloga da bi razmatrao glavna pitanja i trendove koji treba da budu odraženi u završnim komentarima koji se odnose na izveštaj države potpisnice. Zaključni komentari koji se urade nakon toga održavaju jedino stavove izražene na sastancima tokom kojih je izveštaj bio prezentiran, a ne i stavove pojedinačnih zemalja izvestilaca;
- d) Ekspert, koji se imenuje za izvestioca zemlje, sastavlja u nacrtu zaključne komentare u tesnoj saradnji sa glavnim izvestiocem Komiteta i uz podršku Sekretarijata;
- e) Rezime prezentacije države potpisnice prethodi rezimeu Zaključnih komentara koje priprema Sekretarijat;
- f) Zaključni komentari su u standardnom formatu obično podeljeni na četiri dela: jedan je naslovljen kao uvod; drugi kao pozitivni aspekti; treći kao faktori i teškoće koji utiču na sprovođenje Konvencije; i četvrti kao glavna područja zabrinutosti i preporuke;
- g) Uvod sadrži komentare o tome da li je izveštaj bio napravljen u skladu sa smernicama Komiteta za pripremu inicijalnog i periodičnih izveštaja; da li je on dovoljan ili nedovoljan; da li u sebi sadrži ili da li se osvrće na statističke podatke grupisane po polovima; kao i Opšte preporuke Komiteta. Činjenice da li ima bilo kakvih rezervi na Konvenciju; da li su rezerve povučene; da li se država potpisnica usprotivila rezervama drugih država potpisnica; i da li je država potpisnica spomenula sprovođenje Pekinške platforme za akciju, jesu pitanja kojima se bavi ovaj deo, kao i prirodom i relevantnošću usmene prezentacije. Generalno je uključen objektivni naglasak na bitne tačke izveštaja i snagu delegacije;
- h) Deo „Pozitivni aspekti” je organizovan po redosledu članova Konvencije;
- i) Deo „Faktori i teškoće” opisuje glavne i prevashodne razloge zbog kojih Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena nije u potpunosti sprovedena od strane države potpisnice. U ovom delu su i sve rezerve date na Konvenciju, kao i druge pravne prepreke na putu realizacije ove Konvencije;

- j) Deo „Glavna područja zabrinutosti i preporuke” je organizovan po redosledu značaja konkretnih pitanja za zemlju koja je predmet analize i pruža konkretne predloge Komiteta za probleme identifikovane u preostalom delu komentara;
- k) Zaključni komentari uključuju pozivanje na sve obaveze koje je preuzela država potpisnica na Četvrtoj svetskoj konferenciji žena;
- l) Tamo gde to odgovara, zaključni komentari uključuju konkretne sugestije država-ma potpisnicama u pogledu moguće stručne pomoći Kancelarije Visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava i drugih delova u sistemu Ujedinjenih nacija. Preporuke koje se odnose na stručnu pomoć mogle bi, na primer, biti usmerene na rezerve, revidiranje zakonskih propisa i reforme zakona;
- m) Zaključni komentari se završavaju preporukom koja se odnosi na širenje informacija uz zahtev da se zaključni komentari naširoko objavljuju u dotičnoj državi potpisnici da bi narod u toj državi potpisnici, a posebno vladini administrativni službenici i političari bili svesni koraka koji su preduzeti da bi se osigurala *de facto* jednakost za žene, kao i daljih koraka koji su potrebni u tom smislu. Takođe, se traži da država potpisnica nastavi sa širenjem informacija ovog tipa, a posebno u pravcu organizacija koje se bave pitanjima žena i ljudskim pravima, naime, informacija koje se tiču Konvencije, Opštih preporuka Komiteta i Pekinške deklaracije, kao i Platforme za akciju;
- n) Svaki zaključni komentar je uravnoteženo formulisan i Komitet se bori da postigne konzistentnost i ravnotežu, posebno u pogledu izricanja pohvala i izricanja zabrinutosti kada se radi o zaključnim komentari-ma koji se izrađuju na svakoj sednici. Prema tome, Komitet razmatra zaključne komentare komparativno u naporu da obezbedi da oni budu na podjednak način obrazloženi.

Odabrani zaključni komentari Komiteta⁶³

Inicijalni izveštaji

Belize

(a) Uvod države potpisnice

Prilikom predstavljanja kombinovanog inicijalnog i drugog periodičnog izveštaja predstavica je konstatovala da je ratifikacija Konvencije u 1990. godini bila katalizator za uvođenje promena na planu postizanja jednakosti polova u Belizeu. Od toga doba preduzimani su mali, ali konzistentni koraci da bi se ispoštovala pravila Konvencije. Ona je takođe konstatovala da izveštaj odražava kombinovane napore vlade i nevladinih organizacija.

Predstavica je stavila sprovođenje Konvencije u kontekst činjenice da je Belize imao crkveno-državni obrazovni sistem i da je uloga crkve u vršenju uticaja na stavove o polovima bila značajna.

Kod prezentiranja statusa sprovođenja Konvencije, predstavica je konstatovala da Ustav obezbeđuje zaštitu protiv diskriminatornog tretmana i da zahteva da državne politike eliminišu ekonomske i socijalne privilegije, kao i nejednakost među građanima na raznim temeljima među kojima je i onaj koji se odnosi na pol. Ona je podvukla da aktuelna vlada jeste prva vlada koja pitanje žena ima na svom dnevnom redu. U zemlji nema nikakvih domaćih zakona ili politike o afirmativnoj akciji, privremenih posebnih mera ili kvota i žene i dalje doživljavaju nejednak pristup mogućnostima koje se pružaju u društvu, kao i resursima. Vlada je postavila za cilj da na visokim položajima u javnim uslugama stopa prisustva žena bude najmanje 30%. Od Komisije za političku reformu se očekuje da podnese preporuke za političku reformu u Belizeu do kraja godine uključujući i preporuke i za afirmativne akcije i posebne privremene mere.

Predstavica je skrenula pažnju na nacionalni strateški plan o jednakosti polova koji je izrađen da bi se promovisalo sprovođenje

vladinih obaveza preuzetih na osnovu Pekinške deklaracije i platforme za akciju. On se fokusira na pet prioriternih područja: nasilje u porodici; zapošljavanje; zdravstvo; odlučivanje; i siromaštvo. Belize bi trebalo uskoro da usvoji sistem Komonvelta o regulisanju pitanja polova, kao glavnu komponentu ovog Plana. Formirana je domaća radna grupa za pitanje nasilja i radi se na izradi nacionalnog plana za rešavanje nasilja u porodici na jedan integrisan i koordiniran način. Postoje zakonski propisi koji se odnose na seksualno uznemiravanje i na nasilje u porodici, a u parlamentarnu proceduru se unosi nacrt Zakona o silovanju u braku. Akcioni plan je urađen za pokretanje sistema regulisanja pitanja polova na sektoru zdravstva. Ona je izjavila da postoji sve veća zabrinutost u pogledu nivoa prostitucije u svetlu činjenice da Belize ima najvišu stopu prenosa virusa nedostatka imuniteta kod ljudi (HIV) i stečenog sindroma imunodeficijencije (AIDS) u Centralnoj Americi.

Mada žene predstavljaju 52% registrovanih glasača i da su u sve većoj meri kandidati za javne funkcije, zastupljenost žena na parlamentarnom nivou i na nivou lokalnih vlada je i dalje niska. Na primer, od 29 izabranih članova Predstavničkog doma, dva člana su žene, a od 58 opštinskih predstavnika, osam je žena. Broj žena na imenovanim pozicijama je, takođe, ispod broja muškaraca. Nacionalna komisija za ženska pitanja uradila je studiju o šansama koje postoje za učešće žena u politici, a preporuke bi bile podnete Kabinetu i ostalim vladinim i nevladinim telima.

Obrazovanje u Belizeu je obavezno na osnovnom nivou za decu između 5 i 14 godina. Mada je kod dece ispod 14 godina viša stopa upisa muške dece (70.1%) nego ženske (67.2%), stopa ženske dece u fazi prelaza iz osnovne u srednju školu bila je generalno viša (90%) nego kod učenika muškog pola (78.8%). Ovaj odnos je obrnut u seoskim područjima, a uočene su i regionalne razlike. Više ženske studentske populacije upisano je u tercijarno obrazovanje, s tim da je 65% studenata na univerzitetkom koledžu Belizea ženska populacija. Konstatovano je

---

⁶³ Sadržani u dokumentu A/54/38/Rev. 1

da je trudnoća glavni uzrok prestanka obrazovanja devojaka. S obzirom da su pojedinačne škole koje su u okviru crkveno-državnog sistema obrazovanja slobodne da isteraju devojke iz škole zbog trudnoće, vlada je priznala potrebu da se donese nacionalna politika o trudnoći u tinejdžerskoj populaciji.

Mada nema diskriminatorских zakona o radu, diskriminatorски stavovi su i dalje prisutni što za rezultat ima da je ženska radna snaga bolje obrazovana od muške radne snage, ali da u proseku ima manje zarade. Učešće žena u radnoj snazi je manje od muškaraca i žene su skoncentrisane na poslovima koji se manje plaćaju, stopa njihove zaposlenosti je dvostruko manja od stope zaposlenosti muškaraca i veće su šanse da budu izložene dugoročnoj nezaposlenosti. Različiti propisi koji regulišu minimalne nadnice primenjuju se na različite vrste poslova, a pojedine vrste poslova u kojima su žene dominantne nisu pokrivene propisima koji regulišu minimalne nadnice. U toku su naponi da se poboljša situacija u vezi zapošljavanja žena, uključujući i obuku za netradicionalne ženske poslove. Suprotno postojećim propisima o radu, školama koje rade u okviru crkveno-državnog sistema dopušteno je da izbacuju neudate trudnice pre nego što se kvalifikuju za porodijsko odsustvo.

Predstavnica je zaključila da je stepen trudnoće kod tinedžera visok i da je 23% rađanja zabeleženo kod žena ispod 19 godina starosti. Abortus je nelegalan u Belizeu i mada se korišćenje kontraceptivnih sredstava ne zabranjuje, podaci sugerišu da je stopa nepokrivenosti potreba za kontraceptivnim sredstvima visoka. Stopa zaraženosti HIV/AIDS kod žena je viša nego kod muškaraca, a žene pogođene AIDS-om predstavljaju glavnu ciljnu grupu programa za prevenciju na kome radi vladina radna grupa za AIDS.

Belize ima veliki broj zajednica koje postoje na bazi saglasnosti i običajnog prava za razliku od bračnih zajednica, ali *de facto* bračni drugovi ne mogu da zahtevaju izdržavanje nakon raskida odnosa i njihovi zahtevi na porodičnu imovinu su ograničeni, uključujući čak i smrt *de facto* supružnika.

Predstavnica je istakla da su za pitanja seksualnog uznemiravanja, pristupa stalnom obrazovanju za mlade majke, jednakih nadnica za rad iste težine, nastavnih materijala koji bi bili neutralni u smislu polova i za usluge u zdravstvu za žene potrebni veći naponi. Sve veće poštovanje postojećih zakona i mera, takođe je potrebno i u jednom broju područja,

uključujući nasilje u porodici i seksualne prekršaje. Različitost porodičnih tipova i struktura u Belizeu zahteva da svi segmenti društva preuzmu odgovornost za smanjivanje razdora između zakona koji regulišu porodicu i praksu. Zaključujući svoje izlaganje, predstavnica je ukazala da je proces izveštavanja omogućio ovoj državi potpisnici da identifikuje područja za prioritetnu akciju na eliminisanju svih oblika diskriminacije žena.

(b) Zaključni komentari Komiteta

Uvod

Komiteta izražava zahvalnost Vladi Belizea zbog ratifikacije Konvencije 1990. godine bez rezervi i na podnošenju svog inicijalnog i drugog periodičnog izveštaja, kao i dodatnih podataka kojima se ažuriraju izveštaji do 1999. godine. Komitet pohvaljuje Vladu zbog usmene prezentacije i zbog dostavljenih opsežnih odgovora na pitanja Komiteta. Komitet ceni otvorenost sa kojom je izveštaj pripremljen i prezentiran, a posebno konsultativni proces sa nevladinim i drugim organizacijama za vreme pripreme izveštaja.

Komiteta želi da pohvali Vladu Belizea zbog toga što je poslala brojnu delegaciju na čelu sa ministrom za ljudski razvoj, pitanja žena i omladine, kao i suprugu predsednika koja je na mestu predsednika Nacionalne komisije za ženska pitanja i predstavnika Mreže za pitanja žena. Njihovo učešće u podnošenju izveštaja i u odgovaranju na pitanja Komiteta povećali su kvalitet konstruktivnog dijaloga između ove države potpisnice i Komiteta. Komitet zaključuje da se izveštaj odnosi na korake koje je Vlada preduzela na sprovođenju Pekinške platforme za akciju.

Pozitivni aspekti

Komiteta zaključuje da Ustav Belizea sa drži u glavi koja se odnosi na zaštitu osnovnih prava i sloboda i zaštitu protiv diskriminatorskog tretmana na bazi polova. Komitet želi da pohvali Vladu na njenom obavezivanju da postigne jednakost za žene i puno sprovođenje Konvencije, kao što je to odraženo u njenom dnevnom redu za ženska pitanja iz 1998. godine u vezi sa pravnim, društvenopolitičkim i ekonomskim statusom žena. Komitet pozdravlja cilj koji je postavila Vlada da dostigne najmanje 30% učešća žena na čelnim pozicijama u državnim službama.

Komitet pozdravlja činjenicu da odgovornost za pitanje jednakosti žena spada u okvir Kabineta ministra u vladi. Pozdravlja imenovanje Nacionalne komisije za ženska pitanja, savetodavnog tela ministra u vladi odgovornog za ženska pitanja, kao glavni mehanizam za praćenje vladinog poštovanja Konvencije. Takođe, pozdravlja saradnju između vladinih organa i nevladinih organizacija na sprovođenju Konvencije.

Komitet pozdravlja zakonodavne i druge mere politike koje su preduzete, kao i one koje se planiraju za prevođenje obaveza Vlade prema izjednačavanju polova u praksi. Pozdravlja učešće Nacionalnog strateškog plana o jednakosti polova i jednakosti uopšte u sprovođenju obaveza Vlade po osnovu Pekinške platforme za akcije. Takođe, pozdravlja i Zakon o nasilju u porodici (1993.), Zakon o zaštiti od seksualnog uznemiravanja (1996.) i Zakon o porodici i deci (1998.). Konstatuje, sa zadovoljstvom, osnivanje Radne grupe za nasilje u porodici, kao i aktuelnu izradu Vladinog plana koji tretira pitanje nasilja u porodici po mnogim sektorima i na nacionalnom planu.

Komitet čestita Vladi na visokom nivou obrazovnih rezultata koje su postigle devojke i žene, a što se ogleda u stopi prelaza ženske populacije sa osnovnog na srednje obrazovanje, kao i u visokoj stopi upisa ženske populacije (65%) na Univerzitetski koledž Belizea.

Faktori i teškoće koje utiču na sprovođenje Konvencije

Komitet smatra da crkveno-državni sistem obrazovanja stalno održava mešanje sekularnih i religioznih sfera, što je ozbiljna prepreka za puno sprovođenje Konvencije. Posledice ovog sistema ozbiljno utiču na prava devojaka i žena na obrazovanje, kao i na zdravstvenu zaštitu, uključujući reproduktivnu zdravstvenu zaštitu koja je zaštićena ovom Konvencijom.

Komitet smatra da multietnički i multikulturni karakter stanovništva Belizea i uticaj religije na javne poslove predstavlja poseban izazov za Vladu kod usvajanja i sprovođenja zakonskih propisa za postizanje jednakosti svih žena u Belizeu i za puno sprovođenje Konvencije.

Glavna područja zabrinutosti i preporuke

Komitet je zabrinut zbog pomanjkanja zakonskih propisa kojima bi se sprovela Ustav-

na odredba zaštite protiv diskriminacije u građanskom zakoniku. Konkretno, Komitet je zabrinut što član 1. Konvencije, koji daje definiciju diskriminacije, pokriva i direktnu i indirektnu diskriminaciju od strane i javnih i privatnih aktera i što to nije u potpunosti odraženo u zakonskim propisima.

Komitet urgira da Vlada obezbedi da definicija diskriminacije iz Konvencije bude u potpunosti inkorporirana u zakonske propise Belizea i posebno da obezbedi ženama efikasne mere protiv indirektno diskriminacije i diskriminacije od strane nedržavnih aktera.

Komitet je ozbiljno zabrinut zbog posledica crkveno-državnog sistema obrazovanja na pravo na obrazovanje devojaka i mladih žena. S ovim u vezi, Komitet je zabrinut zbog činjenice da škole imaju slobodu da isteraju devojke iz škole zbog trudnoće i da samo nekoliko srednjih škola dozvoljava devojka nastavak školovanja posle trudnoće. Komitet konstatuje da ovo krši ne samo Konvenciju, već i Ustav Belizea. Komitet je dalje zabrinut što se po istom sistemu školama dozvoljava da otpuštaju nevenčane nastavnice koje ostaju trudne. Komitet smatra da je i ovo kršenje Konvencije. Mada, sa zadovoljstvom konstatuje rešenost ministra, koja je izrečena tokom ovog dijaloga, da radi na promenama u ovom smislu, Komitet konstatuje odsustvo bilo kakve vrste inicijative za mere ili zakonske propise da bi se situacija preokrenula.

Komitet urgira da Vlada pruži najveći prioritet pitanju eliminacije diskriminacije žena i devojaka na polju obrazovanja zbog njihove trudnoće i to kroz zakonske propise i kroz adekvatne mere. Poziva Vladu da ojača ulogu Nacionalnog saveta za obrazovanje kada se radi o zaštiti prava devojaka i nastavnika na obrazovanje. Urgira na Vladu da formuliše potrebne političke i zakonske mere da bi se obezbedilo *de facto* pridržavanje odredaba iz članova 10, 11. i 12. Konvencije.

Mada pozdravlja rešenost Vlade da uspostavi jedinstvenu minimalnu platu, Komitet izražava zabrinutost što u poslovima u kojima je ženska radna snaga dominantna, žene u ovom trenutku imaju znatno niže minimalne plate nego što je to slučaj sa poslovima u kojima su dominantni muškarci. Komitet je, takođe, zabrinut zbog ekonomskog položaja žena, a posebno zbog niske i sve niže stope učešća u radnoj snazi što je pokazatelj odbijanja jednakih mogućnosti koje se pružaju ženama i muškarcima u okviru radne snage. Šezdeset pet posto žena nisu u okviru radne snage, a stopa nezaposlenosti žena je dvo-

struko veća nego kod muškaraca. Pomanjkanje brige o deci povećava nepovoljan položaj žena na tržištu rada.

Komiteo ohrabruje Vladu da sprovede jedinstvene minimalne plate. On preporučuje da se izradi nacionalna politika brige o deci kao podrška majkama koje rade. Takođe, urgira na Vladu da proceni razloge za niže zarade žena i za njihovo dobrovoljno napuštanje tržišta rada, a u pravcu usvajanja adekvatnih mera za preokretanje ovog trenda. Komiteo, takođe, ohrabruje Vladu da intenzivira programe za žene preduzetnike, uključujući njihov pristup kreditima, zajmovima i razvoju stručnosti, kao i da obezbedi da mogućnost za obrazovnu i stručnu obuku devojaka uključuju i netradicionalna i nova područja privrede, kao što su sektori informatike i komunikacija. Komiteo, takođe, poziva Vladu da obezbedi da žene mogu u potpunosti da ostvaruju svoja prava na sindikalno organizovanje i da svi primenjivi zakonski propisi u tom pogledu budu sprovedeni i u posebnim ekonomskim zonama. Komiteo urgira da Ministarstvo za pitanja žena da pokrene dijalog sa Ministarstvom za rad radi obezbeđivanja adekvatnog sprovođenja i praćenja postojećih zakona o radu, da bi se omogućilo ženama da imaju koristi od zaštite prilikom zapošljavanja.

Komiteo je zabrinut zbog visokog stepena trudnoće kod tinejdžerki i zbog činjenice da je 23% rađanja u 1998. godini bilo kod žena ispod 19 godina starosti, što, u kombinaciji sa sprečavanjem majki tinejdžera da nastave obrazovanje, unapred smanjuje ekonomske mogućnosti žena i time povećava njihov nivo siromaštva. Činjenica da je 60% rađanja kod mladih žena neplanirano, pokazatelj je nedostatka adekvatne informisanosti u pogledu planiranja porodice i u pogledu korišćenja kontraceptivnih sredstava. Komiteo je, takođe, zabrinut zbog restriktivnih zakona o abortusu koji postoje u ovoj državi potpisnici. Zabrinut je što su u 1998. godini tzv. „nespecificirani abortusi” (abortusi započeti izvan zvaničnog zdravstvenog sektora) bili peti razlog za hospitalizaciju i što bolnice diskriminišu ove žene u pružanju usluga i nege. U ovom pogledu, Komiteo konstatuje da stepen smrtnosti majki usled tajnih abortusa može da ukaže na činjenicu da Vlada u potpunosti ne ispunjava svoje obaveze u pogledu poštovanja prava na život svojih ženskih stanovnika. Komiteo je zabrinut zbog činjenice da, iako nema nikakvih zakonskih barijera, potreba za kontraceptivnim sredstvima je i dalje u velikoj meri nepokrivena.

Komiteo urgira na Vladu da revidira zakone o abortusu, posebno zbog toga što prema podacima koji postoje, važeći zakonski propisi koji kažnjavaju abortuse se ne sprovedu striktno. Takođe, urgira da Vlada uključi seksualno obrazovanje u školske nastavne programe i planove, koje bi bilo prilagođeno uzrastu učenika, i da sprovodi kampanje u tom pogledu, a radi sprečavanja trudnoće kod tinejdžera i radi povećanja životnog izbora devojaka i žena. Komiteo takođe urgira na Vladu da sprovede programe i mere čiji je cilj povećanje stepena znanja i raspoloživosti različitih vrsta kontraceptivnih sredstava uz razumevanje da je planiranje porodice zajednička odgovornost oba partnera.

Komiteo je zabrinut zbog visokog procenta zaraženosti virusom HIV/AIDS u zemlji.

Komiteo preporučuje da Vlada sprovodi programe kojima će se podizati svest o prevenciji HIV/AIDS, kao i politiku koja će podsticati korišćenje kondoma.

Komiteo poziva Vladu da izvrši procenu stanja mentalnog zdravlja žena u Belizeu i da o tome priloži informaciju u narednom izveštaju.

Konstatujući da nedavna revizija krivičnog Zakonika u pogledu ukidanja potrebe za potkrepljivanjem dokaza u slučajevima seksualnih prekršaja, uključujući silovanje, Komiteo je i dalje zabrinut što postojeća odredba zahteva veći broj dokaznih zahteva u ovim slučajevima, nego kada se radi o drugim krivičnim delima. Komiteo je zabrinut zbog toga što ovo predstavlja ozbiljnu prepreku za žene u traženju pravde u slučajevima seksualnih prekršaja, a time i prepreku za eliminisanje diskriminacije.

Komiteo predlaže da se krivični Zakonik stalno revidira da bi se seksualni prekršaji i nasilje postavili u isti odnos sa drugim krivičnim delima. Takođe, urgira na Vladu da obezbedi da se istraga i krivično gonjenje silovanja i seksualnih prestupa sprovodi isto tako rigorozno kao i drugi krivični slučajevi. Komiteo urgira da Vlada zatraži i to kao prioritarno pitanje, ukidanje bračnog imuniteta u krivičnom Zakoniku kada se on odnosi na silovanje.

Komiteo je zabrinut zbog različitog tretmana parova koji su venčani, nevenčani ili se „posećuju” na osnovu običajnog prava, a vezano za deobu bračne imovine nakon prekida te zajednice.

Komiteo preporučuje revidiranje ove situacije uzimanjem u obzir primera iz sistema

građanskog prava i pristupa vezanih za zajednicu bračne imovine.

Komiteta konstatuje pomanjkanje podataka koji bi bili odvojeno prikazani po polu i po životnom dobu uključujući i specifikaciju gradskih i seoskih kategorija po pitanjima zdravlja, stepena nepismenosti i situacije vezane za žene imigrante.

Komiteta preporučuje da Vlada poboljša prikupljanje podataka preko popisa stanovništva da bi se stvorila bolja osnova za politiku koja bi reagovala na pitanje polova i u tom cilju da zatraži stručnu i finansijsku podršku od međunarodnih agencija. Komitet izražava pohvale Vladi za uvođenje sistema Komonvelta za regulisanje pitanja polova da bi obezbedila da se položaj žena pomene u svim Vladinim politikama i programima i zahteva da se vrši ocena pomaka koji budu postizani u tom cilju i da to bude uključeno u naredni izveštaj.

Komiteta zahteva da Vlada u svom narednom periodičnom izveštaju odgovori na konkretna pitanja postavljena u ovim zaključnim komentarima.

Komiteta traži širenje informacija u Belizeu o sadašnjim zaključnim komentarima da bi stanovništvo Belizea, a posebno Vladini administratori i političari bili svesni koraka, koji su preduzeti da se obezbedi *de jure* i *de facto* jednakost žena, kao i dalji koraci koji su potrebni u tom pogledu. Takođe, zahteva da Vlada nastavi sa širokim publikovanjem, a posebno sa obaveštavanjem organizacija žena i organizacija koje se bave pitanjima ljudskih prava o Konvenciji, Opštim preporukama Komiteta i o Pekinškoj deklaraciji i Platformi za akcije.

Kombinovan drugi i treći periodični izveštaj

Irska

(a) Uvod države potpisnice

Predstavnik Irske je počeo svoj uvod stavljajući akcenta na uključenost žena Irske u politici pružajući kao primer izbor njihove druge uzastopne žene predsednice države nakon izbora u kojima su četiri od pet kandidata bile žene. Mada je broj žena u Parlamentu još uvek manji od željenog, Druška komisija za status žena je dala nekoliko preporuka Vladi i političke partije traže da se

poveća zastupljenost žena. Predstavnik je objasnio da je Zakonom o jednakosti prilikom zapošljavanja iz 1998. godine izbačena diskriminacija po devet osnova, uključujući pol, bračno stanje, porodični status, seksualno opredeljenje i članstvo u „putujućim” zajednicama.

Predstavnik je opisao ulogu žena u radnoj snazi konstatujući učešće žena u javnim službama i politici u pogledu seksualnog uznemiravanja, brige o deci, roditeljskog odsustva, podele poslova i poslova tokom određenog broja sati. Primetio je da se smatra da je briga o deci jedan od najznačajnijih puteva za pomirenje rada i porodičnog života i da je formirana Radna grupa za podnošenje izveštaja o tome. On je opisao nacionalni plan razvoja za jednake šanse koje se pružaju ženama i muškarcima.

Predstavnik je konstatovao da obrazovni sistem pruža svakom licu da iskaže svoj potencijal i da je ovaj sistem osnažen Zakonom o obrazovanju iz 1998. godine koji je doneo konkretne odredbe za promovisanje jednakosti u pristupu i jednakosti učešća u obrazovanju. Komitet za jednakost pri Ministarstvu za obrazovanje i nauku osnovan je za praćenje i koordiniranje aktivnosti koje se odnose na jednake šanse na polju obrazovanja za devojčice i dečake. On, takođe, radi na izradi strategija za usmeravanje jednakosti polova i bavi se i pitanjem nedovoljne zastupljenosti žena na položajima u obrazovanju na kojima se donose odluke. Nakon istraživanja i jedne serije probnih kurseva koji su bili konkretno koncipirani za žene zainteresovane za traženje unapređenja na položaje na kojima se donose odluke, veći broj žena je imenovan na visoko rangirana mesta, međutim, Vlada je priznala da je potreban veći broj žena na najvišim rukovodećim položajima.

Predstavnik je opisao nacionalnu strategiju protiv siromaštva, kao i njen ključni cilj da smanji nejednakosti i da se usredsredi na dimenzije polova u pojavi siromaštva. Posebna pažnja u strategiji je obraćena na domaćinstva sa jednim roditeljem ili sa jednim odraslim licem. Predstavnik je konstatovao da žene i u gradskim i u seoskim sredinama doživljavaju probleme koji nastaju iz siromaštva i marginalizacije i da grupe žena i grupe u okviru zajednica imaju značajnu ulogu na planu rešavanja ovih problema.

Komiteta je obavešten da se pet rezervi koje je Irska uložila na Konvenciju redovno revidiraju. Rezerva na član 13.(b) i (c) u vezi pristupa finansijskim kreditima i rekreativnim

mogućnostima će biti ukinuta kada bude donet Zakon o jednakom statusu, koji bi zabranio diskriminaciju na područjima osim zapošljavanja. Takođe, se očekuje ukidanje rezerve koja se odnosi na ugovore zaključene od strane žena.

Predstavnik je obavestio Komitet da je 1993. godine Vlada formirala radnu grupu da ispita potrebe „putnika”, nakon čega je usledio izveštaj u kome je bilo preko tri stotine preporuka. Izveštaj je preporučio da se ispituju implikacije vezane za pol da bi se moglo utvrditi kako su mere i prakse doprinele pomacima kada se radi o „putnicama”, odnosno u kojoj su meri to onemogućile. Predlozi za buduće inicijative će se pratiti, a sredstva će biti stavljena na raspolaganje za prikupljanje i obradu podataka. Predstavnik je konstatovao da je zdravstvena zaštita „putnica” prioritetno područje koje ide izvan dometa usluga i da su specijalne klinike i klinike na terenu uvedene ili da su u fazi planiranja i da je projekat za primarnu zdravstvenu zaštitu „putnika”, koji je uspostavljen 1994. godine, obučio žene u „putujućim” zajednicama u pružanju primarnih zdravstvenih usluga.

Predstavnik je naveo da su mere, uključujući i Zakon o izbeglicama iz 1996. godine, uvedene da bi otklonile diskriminaciju protiv izbeglica ili onih koji traže azil. Takođe su uvedene mere za rešavanje pitanja slabijih kategorija izbeglica, kao što su žrtve trauma, torture ili silovanja. Predstavnik je obavestio Komitet o novom zatvoru za žene koji je izgrađen kao zamena za postojeći neadekvatni zatvorski smeštaj. Takođe su uvedene mogućnosti za obrazovanje, obuku na radu i fizičko obrazovanje za zatvorenice.

Predstavnik je saopštio Komitetu da je urađen Plan za zdravstvenu brigu o ženama, (1997-1999.), a radi potpunog zadovoljenja zdravstvenih potreba žena. Četiri glavna cilja ovog plana uključuju maksimalno postizanje zdravstvene i socijalne zaštite Irkinja; stvaranje zdravstvenih usluga koje će odgovarati ženama; veći stepen konsultacija sa ženama angažovanim na zdravstvenim uslugama, kao i veća zastupljenost ovih žena; i veći doprinos zdravstvenih usluga poboljšanju zdravstvenog stanja žena u zemljama u razvoju. Ovaj plan je bio dopunjen formiranjem Saveta za zdravstvena pitanja žena koji je obezbedio učešće žena u procesu donošenja odluka i politika.

Predstavnik je konstatovao da je nasilje nad ženama i dalje velika preokupacija za Vladu i da je to dovelo do osnivanja Na-

cionalnog koordinacionog komiteta za nasilje nad ženama 1997. godine. Njegovi ciljevi jesu izrada kampanja koje bi trebalo da javno osvetle ovaj problem, intervenisanje krivičnih organa pravosuđa, usluge i podrška. Regionalni komiteti za nasilje formirani su u osam zdravstvenih odbora i koncipirani tako da objedinjuju usluge koje stoje na raspolaganju ženama, da bi se pružio konsolidovan i saosećajni pristup tretmanu žrtava nasilja. Krizni centri za silovana lica smatraju se da su od vitalnog značaja za žrtve silovanja i seksualnog iskorišćavanja.

U zaključku predstavnik je istakao da je Irska pružila podršku snažnom opcionom protokolu za vreme pregovora i da očekuje da ga ratifikuje čim protokol bude bio usvojen i otvoren za potpisivanje, pristup ili ratifikaciju.

(b) Zaključni komentari Komiteta

Uvod

Komitet izražava zadovoljstvo što je Vlada Irske podnela kombinovane drugi i treći periodični izveštaj u kojima su sadržani podaci podeljeni po polovima. Pohvaljuje Vladu na opsežnim pismenim odgovorima dostavljenim na pitanja Komiteta, kao i na usmenoj prezentaciji koja je pružila dodatne informacije o trenutnoj situaciji u pogledu sprovođenja Konvencije. Pozdravlja način na koji je država potpisnica identifikovala područja na kojima treba učiniti dalje pomake.

Komitet pohvaljuje Vladu Irske što je poslala brojnu delegaciju na čelu sa drugim sekretarom Ministarstva pravde, jednakosti i reforme zakona i što su u delegaciji bili i funkcioneri iz različitih ogranaka Vlade. Njihovo učešće doprinelo je kvalitetu konstruktivnog dijaloga između države potpisnice i Komiteta. Komitet konstatuje da su informacije podnete i u kombinovanim, drugom i trećem periodičnom izveštaju, kao i u pismenim odgovorima, a vezano za korake koje Irska preduzima u praćenju Pekinške deklaracije i Platforme za akciju.

Pozitivni aspekti

Komitet želi da pohvali Vladu zbog stalnog napretka u povlačenju datih rezervi na Konvenciju posle ratifikacije, a i zbog činjenice da su preostale rezerve predmet stalnog revidiranja.

Komitet pozdravlja zakonske promene od trenutka razmatranja inicijalnog izveštaja

1989. godine, uključujući usvajanje Krivičnog zakona (silovanje) (amandman) (1990.), Zakona o krivičnoj pravdi (1993.), Zakona o nasilju u porodici (1996.), Zakona o roditeljskom odsustvu (1998.), Zakona o obrazovanju (1998.) i Zakona o jednakosti prilikom zapošljavanja (1998.), kao i predstojeće stupanje na snagu Nacrta Zakona o jednakom statusu koji je objavljen u aprilu 1999. godine. Komitet posebno pozdravlja ustavne amandmane koji dozvoljavaju razvod, i kasnije usvajanje Zakona o porodici (razvod) iz 1996. godine. Komitet, takođe, konstatuje da Komisija za ljudska prava koja bi bila nezavisna i obavezna još uvek nije osnovana, kao i nerazmatranje unošenja odredbi iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i fundamentalnih sloboda u irske zakone.

Komitet konstatuje sa zadovoljstvom imenovanje iz 1993. godine ministra u Vladi za pitanje pravde, jednakosti i reforme zakona koji je odgovoran za institucionalnu, administrativnu i pravnu reformu i za koordinaciju i praćenje Vladine politike vezane za jednakost žena. Pozdravlja rešenost Vlade da usmeri pitanja vezana za polove u sve mere i programe, kao i redovno praćenje svih Vladinih predloga u pogledu njihovog uticaja na žene. Takođe, pozdravlja smernice za rešavanje pitanja seksualnog uznemiravanja u javnim službama i usvajanje plana akcije za žene starijeg životnog doba.

Komitet konstatuje sa zadovoljstvom da su žene imale koristi od snažne privredne stope rasta zadnjih godina i da su prisutne na tržištu rada u meri koja je bez presedana. Komitet pozdravlja rešenost Vlade da dostigne zacrtan minimum od 40% žena u svakom odboru u državi i povećanje na preko 33% Irkinja u izborima za Evropski parlament u junu 1999. godine.

Faktori i teškoće koji utiču na sprovođenje Konvencije

Komitet smatra da stalno naglašavanje uloge žene kao majke i one koja pruža negu, ima za tendenciju stalno prisustvo stereotipne uloge polova i da predstavlja ozbiljnu prepreku na putu pune primene Konvencije. Pomanjkanje naglasaka, u gledanjima javnosti i u politici države, na podeljenu odgovornost muškaraca prema porodici i njihovu angažovanost na brizi oko dece dalje komplikuje *de facto* nejednak položaj žena.

Glavna područja zabrinutosti i preporuke

Komitet konstatuje da mada je Irska sekularna država, uticaj crkve se još uvek snažno oseća ne samo u stavovima i stereotipovima, već i u državnoj zvaničnoj politici. Konkretno, prava žena na zdravstvene usluge, uključujući reproduktivno zdravlje kompromitovano je ovim uticajem. Komitet konstatuje da Irska nije unela rezervu na član 12. nakon ratifikacije Konvencije. Komitet preporučuje sprovođenje ovog člana u potpunosti.

Komitet izražava svoju zabrinutost što uprkos nedavnom povoljnom privrednom rastu koji je doveo do toga da učešće žena u radnoj snazi dostigne 40% još uvek postoji značajan jaz u tom učešću, s tim da skoro nijedna žena od preko pedeset godina starosti nema plaćeno zaposlenje. Komitet je, takođe, zabrinut što žene imaju najveći broj poslova koje obavljaju određen broj sati i na njima zarađuju manje od muškaraca i što je mali pomak učinjen u ocenjivanju i u vrednovanju rada uporedive vrednosti.

Komitet urgira na Vladu da obezbedi da zakonodavne mere i politike stvore strukturni i sistemski okvir koji će voditi dugoročnom učešću žena u radnoj snazi na bazi jednakosti sa muškarcima. Komitet posebno urgira na Vladu da preduzima dalje mere za smanjivanje razlike u primanjima žena, imajući u vidu kretanja koja su rafinirala pojmove jednakih isplata za rad uporedive vrednosti i da procenjuje uticaj kulturnih stereotipa i reproduktivnih obaveza žena na dalje razlike u primanjima.

Mada pozdravlja Vladin nedavni fokus na izradi i usvajanju politika koje su povoljne za porodicu, brigu o deci i roditeljska odsustvovanja da bi se olakšalo učešće žena na tržištu rada, Komitet izražava svoju zabrinutost što ove politike i dalje stavljaju na žene primarnu odgovornost za rad u porodici i za brigu o deci umesto da se akcenat stavlja na podelu odgovornosti između muškaraca i žena.

Komitet urgira na Vladu da prati i sagledava svoje angažovanje, kao i mere koje se odnose na porodični život i druge zakonske propise u tom smislu da bi obezbedila da one stvaraju podsticaje i šanse za žene i muškarce da imaju podjednako plaćen posao izvan kuće i neplaćen posao u okviru porodice. Konkretno, Komitet preporučuje da ovi propisi i mere budu praćeni naporima na podizanju svesti i obrazovnim naporima čiji je cilj promena stavova kada se radi o tradicio-

nalnim ulogama žena i odgovornostima za brigu o deci i porodici. Takođe preporučuje da se propisi o roditeljskom odsustvovanju ocenjuju u pravcu obezbeđivanja plaćenog roditeljskog odsustva da bi se stvorio podsticaj za muškarce da iskoriste ovo zakonsko pravo.

Mada, konstatuje sa zadovoljstvom postojanje Plana za zdravstvenu brigu o ženama iz 1997-1999. godine i formiranje Saveta za zdravlje žena, kao i postojanje različitih programa za poboljšanje zdravlja žene, Komitet je zabrinut što je uz veoma ograničene izuzetke abortus još uvek nelegalan u Irskoj. Žene, koje žele da okončaju trudnoću, treba da putuju u inostranstvo. Ovo stvara teškoće osetljivim grupama, kao što su žene koje traže azil i koje ne mogu napustiti teritoriju ove države.

Komitet se zalaže da Vlada omogući nacionalni dijalog o reproduktivnim pravima žena, uključujući i dijalog o restriktivnim zakonima kada se radi o abortusu. Takođe urgira da Vlada dalje unapredi službe za planiranje porodice i da poveća raspoloživost kontraceptivnih sredstava, uključujući i ona za tinejdžere i starije maloletnike. On takođe urgira da Vlada promoviše korišćenje kondoma u pravcu sprečavanja širenja HIV/AIDS.

Konstatujući da je Nacionalni Koordinacioni komitet za nasilje nad ženama formiran da bi izradio nacionalnu strategiju za ovo pitanje, Komitet je zabrinut što još uvek nije usvojena opsežna i multidimenzionalna strategija za sprečavanje i eliminaciju nasilja nad ženama.

Komitet zahteva da se u naredni izveštaj uključe opsežne statističke informacije o vrstama i učestalosti nasilja nad ženama, uključujući nasilje u kući, broj žalbi koje su podnеле žene, kao i rezultati istraživanja. Komitet, takođe, zahteva detaljne informacije o seksualnom uznemiravanju žena na radnom mestu, kao i o vrstama mera koje im stoje na raspolaganju i koje žene koriste kao rezultat ovoga.

Komitet konstatuje sa zabrinutošću da su žene i dalje nedovoljno zastupljene u javnom i političkom životu i da su strukturni razlozi, kao i razlozi po osnovu stavova, uključujući i limitirajuće kulturne i društvene vrednosti, teškoće u pomirenju porodičnog života, plaćenog zaposlenja i političkih zadataka identifikovani među razlozima za ovu nisku zastupljenost.

Komitet urgira na Vladu da u punoj meri iskoristi privremene specijalne mere u skladu sa članom 4.1 Konvencije radi povećanja učešća žena u politici i u odlučivanju. Takođe,

preporučuje se da predlog Zakona o jednakom statusu (1999.) bude realizovan da bi obezbedio privremene specijalne mere za prevazilaženje sistemske i indirektno diskriminacije žena. Komitet preporučuje mere za podizanje svesti i edukativne mere radi preobraćanja kulturnih stereotipa, povećanja učešća muškaraca u domaćim poslovima i pospešivanja praćenja i sistema „umrežavanja” i podrške kojima bi se olakšao ulazak žena u javni život.

Komitet preporučuje da se uticaj takvih zakonskih propisa i politika na postizanje jednakosti žena rigorozno prati i redovno ocenjuje i procenjuje radi preduzimanja korektivnih akcija ukoliko i ako budu potrebne. Komitet traži detaljne informacije o ovim merama, uključujući i podatke grupisane po polovima, razmatranje metodologija i pokazatelja koji se koriste, kao i njihovog uticaja na jednakost žena, s tim da sve ovo bude uneto u naredni izveštaj.

Komitet ohrabruje Vladu da obezbedi da Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena bude uključena u projektni zadatak Komisije za ljudska prava i da tu Komisiju čini uravnotežen broj žena i muškaraca.

Komitet izražava svoju zabrinutost zbog daljeg postojanja, u članu 41.2 Ustava Irske, konceptata koji odražavaju stereotipski pogled na ulogu žena kod kuće i kao majki. Komitet je svestan da se amandmani na ovaj član razmatraju od strane parlamentarnog Odbora za ustavnu reformu. Komitet, takođe, zaključuje sa zabrinutošću da ustavna garancija nediskriminacije ne doseže do privatnih, nedržavnih aktera.

Komitet naglašava da član 5. Konvencije utvrđuje da se preduzmu sve odgovarajuće mere za izmenu socijalnih i kulturnih navika ponašanja muškaraca i žena radi uklanjanja predrasuda i običaja, kao i svih drugih praksi zasnovanih na stereotipnim ulogama za muškarce i žene. Komitet poziva Vladu da obezbedi da Parlamentarni Odbor za ustavnu reformu bude u punoj meri svestan obaveza Irske po osnovu Konvencije, uključujući i član 5.

Komitet zahteva da sledeći izveštaj pruži opsežne informacije, uključujući i statističke podatke koji će se odnositi na očekivani vek starosti, stopu pismenosti, prava na zaposlenje i na imovinu, kao i o situaciji vezanoj za žene na selu. Konstatujući sa zabrinutošću da nedavni pregled siromaštva nije pružio podatke grupisane po polovima, Komitet zahteva da detaljna analiza ovih uzroka, oblika i

dometa siromaštva žena i njegovo stalno postojanje između generacija bude uneto u sledeći izveštaj, kao i uticaj mera za smanjivanje i eliminaciju siromaštva žena generalno, a posebno kod žena koje su u ranjivim grupama.

Komitet je zabrinut zbog pomanjkanja podataka koji bi bili grupisani po polovima, a koji bi se odnosili na broj akademskih profesija u različitim poljima i na različitim nivoima. Ovo je potrebno da bi se ocenilo učešće žena u okviru višeg obrazovanja. Komitet je, takođe, zabrinut zbog neadekvatnosti podataka koji su podnešeni o studijama žena u okviru tercijalnog obrazovanja u Irskoj.

Komitet zahteva da sledeći izveštaj obezbedi podatke, grupisane po polovima, koji će se odnositi na akademski personal na univerzitetima, kao i podatke o aktivnostima i programima u centrima za ženske studije, posebno u pogledu toga da li oni dodeljuju akademske stepene ili ne i u kojoj meri su kursevi podeljeni po polovima i kursevi za žene uključeni u nastavne programe i planove konvencionalnih disciplina na nivou tercijalnog obrazovanja.

Konstatujući najnovija i ekstenzivna zakonodavna kretanja u Irskoj, koja se odnose na jednakost žena, Komitet, takođe, konstatuje da postoji potreba za daljom i stalnom obukom sudstva, uključujući i onih za prekršaje u pogledu njihove osetljivosti na polove.

Komitet urgira na Vladu da obezbedi različitim načinima i kanalima da obuka po polovima ne bude samo sastavni deo nastavnih programa pravnog fakulteta, već da bude i deo stalnog obrazovanja pravnih stručnjaka i sudstva. Takođe, ohrabruje Vladu da obezbedi da adekvatan broj žena bude izabran u specijalizovane sudove, kao što su sudovi koji se bave pitanjem porodice. Komitet zahteva od Vlade da u svom narednom periodičnom izveštaju odgovori na konkretna pitanja postavljena u ovim zaključnim komentarima.

Komitet zahteva veliki stepen objavljivanja u Irskoj ovih zaključnih komentara da bi stanovništvo Irske, a posebno Vladini administrativni službenici i političari bili svesni koraka koji su preduzeti da se obezbedi *de jure* i *de facto* jednakost za žene, kao i daljih koraka koji su potrebni u tom smislu. Takođe zahteva od Vlade da naširoko i naveliko objavljuje podatke, a posebno o ženskim organizacijama i organizacijama koje se bave ljudskim pravima u vezi sa Konvencijom, opštim preporukama Komiteta i Pekinškom deklaracijom i Platformom za akciju.

Drugi i treći periodični izveštaj

Čile

(a) Uvod države potpisnice

U svom izlaganju predstavnica Vlade Čilea je opisala socijalni, kulturni i politički kontekst u kome Vlada Čilea sprovodi Konvenciju i obavestila Komitet o institucionalnim aranžmanima koji su sačinjeni od trenutka ponovnog uspostavljanja demokratije. Ona je podsetila da je Čile uspostavio prvi Vladin mehanizam za žene u samom Kabinetu predsednika Republike 1949. godine. Ona je naglasila da je formiranje Nacionalne kancelarije za ženska pitanja (SERNAM) 1991. godine bio odlučujući faktor za uključivanje perspektive ženskog pitanja u javnu politiku i za konsolidaciju principa jednakosti žena Čilea, čiji se efekat osetio u celoj zemlji preko regionalnih kancelarija.

Govoreći o aktivnostima koje je SERNAM sproveo u zakonodavnoj sferi, predstavnica je naglasila da je jedan od kamena temeljaca čitavog veka u pogledu statusa čileanskih žena nedavno odobrena reforma Ustava koja je uspostavila na zakonu zasnovanu jednakost žena i muškaraca na najvišem zakonodavnom nivou izmenom članova 1 i 19. Kada se radi o Zakonu o porodici, ona je spomenula usvajanje Zakona o nasilju u porodici iz 1994. godine; da bi se olakšala realizacija tog Zakona, osnovana je Međuresorska komisija za sprečavanje nasilja u porodici čiji je rad koordinirao SERNAM. Ona je skrenula pažnju na zakon donet u oktobru 1998. godine kojim je, u značajnoj reformi za budućnost dečaka i devojčica današnjice, izmenjen Građanski zakonik i još neki zakoni koji se odnose na srodstvo.

Predstavnica je izjavila da je radi garantovanja jednakosti između muževa i žena na ličnom nivou i u pogledu imovine zakonom iz 1994. godine utvrđena podela imovine stečene tokom braka kao alternativni režim imovine u braku.

Predstavnica je skrenula pažnju na sprovođenje Plana jednakih uslova za žene iz 1994-1999. godine koji je unet u Vladin program 1995. godine i koji je postao glavno oruđe za sprovođenje Konvencije i Platforme za akciju koji su usvojeni na Četvrtoj godišnjoj konferenciji žena u Pekingu, 1995. godine. Ona je, takođe, posebno spomenula predloge za mere koje se odnose na jednake uslove za

žene u seoskim područjima, a koje je SERNAM izradio u saradnji sa civilnim društvom.

Predstavnica Čilea je naglasila rešenost demokratskih vlada da prevaziđu ekstremno siromaštvo u Čileu i u tom smislu izjavila da je SERNAM započeo program stručne obuke za žene sa niskim dohotkom, posebno za žene koje se nalaze na čelu domaćinstava i koji je pomogao da se smanji broj siromašnih domaćinstava u Čileu preko ekonomskog doprinosa žena.

Predstavnica je takođe naglasila značajne zakonske promene koje su učinjene i velike programske akcije koje su sprovedene u sferi rada i to kako u pogledu pristupa i poboljšanja uslova za ulazak žena na tržište rada, tako i u pogledu promovisanja zajedničkih porodičnih obaveza i zaštite materinstva. Izjavila je da SERNAM nastavlja sa realizacijom programa za žene privremene radnice da bi doveo javne sektore u sklad sa njihovim potrebama i da bi im obezbedio obuku za vodeće aktivnosti, a radi povećanja njihove vidljivosti na tom tržištu. Među zakonskim pomacima pomenula je amandman na Zakon o radu da bi se obezbedile usluge svakodnevne brige za radne žene i zaštita materinskog odsustva za domaće radnike.

Predstavnica je skrenula pažnju na značajan napredak koji je postignut na planu zdravstva čileanskih žena i devojaka i naglasila smanjenje smrtnosti prilikom porođaja na 0.2 na sto hiljada živo rođene dece. Priznala je pojavu trudnoće kod tinejdžerki i pomenula posebne dane u kojima se organizuje dijalog u okviru zajednica u vezi sa emocionalnim zdravljem i seksualnim pitanjima, a na bazi novog obrazovnog pristupa koji je SERNAM lansirao u saradnji sa državnim organima u pravcu sprečavanja ovakvih situacija. Ona je, takođe, izjavila da je nameran abortus problem na sektoru javnog zdravstva Čilea gde se procenjuje da se jedan abortus vrši od svake četiri trudnoće i gde je abortus drugi po redu vodeći uzrok smrtnosti majki, iako zakoni Čilea zabranjuju i kažnjavaju sve vrste abortusa.

Predstavnica je takođe obavestila Komitet o pomaku koji je učinjen u političkom učešću žena u različitim telima i institucijama na sva tri područja državne vlasti, posebno na najnižem nivou, mada je to učešće i dalje veoma ograničeno u telima zaduženim za donošenje odluka kao što su Vrhovni sud ili Senat. Osvrnula se na napore koje čine razne grupe radi obezbeđivanja većeg učešća žena u

Kongresu. Takođe je izjavila da su kriterijumi jednakosti za zaposlenje muške i ženske populacije uneti u različita Vladina ministarstva.

Predstavnica se, takođe, osvrnula na napore koje čini SERNAM da bi se postigla institucionalizacija dimenzije ženskog pola u javnoj politici države. U tom smislu ona je naglasila da je SERNAM obavio sve značajniji zadatak obuke javnih službenika u smislu da reaguju na ženska pitanja i da je realizovao programe za javno iznošenje i propagiranje prava žena time što je osnovao informativne centre za ženska prava u svim regionima Čilea.

Predstavnica je u zaključku istakla da je Vlada Čilea u procesu izrade jednog drugog Plana jednakih uslova za žene, koji bi pokrio desetogodišnji period od 2000-2010. godine da bi se obezbedilo da mere, koje se odnose na jednakost, ne zavise od Vlade koja trenutno ima mandat, već da to bude politika države. Naglasila je da će Plan biti pripremljen uz učešće svih sektora čileanskog društva.

(b) Zaključni komentari Komiteta

Uvod

Komitet izražava zadovoljstvo Vladi Čilea zbog drugog i trećeg periodičnog izveštaja, a posebno što je uključila u treći periodični izveštaj podatke koje je tražio Komitet tokom razmatranja inicijalnog izveštaja. Komitet želi da pohvali opsežne i detaljne odgovore na pitanja koja je postavio, a koji odgovori su bili praćeni statističkim podacima pripremljenim na bazi doprinosa koje su dala ministarstva i Vladine službe odgovorne za ta pitanja, kao i grupa nevladinih ženskih organizacija i tematske mreže. Komitet, takođe, pozdravlja usmenu prezentaciju koja je demonstrirala transparentnost i iskrenost u postignutom uspehu, prepreke na koje se naišlo i ograničenja koja tek treba prebroditi pre nego što se postigne *de jure* i *de facto* jednakost čileanskih žena. U oba slučaja je Komitet dobio širu sliku sveukupnog statusa sprovođenja Konvencije.

Komitet posebno pozdravlja Vladu Čilea zbog odluke da pošalje delegaciju na čelu sa direktorom - ministrom Nacionalne kancelarije za ženska pitanja, koja se sastojala od stručnjaka za sve delove Konvencije. Komitet konstatuje da i treći periodični izveštaj i odgovori dati na pitanja članova Komiteta sadrže podatke o ispunjenju obaveza koje proističu iz Pekinške platforme za akciju.

Pozitivni aspekti

Komitet čestita Vladi Čilea na usvajanju jednog broja zakonskih reformi, uključujući izmenu članova 1. i 9. Ustava Republike o jednakosti žena i muškaraca; Zakon o nasilju u porodici; reforme za poboljšanje uslova za pristup zapošljavanju i obuci, radnog vremena i socijalnih beneficija za žene radnice, uključujući radnice koje rade po kućama i reforme civilnog društva u delu koji se odnosi na Zakon o porodici. Ove reforme poboljšavaju na zakonu zasnovanu jednakost između muža i žene uspostavljanjem režima deobe imovine, uvođenjem zajedničkog porodičnog imanja i obezbeđenje jednakog tretmana dece, bez obzira da li jesu ili nisu rođena u bračnoj zajednici.

Komitet želi da pohvali Vladu zbog političke volje koju je pokazala u sprovođenju Konvencije; zatim, na jačanju SERNAM-a time što omogućava nastavljane njegovih programa kao decentralizovane državne službe u trinaest regiona zemlje i što mu je dala, pored toga, i budžetsku samostalnost; kao i za usvajanje Plana za jednake uslove za žene i što ga sprovodi u celoj zemlji.

Komitet, takođe, želi da pohvali usvajanje mera i sprovođenje jednog broja Vladinih akcija i programa na obezbeđivanju jednakosti devojaka i žena u obrazovanju, što kao rezultat daje stopu pismenosti od 94.6%. Komitet želi da pozdravi mere čiji je cilj poboljšanje životnih uslova privremenih ženskih radnika i obezbeđivanje obuke na poslu za mlade oba pola; program stipendija za žene koje su na čelu domaćinstava; i visok stepen pokrivenosti primarnom zdravstvenom zaštitom. Komitet pozdravlja odluku Vlade da usmeri pitanje perspektive žena u svim socijalnim programima da bi bili integrisani u definisanje i usvajanje Vladinih mera i da bi bio unet princip jednakosti u različite sfere čime se stvara solidna osnova za pravičnost između polova.

Komitet želi da pohvali napore koje je Vlada Čilea učinila na širenju informacija vezanih za ljudska prava žena u različitim sferama društva i da podrži ta prava. Takođe, sa zadovoljstvom pozdravlja akcije koje su, uz učešće svih sektora Vlade i civilnog društva, preduzete u cilju borbe protiv i sprečavanja nasilja u porodici, a što uključuje i osnivanje posebne jedinice u okviru Ministarstva policije i formiranje sedamnaest specijalizovanih službi u okviru sudstva.

Komitet konstatuje sa zadovoljstvom praćenje sprovođenja preporuka i odluka

donesenih na svetskim konferencijama održanim tokom 1990. godina, uključujući i Četvrtu svetsku konferenciju žena, održanu u Pekingu.

Faktori i teškoće koji utiču na sprovođenje Konvencije

Komitet konstatuje da uprkos značajnoj ulozi koju su čileanske žene odigrale u odbrani ljudskih prava i u ponovnom uspostavljanju demokratije u svojoj zemlji, zadržavanje stereotipa i tradicionalnih shvatanja pogoršanih posledicama dvadesetogodišnje vojne diktature usporili su potpuno sprovođenje Konvencije.

Glavna područja zabrinutosti i preporuke

Komitet je zabrinut zbog propusta zaštite žena po osnovu Zakona o porodici koji, između ostalog, ograničava mogućnost žena da upravljaju sopstvenom ili zajedničkom imovinom. Komitet je, takođe, zabrinut zbog odsustva bilo koje odredbe koja se odnosi na raskid braka. Ovo su ozbiljne diskriminatorne mere za žene bilo u njihovim porodičnim odnosima, bilo u njihovom punom ostvarenju ekonomskih i socijalnih prava.

Komitet preporučuje da Vlada uvede i snažno podrži zakonske propise koji dozvoljavaju razvod, dozvoljavaju ženama ponovni brak nakon razvoda i daju ženama i muškarcima ista prava na upravljanje imovinom tokom braka i ista prava na imovinu nakon razvoda. Takođe, preporučuje da se ženama odobri pravo da podnesu zahtev za razvod pod istim uslovima kao i muškarci.

Komitet je zabrinut zbog upornih stereotipa u vezi sa ulogom žena i muškaraca u društvu. Konstatuje sa zabrinutošću da ovakve vladajuće socijalne šeme, uključujući i devojčice starije maloletnice koje moraju da napuste školu zbog rane trudnoće, domaće zadatke koji se daju devojčicama i ženama i različite obaveze koje se dodeljuju ženama i muškarcima otkrivaju duboko ukorenjene socijalne i kulturne predrasude koje i dalje opstaju i negativno utiču na postizanje jednakosti žena. Komitet je zabrinut što su promene u zakonskim propisima, mada pozitivne, bile nedovoljne da dovedu do pune *de facto* jednakosti između žena i muškaraca.

Komitet je zabrinut zbog niskog stepena učešća žena u politici i državnoj administraciji, posebno na nivou odlučivanja.

Komiteta urgira na Vladu da pojača akcije koje su preduzete preko opsežnih strategija, uključujući i privremene specijalne mere, u skladu sa članom 4.1 Konvencije, a čiji je cilj ohrabrivanje većeg učešća žena u javnom životu, posebno na planu političkog odlučivanja, i da promovišu promene u stavovima i gledanjima kako žena, tako i muškaraca vezano za njihove odgovarajuće uloge u kući, porodici, na radnom mestu i u društvu u celini. Konkretno, Komitet preporučuje da Vlada uzme u obzir Opšte preporuke 21. i 23. koje govore o jednakosti u braku, porodičnim odnosima i javnom životu i da osnaži i intenzivira akcije čiji je cilj povećanje svesti o značaju višestrukih uloga, aktivnosti i doprinosa žena u zajednici i porodici i da generalno promoviše jednakost prava i uslova između žena i muškaraca.

Komiteta izražava zabrinutost zbog visoke stope trudnoće kod tinejdžerki i zbog činjenice da veliki procenat tih mladih žena su samohrane majke, a mnoge od ovih devojaka su u dobu mlađih maloletnika. Komitet konstatuje da značajan broj trudnoće tinejdžerki može da se poveže sa delima seksualnog nasilja protiv starijih maloletnica. Takođe, konstatuje da mnoge devojke ostaju u drugom stanju iz veza sa starijim maloletnicima. Komitet, dalje, konstatuje sa zabrinutošću da se samo trudne devojke izbacuju iz privatnih škola na srednjem nivou i na nivou pripreme za fakultet.

Komiteta preporučuje da Vlada i SERNAM daju prioritet analiziranju situacije adolescenata i urgira na Vladu da usvoji različite mere za efikasno rešavanje pitanja zdravstvenih usluga na planu seksualnih pitanja i reprodukcije, kao i da radi na informisanju adolescenata, uključujući i kroz akcije širenja informacija o planiranju porodice i o kontraceptivnim sredstvima putem, između ostalog, uvođenja efikasnih programa seksualnog obrazovanja. Takođe, urgira na Vladu da učini sve napore da obezbedi donošenje zakona kojim bi se izričito branilo da devojke adolescenti budu izbacivane iz privatnih i državnih škola zbog trudnoće.

Komiteta je zabrinut zbog neadekvatnog priznanja i zaštite reproduktivnih prava žena u Čileu. Komitet je posebno zabrinut zbog zakona kojima se brani i kažnjava bilo koja forma abortusa. Ovaj zakon utiče na zdravlje žena, povećava smrtnost majki i izaziva dalje patnje kada se žene šalju u zatvor zbog kršenja ovog zakona. Komitet je, takođe, zabrinut što žene jedino mogu da se podvrgnu

sterilizaciji u državnoj zdravstvenoj instituciji. Takođe, je zabrinut što se traži pristanak muža za sterilizaciju, a žena koja želi da bude sterilisana mora već da ima četvero dece. Komitet smatra da se ovim odredbama krše ljudska prava svih žena.

Komiteta preporučuje da Vlada razmotri revidiranje zakona koji se odnosi na abortus u cilju njegove izmene, posebno u cilju da obezbedi bezbedan abortus i da dozvoli prekid trudnoće iz terapijskih razloga ili iz zdravstvenih razloga, uključujući i mentalno zdravlje žene. Komitet, takođe, urgira da Vlada revidira zakone kojima se zahteva od profesionalaca u zdravstvu da prijavljuju žene koje se podvrgavaju abortusima agencijama za sprovođenje zakona, a koje primenjuju kazne na ove žene. Takođe, zahteva da Vlada pojača svoje akcije i napore u cilju sprečavanja neželjenih trudnoća, uključujući i omogućavanje da sve vrste kontraceptivnih sredstava budu u velikoj meri dostupne i to bez ikakvih ograničenja. Komitet preporučuje da se ženama dozvoli pravo na sterilizaciju bez da se traži pristanak supruga ili bilo kog drugog lica. S tim u vezi, Komitet sugerise da Vlada uzme u razmatranje Opšte preporuke 21. o bračnim i porodičnim odnosima i 24. iz člana 12. „Žene i zdravlje”.

Komiteta konstatuje sa zabrinutošću da mnoge žene zaposlene u malim kompanijama i u neformalnom sektoru zarađuju niske nadnice što im otežava da se uključe u tekući sistem socijalnog osiguranja. Komitet je, takođe, zabrinut što su uprkos naporima SERNAM-a žene sezonski radnici još uvek u posebno teškoj situaciji u pogledu radnih uslova, naknade za rad i brige o deci.

Komiteta zahteva od Vlade da u sledeći izveštaj uključi podatke o sadržini i sprovođenju novog Plana za jednake uslove u periodu 2000-2010. godine, koji je u pripremi, kao i statističke podatke o položaju žena radnica, poboljšanju njihovih životnih uslova, mogućnostima vezanim za brigu o deci i o problemu seksualnog uznemiravanja na radnom mestu. Komitet zahteva od Vlade da u svoj sledeći izveštaj uključi podatke o progresu vezanom za stanje seoskih i žena domorodaca, posebno u pogledu zdravlja, zaposlenosti i obrazovnog statusa.

Komiteta zahteva podatke o broju korisnika duvana među ženama svih uzrasta, kao i o korišćenju alkohola i drugih supstanci u narednom izveštaju.

Komiteta preporučuje da Vlada Čilea opiše u svom narednom periodičnom izveštaju me-

re koje usvaja kao odgovor na primedbe izražene u ovim zaključnim komentarima.

Komitet preporučuje da se ovi zaključni komentari u velikim razmerama objave u Čileu, tako da čileansko društvo u celini, a posebno Vlada, administrativni službenici i političari budu svesni mera koje su preduzete

za garantovanje *de jure* i *de facto* jednakosti žena i daljih mera potrebnih u tom pravcu. Komitet, takođe, traži od Vlade da nastavi sa širokim objavljivanjem Konvencije, Opštih preporuka Komiteta i Pekinške platforme za akciju, posebno među ženskim organizacija-ma i organizacijama za ljudska prava.